

TOPLUMSAL AHLAK VE SOSYALLEŞME

Editör: Doç. Dr. Seyyid SANCAK

Yazarlar

Beyza Üikü FİDAN

Yasemin ORUÇ

Doç. Dr. Murat KOBYA

DUJAP

TOPLUMSAL AHLAK VE SOSYALLEŞME

Editör: Doç. Dr. Seyyid SANCAK*

Yazarlar

Beyza Ülkü FİDAN
Yasemin ORUÇ
Doç. Dr. Murat KOBYA

* BAİBÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi BD Öğretim Üyesi

Toplumsal Ahlak ve Sosyalleşme
Editör: Doç. Dr. Seyyid SANCAK

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Baskı: Eylül 2023
Yayıncı Sertifika No: 49837
ISBN: 978-625-6507-86-9

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir
Tel: 0 232 484 88 68

www.duvarayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

Baskı ve Cilt:REPRO BİR
Repro Bir Mat Kağ. Rek. Tas. Tic. Ltd. Şti.
İvogsan 1518. Sokak 2/30 Mat-Sit iş Merkezi Ostim
Yenimahalle/Ankara

İÇİNDEKİLER

1.Bölüm

Çocuğun Sosyalleşmesine Etkileri Bakımından

Çizgi Filmler.....5

Beyza Ülkü FİDAN, Murat KOBYA

2.Bölüm

Toplumsal Ahlak Açısından

Hucurat Suresi44

Yasemin ORUÇ, Murat KOBYA

BÖLÜM 1

Çocuğun Sosyalleşmesine Etkileri Bakımından Çizgi Filmler*

Beyza Ülkü FİDAN
Murat KOBYA**

* Bu bölüm, Doç. Dr. Murat KOBYA danışmanlığında, BAİBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde, Beyza Ülkü FİDAN tarafından tamamlanan “Çizgi Filmlerin Çocukların Sosyalleşmesi ve Ahlaki Değerleri Benimsemesi Üzerindeki Etkileri” (Bolu: Nisan 2023) adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., BAİBÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi BD Öğretim Üyesi

Giriş

Fıtratın sosyal bir varlık olan insan, hayatını tek başına devam ettirebilecek bir yapıya sahip değildir. Yaşamını devam ettirebilmek için başka insanlarla bir arada olmaya ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacı sebebiyle insan, diğer insanlarla bir araya gelir ve önce grupları daha sonra da toplulukları oluşturur. Oluşan her topluluk, kendi içinde bir sistem kurmaya çalışır. Bu kurulan sistemde belirlenmiş yazılı kurallar mevcut olduğu gibi, sözlü olarak kalmış fakat uygulamada en az yazılı kurallara kadar dikkat edilen davranış ve tutumlar da mevcuttur.

İnsanın ilk sosyal çevresi ailesidir. Ait olduğu toplumun kültür ve değerlerini öncelikle ailesinden öğrenir. Sosyalleşme adı verilen, söz konusu toplumsal değerlerin benimsenmesi süreci, daha sonra kültürel aktarımın devam ettiği okul, akran grupları, medya gibi unsurlar aracılığıyla devam ettirilir. Sosyalleşme sürecini etkili hale getiren bu unsurların kültür, değerler, tutum ve davranışları, bireyin içinde bulunduğu toplumun bir üyesi olduğunu benimsemesini sağlayacak şekilde aktarmaları gerekmektedir.

Bir toplumun varlığını devam ettirebilmesi için, kültürünün öğrenilip, yaşatılabilmesi gereklidir. Bu da yetişmiş nesillerin, yetişmekte olan genç nesillere kültür aktarımında bulunmaları ile mümkündür. Toplumların yarısını olan genç nesillerin kültürü öğrenip içselleştirmeleri oldukça önem taşımaktadır.

Günümüzde sosyalleşmeye etki eden faktörlere baktığımızda, aile, eğitim kurumları, arkadaş çevresi ve kitle iletişim araçları ön plana çıkmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte kitle iletişim araçları evlerimize girmiş ve en çok tercih edilen sosyalleşme aracı olmuştur. Gazete, dergi, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının en yaygın olanı televizyondur. Gazete, dergi ve radyo, televizyona nazaran etkisi azalmış araçlardır. Televizyon ise günümüzde hemen hemen her evde mevcuttur.

Televizyon basit ama etkili bir iletişim aracıdır. Bireyin sosyalleşmesinde etkili olmasının nedeni ise, yetişkin ya da çocuk fark etmeksizin, geniş kitlelere hitap ediyor olmasıdır. Sosyalleşmenin yönünü tayin eden unsurlardan biri olan televizyonun bireyi nasıl ve ne yönde etkilediği önemli sorulardan biridir. Burada üzerinde durulması gereken husus; televizyon kanalıyla aktarılan değer ve kültürün, izleyiciyi olumlu veya olumsuz yönde nasıl ve ne surette etkilediğidir.

Televizyon, sunduğu bilgilerle, bireyi küresel çapta etkisi altına almaktadır. Günümüzde özellikle de çocuklar üzerinde etkisi büyük olan televizyon, popüler kültürün aktarıcısı konumundadır. Genelde dizilerde olay akışı, sürenin uzun olması nedeniyle geniş bir zamana yayılarak aktarılırken, çizgi film ve reklamlarda sürenin kısa olması ve mesajın en basit ve etkili yoldan verilmek istenmesi amacıyla hızlı ve aksiyonlu bir şekilde aktarılır. Bu nedenle çocukların ilgisini, çizgi film ve reklamlar daha çok çeker.

Televizyonun bilgi aktarım misyonunun yanı sıra bireyi eğitici bir yönü de vardır. Çizgi film kanallarının kuruluş amacına baktığımızda, çocukları eğitmek amacıyla yayın hayatına başladıkları görülmektedir. Fakat süreç içerisinde bu amaçtan sapmalar yaşanmıştır. Çizgi filmler artık, gittikçe eğlencenin öncelendiği, eğitimin ise ötelendiği yapımlar haline gelmektedir. Buradaki önemli nokta ise kültürel unsurlar ve ahlaki değerlerin eğlence düzeyi yüksek bir format içinde sunulmaya çalışılmasıdır.

Toplumlar ürettikleri her şeyde, kendi kültürlerinden, yaşam biçimlerinden ve değerlerinden parçalar sunmaktadır. Çizgi filmlerin, küresel dünyada her yerden ulaşılabilir ve izlenebilir olması, kültür ve değer aktarımında önemli bir rol oynamalarına imkân tanımaktadır. Bu da farklı toplumların birbirlerinden etkilenmesine sebep olur.

Türkiye’de yerli ve yabancı pek çok çizgi film kanalı bulunmaktadır. Kendi kültürümüzü ve değerlerimizi çocuklara aktarmada TRT Çocuk’un yeri çok önemlidir. TRT Çocuk, çocukları eğitici, kültürümüzü tanıtıcı ve ahlaki değerlerimizi öğretici bir misyonla yayınlarını sürdürmektedir. Bunun yanı sıra yabancı çizgi film kanalları da çok çeşitli çizgi filmlere ev sahipliği yapmaktadır. Yabancı yapımlarda dikkat çeken ilk husus ise Batı kültürü ve yaşam biçiminin aktarılmasının yanı sıra, şiddetin ve olumsuz duyguların ön planda oluşudur.

Çalışmamızın amacı, popüler kültürün de etkisini taşıyan çizgi filmlerin, çocuğun sosyalleşmesi ve ahlaki değerleri benimsemesine etkisinin ne şekilde olabileceğinin araştırılmasıdır. Çizgi film içeriklerindeki olumlu ya da olumsuz mesajlar, acaba çocuk tarafından nasıl algılanmakta ve yaşamda karşımıza nasıl çıkmaktadır?

Çalışmamızda biri yerli diğeri de yabancı olmak üzere iki çizgi filmin seçilen bölümleri, içerdikleri kültürel unsurlar ve ahlaki değerler çerçevesinde ele alınmıştır. Belirlenen çizgi filmlerin bölümlerine internet aracılığıyla ulaşılmıştır.

Araştırmada, süresi ortalama 13 dakika olan “Emiray” çizgi filminden 32 bölüm, süresi ortalama 21 dakika olan “Mucize: Uğur Böceği ile Kara Kedi” çizgi filminden ise 23 bölüm esas alınmıştır. Bu çizgi filmlerin seçilip analiz edilmesindeki amaç her ikisinden de istenilen verilerin alınabilmesi ve daha önce böyle bir çalışmaya tabi tutulmamış olmalarıdır.

Çalışmamızda nitel araştırma tekniklerinden, doküman incelemesi ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Çalışmamızın kavramsal kısmı, teorik çerçevede ulaşılabilen alan ile ilgili kaynaklar taranarak oluşturulmuştur. Çalışmanın veri tabanını bu alanda kaleme alınmış olan kitaplar, makaleler, dergiler ve internet kaynakları oluşturmaktadır. Konu ile ilgili ya da benzer konularda yazılmış yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş ve kaynakçaya dahil edilmiştir.

Konumuzla doğrudan bağlantılı dört yüksek lisans ve bir doktora tezinden kısaca bahsetmekte fayda görüyoruz. Söz konusu doktora tezi Recep DEMİR tarafından 2019 yılında tamamlanan *Türkiye’de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Dini ve Kültürel Değerler Eğitimi* adlı çalışmadır. İlgili yüksek lisans tezlerinden birisi; Özge ATİNEL tarafından 2018 yılında tamamlanan *Yerli ve Yabancı Yapım Çizgi Filmlerin Çocukların Sosyalleşmesi Üzerine Etkisi: Mersin Örneği* adlı çalışma; bir diğeri Bahtinur AYDIN tarafından yine 2018 yılında tamamlanan *Türkiye’de Çocuk Televizyon Kanallarındaki Çizgi Filmlerin Çocukluğa Etkisi Üzerine Bir İçerik Analizi* adlı çalışma; üçüncüsü Sabriye Sümeyra KARACA tarafından 2019 yılında tamamlanan *Çizgi Filmlerde Değerler Eğitimi, Değerler Eğitimi Açısından Rafadan Tayfa Çizgi Filminin İncelenmesi* adlı çalışma ve nihayet yine 2019 yılında Çiğdem GÜNEY tarafından tamamlanan *Çizgi Filmlerde Değer Yüklü Mesajlarda İçerik Analizi: Şeker Hoca ve Yusuf’un Dünyası Örneği* adlı çalışmadır. Tespitimize göre, ilgili beş tezin ikisi ilgili enstitülerin sosyoloji anabilim dalında, üçü de felsefe ve din bilimleri anabilim dalında tamamlanmıştır. Felsefe ve din bilimleri anabilim dalları bünyesinde gerçekleştirilen üç tezin ikisi din eğitimi, biri din psikolojisi bilim dalında gerçekleştirilmiştir. Din sosyolojisi bilim dalı bünyesinde tamamlanmış konu ile ilgili bir teze rastlanmamıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1 Sosyalleşme

Yaşam boyu insanlar, birbirleri ile aktif bir şekilde ilişki ve etkileşim içinde olmuş, sosyal hayatın devamlılığı içinde birlikte yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Sosyal hayata imkân sağlayan süreçlerden birisi de sosyalleşmedir. İnsan ile yaşadığı toplum arasında bir bağ oluşturmayı sağlayan sosyalleşme, toplumların bir arada ve etkili bir biçimde hayatlarına devam etmelerine olanak tanıyan en önemli süreçtir.

Sosyalleşme, toplumbilimin ve sosyal psikolojinin bir kavramı olarak, belirli bir sosyal ve kültürel yapının içinde kişilerin geçirdiği en umumi süreçtir. Bu süreçte toplumun soyut yapısını oluşturan bilgi, görgü, tutum, davranış ve hukuki normları içine alan, bireyin var olmasının zaruri şartlarını düzenleyen bir süreçtir. Yani bireyin temelde ailesinin, akraba ve komşusunun, arkadaş çevresinin, içinde bulunduğu şehir ve kasabanın ve nihayetinde toplumunun bir parçası olduğunu öğrenmesi sürecidir. Büyümekte ve gelişmekte olan çocuklar, çevreleriyle iletişim ve etkileşimleri neticesinde toplumda bulunan diğer kişilere benzer davranışlar geliştirecektir. Böylece tek tek kişiler yerine sosyal hayatın bir üyesi

olan, birbirlerinden farklı oldukları gibi, birbirlerine karşı büyük benzerlikleri de barındıran toplumsal bireyler haline geleceklerdir.¹

Sosyalleşme, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültür ve değerlerini ve toplumdaki rolünü öğrenerek toplumla hemhal olması ve böylece bir kişilik, benlik kazanması anlamına gelen en birincil sosyal süreçtir.² Bireyler, yavaş yavaş sosyal rollerine uyum sağlarlar ve bu roller tarafından ortaya konan ve gerçekleşmesi beklenen durumlara cevap vermeyi öğrenirler.³

Sosyalleşme süreci kişinin doğumuyla başlar, yaşamı boyunca sürer, çocukluk çağı ve peşi sıra gelen gençlik çağında ise değer kazanır ve hızlanır. Bu çağın başlangıcında görülen fiziki ve ruhsal değişme ve gelişmenin yerini, bu çağın sonlarına doğru toplumsal ve psikolojik değişme ve gelişme alır. Sosyalleşme süreci içinde genç sorgulamaya başlar ve kimliğini arar. Kim olduğunu kime, nasıl ve neden bağlanması, güvenmesi ve inanması gerektiğini, neleri başarmak ve bunun sonucunda neyi elde etmek istediğini, hedefleri ve beklentilerinin neler olduğunu bulmaya çalışır. Başka bir deyişle toplum içindeki yerini ve kimliğini ve benliğini bulmaya çalışır.⁴

Sosyalleşme kavramından ilk bahseden ve kullanan Emile Durkheim (1858-1917)'dir. Durkheim sosyalleşme kavramını “yetişkin nesillerin, yetişmekte olan genç nesilleri sosyalleştirmesi, sosyal hayata alıştırmayı, ruhi, zihinsel ve ahlaki yönden yetiştirmesi” olarak açıklamıştır.⁵ Sosyalleşme, en başarılı haliyle insan organizmasının acizlik, yetersizlik, çaresizlik ve tam bir egoistlikle tanımlanan bebeklik çağından, bir yaratıcılık ve üreticilikle tanımlanan yetişkinlik dönemine geçmesiyle ivme kazanan bir öğrenme ve öğretme sürecidir.⁶

Çocuk açısından sosyalleşme, bir “öğrenme” ve “öğretme” sürecidir. Sosyalleşme süreci içerisinde çocuk aile, okul, toplumsal çevre, akran grubu ve kitle iletişim araçları aracılığı ile toplumun ondan yapmasını beklediği rol ve beklentileri öğrenir. Aynı zamanda öğrendikleri sayesinde yalnızca kendisini değil etki alanında bulunan ailesini ve toplumsal çevresini de sosyalleştirir. Sosyal bilimciler sosyalleşmenin ekseriyetle iki sahfada gerçekleştiğinden söz etmektedir. Birincil sosyalleşme, ihtiyaçlarının başkaları tarafından karşılandığı bebeklik ve çocukluğun ilk döneminde gerçekleşir ve bu sosyalleşme süreci birincil grup olarak adlandırabileceğimiz toplumun temeli olan ailede başlar. İkincil sosyalleşme ise, çocukluktan sonraki gençlik dönemi ile olgunluk

¹ Rezzan Gündoğdu, “Sosyalleşme ve Sosyalleşme Süreci”, *Sosyal Psikoloji* (Lisans Yayıncılık, 2013), 215.

² Sezgin Kızılcılık, Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü* (Konya: Emre Grafik & Reklam, 1992), 383; Gönül İçli, *Sosyolojiye Giriş* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), 117.

³ Murat Koby, *Sosyal Bilimler ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 194.

⁴ Hüseyin Emin Öztürk, *Kişilik Gelişimi Açısından Çocuk ve Televizyon* (İstanbul: Nar Yayınları, 2012), 36-37.

⁵ Rezzan Gündoğdu, “Sosyalleşme ve Sosyalleşme Süreci”, 216.

⁶ Haluk Yavuzer, “6-12 Yaş Çocuklarının Psiko-Sosyal Gelişmesi”, *Türk Psikoloji Dergisi* 5 (1979), 20.

döneminde gerçekleşir. Bu aşamada, sosyalleşmenin ilk aracı ve durağı olan aileden sorumluluğun bir kısmı alınır ve ikinci durak olan eğitim kurumlarına, toplumsal gruplara ve kitle iletişim araçlarına devredilir.⁷

Kısaca sosyalleşme, bir sosyal olgu olarak kişinin doğumuyla başlayıp, toplumun bir üyesi haline gelme sürecinde belli aşamalardan geçerek kendinden beklenen rolü yerine getirmeye çalıştığı, içinde bulunduğu toplumun karakteristik özelliklerini kendi kişiliğiyle harmanlayarak o topluma ait bir birey olma çabasını sürdürdüğü bir süreç olarak tanımlayabileceğimiz bir kavramdır.

1.2 Değer

Değerler felsefe, sosyoloji, psikoloji, eğitim ve ekonomi başta olmak üzere pek çok bilimin ilgi alanına girmektedir. Değer kavramının çeşitli bilim dalları tarafından kullanılıyor olması müşterek bir tanımın oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü her bilim dalı kendi bakış açısından değerleri ele almakta ve tanımlamaktadır. Örneğin değer, varlık ve bilgi ile birlikte felsefenin üç esas konusundan birini oluşturmaktadır. Davranış bilimciler değerlerin tutumlar ve davranışlar üzerindeki etkisine, psikologlar değer-inanç ilişkisine, sosyologlar ise kültür-değer ilişkisine yoğunlaşmaktadırlar. Bu anlamda değer; tutum ve davranış tarzını içeren, aynı zamanda hayatın amacına yönelik süregelen bireysel bir inanma şeklidir.⁸

TDK Sözlüğü'nde değer; *“bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet;”* *“bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör;”* *“üstün nitelik, meziyet, kıymet;”* *“üstün yararlı nitelikleri olan kimse;”* *felsefede, “kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey;”* *matematikte, “bir değişkenin veya bilinmeyeninin sayı ile anlatımı;”* *“bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü”* olarak tanımlanmaktadır.⁹

Sosyolojik anlamda değer; bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamlılığını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin pek çoğu tarafından doğru ve gerekli oldukları konusunda hemfikir olunan; onların ortak duygu, düşünce, inanç, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilkelere denir. Değerler heves edilen ile edilmeyeni, beğenilen veya hoş

⁷ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2005), 25.

⁸ Bilal Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017), 59-60.; Mehmet Zeki Aydın, *Açık Toplumda Din Eğitimi*, (Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2011), 115; Seyyid Sancak, “Küreselleşme ve Değişen Değerler Bağlamında 2010-2018 İdkab Öğretim Programıyla Yetiştirilmek İstenen Model İnsan Tipi”, *derglabant (ALBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 7/13, (2019), 106-110.

⁹ TDK, *Sözlük* (Erişim 02 Aralık 2022).

karşılanmayanı, doğru olanı veya yanlış olduğu kabul edilene belirleyen başlıca standartlar olarak işlevde bulunurlar.¹⁰

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) değeri şöyle tanımlamaktadır: “Her toplumda onun sahip veya bağlı olduğu kültürü meydana getiren inançlar, fikirler ve normlar sistemi vardır. Bunlardan her biri bir değerdir: Teknik, sanat, bilgi, ahlâk, din, hukuk, dil, iktisat değerleri gibi. Durkheim toplumun temeli olan kolektif tasavvuru değer hükümleri sistemi diye tanımlıyor.”¹¹

Değer ve değer terimleri günlük konuşmada geniş bir perspektifte ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹² Biyolojik, ekonomik, matematiksel, estetik, dini, ahlaki vb. olmak üzere pek çok değer vardır. Ancak değerlerde umumi olarak doğru, iyi ve güzel, başlıca üç temel olarak kabul edilir. Değerler amaç ve davranışlarımızı belirlemede doğru, iyi, güzel ve ahlaki olanla; yanlış, çirkin, kötü ve ahlak dışı olanın temellerini sunan şeylerdir.¹³ Bu anlamda değerler, toplumun geneli tarafından mutabık olunan ortak kavramlardır.¹⁴

Değerler, insanlar üzerindeki etkisi bakımından davranışların temelini oluşturan, sosyal hayata yön veren düzenleyicilerdir. Çocukluk dönemi, değerlerin oluşumunda en temel ve önemli dönemlerden biridir. Aile, insanın, içinde bulunduğu toplumun yaşama tarzını deneyimlediği ve öğrendiklerini sonraki nesillere aktardığı dinamik bir yapıdır. İster dini olsun ister olmasın bireyin bütün davranış ve inançlarının gerisinde aile önemli bir yere sahiptir. Aileler, çocuklara yalnızca bazı değerleri benimsetmekle kalmayıp onlara değerleri taklit ve özdeşim ekseninde kavramayı öğretmeli, olumlu ve geçerli kabul edilen değerleri benimsemelerinde onlara önderlik etmelidirler. Toplumda yaşanan değişiklikler ve gelişmeler değerlerde de değişimlere neden olur. Bilimsel ilerlemeler, teknolojik gelişmeler, toplumda ve ailede olan değişim ve dönüşümler, değerlerde değişmeyi de beraberinde getirir.¹⁵

Kişinin kendi iç dünyasını ve toplumun içinde bulunduğu durumu etkileyen önemli bir nokta ise bu değerlerin eğitimidir. Kişinin şahsi ve sosyal öğrenme yoluyla elde ettiği iyi olma kazanımını davranışa dönüştürme ve hayatı boyunca uygulama faaliyeti değerler eğitimi olarak ifade edilebilir. Değer eğitimi

¹⁰ Sezgin Kızılcılık, Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, 99.

¹¹ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 73.

¹² Recep Demir, *Türkiye’de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Dini ve Kültürel Değerler Eğitimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora, 2019), 18.

¹³ Veynel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kuramlar* (Bursa: Ekin Yayınevi, 2008), 93.

¹⁴ Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 20.

¹⁵ Mehmet Zeki Aydın, “Ahlaki Değerler”, *Genç Bilge 6* (Ağustos 2008), 7; Seyyid Sancak, “Kur’an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde “Empati” Kavramı”, *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 3/6, (2015), 63-64; Seyyid Sancak, “2010/ 2018 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında “Aile”, 2. *Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi, Tam Metin Kitabı*, ed. Hilal Kahveci, (Elazığ: Asos Yayınları, 2020), 210; Faruk Turğut, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1/1 (2017), 98.

bireylerin insani açıdan kemale ermesini hedeflemektedir. Değer eğitimi bireyin ahlaki karakterini inşa etmektedir.¹⁶

Dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü, sorumluluk, çalışkanlık vs. değerleri gelecek nesiller olan çocuklara kazandırmak için değerler eğitimi verilmektedir. Çocuklardan beklenen ise bu değerleri benimsemesi ve sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmalarıdır. Kısacası değerler eğitimi insana değer kazandırma etkinliğini ifade eder. Değerlerin kişi açısından kolay, açık ve şuurlu bir şekilde anlaşılmasıdır. Bu sayede ise topluma uyum sağlama ve toplum yararına işler yapma yani toplumun bir üyesi haline gelme eğilimi verilmeye çalışılmaktadır.¹⁷

Birey veya toplum için faydası olan her şeyin değer olduğu düşünülebilir. Değerler herkes için iyi, herkes için güzel, herkes için doğru, herkes için arzulanır olma özelliğine sahip ve her toplumda geçerliliği olan özelliklerdir. Değerler, insanların çoğunluğu tarafından üzerinde hemfikir olunan ve paylaşılan gerçek davranış standartları mukabilindedir. Ahlaki değerler, bireysel ve sosyal yaşamdaki tutumlar ve davranış biçimleriyle ilgilidir ve kişilerarası olma özelliğine sahiptir.¹⁸

Ahlaki değerler, pozitif hedefler göstererek kişiye hareket imkânı verir. İnsanın karakter ve kişilik sahibi olması sadece değerlerle mümkündür. Bunun sebebi değerlerin, insanın içinde var olagelmiş, yer etmiş olmasıdır. Dünyada görülen ahlaki buhran, insanın iç dünyasında bulunan değer mahrumiyeti ve bu mahrumiyetin görünür hâle gelmesi sonucudur. Birey, toplum ve insanlığın varlığı, gelişmesi ve değişmesi değerlere, özellikle de ahlaki değerlere ve onların süreç içerisinde meydana gelmesine bağlıdır. Bilgi, akıl ile elde edilir, değerler ise duygu ve ruh ile kavranır ve benimsenir. İnsan, yaşamın manasını ve aşkınlığını, yalnızca, bu dünyada değerleri gerçekleştirebildiği ölçüde kavrayabilir.¹⁹

1.3. Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyon

Büyük topluluklara ulaşmak amacıyla tasarlanan gazete, dergi, radyo, internet, televizyon ve film tarzındaki iletişim araçları kitle iletişim araçları olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Mills'e göre kitle iletişim araçları, modern toplum

¹⁶ Beytullah Karagöz, Yapılandırmacı Yaklaşım Göre İlköğretim 6 ve 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Değerlerin İncelenmesi (Muğla İli Örneği) (Muğla: Muğla Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009), 45.

¹⁷ Zeynep Sevim, Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Bakımından Karşılaştırılması (Uşak: Uşak Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013), 23.

¹⁸ Mehmet Zeki Aydın, "Ahlaki Değerler", 7.

¹⁹ Mehmet Zeki Aydın, "Ahlaki Değerler", 7; Seyyid Sancak, Mehmet Tabakoğlu, Ayhan Öz, "Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri", *Bilimname* 16/1 (2020), 303.

²⁰ Anthony Giddens, Philip W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. Ali Esgin (Ankara: Phoenix Yayınları, 2018), 280.

yaşamını yansıtan bir aynadır.²¹ Kitle iletişimi, iletişim modern aklar vasıtasıyla geniş bir insan topluluğu ile gerçekleşse de yüzyüze bir iletişim şekli değildir. En sade haliyle ve en kapsamlı anlamıyla kültürün, haberin ve bilginin insan topluluklarına bir takım araçlar vasıtasıyla dağıtılmasıdır. Günümüzde erişim kolaylığı göz önüne alındığında en yaygın haliyle kullanılan kitle iletişim aracı şüphesiz televizyondur.²²

Kitle iletişim araçları bireye ve topluma bilgiyi aktarım aracı olmasının yanı sıra bir nevi onları eğiten, neyi nasıl anlamaları gerektiğini, neyin iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olduğunu ve hangi durumlarda nasıl davranılması gerektiği gibi pek çok konuyu öğreten bir işleve de sahip hale gelmiştir. Televizyon bir iletişim ve bilgi kaynağı olması ile birlikte muhatabını eğlendiren, bilgilendiren, öğreten, kişinin zaman geçirme faaliyetinde ona arkadaşlık eden ve kültür aktarımı gerçekleştiren bir role sahiptir. Teknolojinin gelişmesi ile kesintisiz yayın ağına sahip olan ve erişimi en yaygın olan televizyon günümüzde hemen her evde bulunmaktadır.

Zemini ekran olan bir iletişim süreci düşünüldüğünde, sosyalleşme bakımından yalnızca çocukların değil yetişkinlerin de tercih ettiği kitle iletişim araçları içinde ilk sırayı televizyon alır.²³ Televizyon basitçe bir araç ya da makine değil toplumsal ve entelektüel bir ortamdır. Kullanımı yaygın olan bir araç olduğu için toplumu değiştirme ve dönüştürme sürecinde diğer iletişim araçlarından daha etkin bir role sahiptir.²⁴

Medya, toplum hakkında, hepimizin aynı dünyanın bir parçası olduğumuz hissini veren paylaşılmış deneyim kalıpları yaratarak sürekli bilgi akışı üretir. Kitle iletişim araçları ayrıca, dünyada yaşanan olayları aktarır ve çocukların sosyalleşmesinde önemli bir rol oynar.²⁵

Çağımızın “küresel köy”ünde yaşayan insanlar buldukları coğrafyada, din, dil, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durumların sınırını zorlayarak yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla sunulan olumlu yahut olumsuz bütün iletilere maruz kalırken, kimlik inşası sürecinde, söz konusu iletilerden yoğun bir biçimde etkilenirler. Bu durumda özellikle de kitle iletişim araçlarından televizyon; iletilerin menşei olan ülkelerin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerinin diğer ülkelere aktarımında ve diğer ülkelerin bu saydığımız özellikleri içselleştirmesinde büyük bir rol üstlenir.²⁶

²¹ Rezzan Gündoğdu, “Sosyalleşme ve Sosyalleşme Süreci”, 27.

²² Özge Atinel, *Yerli ve Yabancı Yapım Çizgi Filmlerin Çocukların Sosyalleşmesi Üzerine Etkisi: Mersin Örneği* (Mersin: Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018), 31.

²³ Alper Altunay, “Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Yeni Medya”, *Selçuk İletişim* 9/1 (06 Ağustos 2015), 418.

²⁴ Mustafa Ruhi Şirin, *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 30.

²⁵ Anthony Giddens, Philip W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, 281.

²⁶ Müjde Ker-Dincer, Özgür Yılmazkol, “Televizyon: Çocuklara ‘Gerçek Hayat’ı Şiddetle Öğreten ‘Çağdaş Masal Anlatıcısı’”, *Çocuk ve Medya* (Ankara: Nobel Yayın, 2020), 189.

Kültürlerin devamlılığını sağlayan ve bir akış içinde sunan faktörlerin başında kitle iletişim araçları ve bilhassa onların en yaygın ve güçlüsü olan televizyon gelmektedir. Televizyon vasıtası ile yayılan popüler kültür, kitle kültürünün en yaygın türlerinden biridir. Bir nevi taşıma işlemi olduğundan bu kültürün diğer bir adı “kargo kültür”dür. Kargo kültürün ana merkezi ise hali hazırda televizyondur.²⁷

Teknolojinin sürekli gelişmekte olduğu bir çağda yetişen çocukların resim, müzik gibi görsel ve işitsel duyulara hitap eden unsurları algılamaları ebeveynlerinden daha hızlı gerçekleşmektedir.²⁸ Bu da gün geçtikçe TV’de üretilen yapımların, duruma paralel olarak hızlı akışlar içermesine ve bunu en iyi şekilde başaran programın popüler olmasına neden olmaktadır.

Pek çok işlevi bulunan televizyon, kendi içinde popüler olanı üretip temsil etmekte ve aynı zamanda popülerite kazanan olayı pazarlama işini de üstlenmektedir. Hemen hemen her yaş grubundaki insanlara hitap eden televizyon popüler kültürün gözde ürünlerini sunmaktadır. Popüler kültürden en çok etkilenen ve popüler kültürü en hızlı şekilde içselleştiren grup ise çocuklar ve gençlerdir. Kültüre televizyonun verdiği ile adapte olmaya çalışan çocuk ve gençler, popüler kültürü benimsedikçe, kendi toplumunda soyutlanma tehlikesi ile karşı karşıya gelmektedirler. Çocuklar için bir reklam etkisinde olan bu kültür, hem kendine has yaşama biçimini sunar, özendirir ve ona zorlar, hem de inandırıcılık rolünü en iyi biçimde oynar. Böylece çocuk ve genç içinde yaşadığı kültürel ortama ilgisiz kalır ve bunun neticesinde topluma yabancı bir birey haline gelir.²⁹

1.4 Çocuk

Çocuk kavramı TDK Sözlüğü’nde: “*Bebeklik ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız*” olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel, bilişsel, ahlaki ve duygusal olarak gelişim gösteren insanın hayatı belli aralıklarla sınıflandırılmıştır. İnsan bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinden geçer ve her evrede ayrı bir gelişim göstermektedir. Ama en önemli ve temel gelişimi çocukluk evresinde gerçekleşmektedir.

Bebeklik dönemi 0-2 yaş aralığını kapsayan³⁰ bebeğin doğduğu andan iki yaşına kadar olan duyu-hareket dönemini ifade eder. Bu dönem Piaget (1896-1980)’nin bilişsel gelişim dönemlerinden ilki olan duyu-motor dönemdir. Bu dönemde çocuk, doğumuyla birlikte gelen duyu ve hareket yetenekleri

²⁷ Mustafa Ruhi Şirin, *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü*, 30.

²⁸ Kemal Sayar, Sezin Benli, *Dijital Çocuk* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), 23.

²⁹ Mustafa Ruhi Şirin, *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü*, 34.

³⁰ Cengiz Poyraz, “Fiziksel Gelişim”, *Gelişim Psikolojisi*, ed. Hatice Ergin, Armağan Köseoğlu (Ankara: Nobel Yayın, 2016), 66.

kullanır. Dokunma gibi basit hareketlerin üzerine yenilerini ekleyerek, çevresini anlayabileceği bir sistem geliştirerek devam eder.³¹ Bu dönemde iki kavram öne çıkmaktadır; nesne devamlılığı ve taklit. Bu kavramlardan ilki olan nesne devamlılığı, bir nesne görünürde olmasa bile bebeğin o nesnenin var olduğunu bilerek hareket etmesi durumuna denir. Başlangıçta bebek, bir nesneyi gördüğünde, tamamen ortadan kaybolmadığı sürece, o nesnenin var olduğunu bilirken, ilerleyen süreçte o nesne tamamen gözden kaybolursa da onun var olduğunu bilir hale gelir. Bir diğer kavram olan taklit, bebeğin dünya ile ilgili gözlemleri sonucunda elde ettiği bilgilerle tepkilerini güçlendirmesidir. Başlangıçta sadece yapabildiği hareketleri taklit ederken, zaman içerisinde hareket kabiliyeti arttıkça önceden yapamadığı hareketleri de taklit etmeye başlar. Çocukların, önce çevresindeki bireylerin hareketlerini gözlemlediği daha sonra da onları taklit ederek yaptıklarını yapmaya çalıştığı görülmektedir.³²

İlk çocukluk dönemi 2-6 yaş aralığını kapsayan, psikomotor gelişim ile ilgili becerilerin tamamının kazanıldığı dönemdir.³³ Piaget'nin bilişsel gelişim dönemlerinden işlem öncesi dönemi ifade eder. Bu dönem de, sembolik işlem dönemi ve sezgisel işlem dönemi olarak kendi içinde ikiye ayrılır. Sembolik işlem dönemi 2-4 yaş aralığıdır ve bu dönemde çocuk, kelime kullanmaya ve ilk olarak basit bir sembol ile bunun temsil ettiği nesne arasındaki bağlantıyı anlamaya başlar. Bu sembolleri sıklıkla kullanır, objeleri zihninde canlandırabilir, yüz ifadelerini tanır ve çevresindekileri taklide çalışır.³⁴

Sezgisel işlem dönemi ise 4-7 yaş aralığıdır. Bu dönemde çocuk, korunum ilkesi henüz gerçekleşmediği için nesnelere görüntüsünün etkisi altındadır. Korunum ilkesi, bir nesnenin var olan şeklinin değişik şekillerde yerleştirilmesiyle, o nesnenin bu değişiklikten etkilenmeden aynı kaldığını anlayabilmektir ve Piaget'e göre çocuk 6 yaşına kadar bu özelliği kavrayamaz. Tersine dönebilirlik ilkesine göre dört-beş yaşlarındaki çocuk, hem fiziki hem de zihinsel işlemlerin tersine dönebileceğini kavrayamaz. Eritilen buzun su olabileceğini bilmesi fakat o suyun tekrar buzluğa konarak buz olabileceğini düşünememesi bu ilkeye örnektir. Odaklaşma ilkesine göre çocuk, karşılaştığı bir durumun yalnızca bir yönüne odaklanır. Diğer dikkatinden kaçır. Örneğin kaseye bir kepçe çorba koyulduğunu gören çocuk dikkatini ya kaseye ya da kepçeye verir. İkisine aynı anda odaklanmada sorun yaşayabilir. Sınıflama ilkesine göre de nesnelere bazı özelliklerine göre sınıflayabilmektedir. Örneğin bir kaptaki sebzeleri ve meyveleri iki grup halinde sıralayabilir ama bir kaptaki 10

³¹ Tamer Ergin, "Bilişsel Gelişim", *Gelişim Psikolojisi*, ed. Hatice Ergin, Armağan Köseoğlu (Ankara: Nobel Yayın, 2016), 111.

³² Tamer Ergin, "Bilişsel Gelişim", 113.

³³ Cengiz Poyraz, "Fiziksel Gelişim", 77.

³⁴ Tamer Ergin, "Bilişsel Gelişim", 114-115.

çilek, 3 kivi ve 5 portakal gösterildikten sonra, kaptaki meyveler mi yoksa çilek mi fazla, diye sorulduğunda çileğin fazla olduğunu söyleyecektir.³⁵

Son çocukluk dönemi ise 6-12 yaş aralığını kapsayan, psikomotor becerilerinin gittikçe geliştiği dönemdir.³⁶ Piaget'nin bilişsel gelişim dönemlerinden somut işlemler dönemini ifade eder. 7-12 yaş aralığını kapsayan bu dönemde çocuk, işlem öncesi dönemde elde ettikleri kavramlarla somut işlemler yapabilir hale gelir. Çocuk somut işlemler döneminde de görünen gerçekliğe bağlı kalarak işlem yapar. Bu dönemde çocuk, yalnızca kendi yaşadığı tecrübe üzerinden akıl yürütme gerçekleştirir, elle tutup gözle göremediği işlemi gerçekleştirmede güçlük çeker. Bu dönemden sonraki döneme ergenlik dönemi adı verilir. Birey bu dönemde çocukluk ile yetişkinlik arasında bir statü karmaşası ve duygusal değişimler yaşar.³⁷

Piaget'e göre gelişim, kişinin kalıtsal özellikleri ve çevresinin bir sonucudur. Bu gelişim sürecini de şu dört kavramla ifade eder: şema, olgunlaşma ve yaşantı, örgütlenme ve uyum, dengeleme. Şema, kişinin bir durumla ilgili kullandığı kalıbı ifade eder. Bir bebeğin bir nesneyi almak için uzanması ya da bir öğrencinin bir problemi nasıl çözeceğini öğrenmesi örnek olarak verilebilir. Olgunlaşma ve yaşantı, kişinin reflekslerinin biyolojik olarak ve çevreyle girdiği etkileşim sonucunda sürekli bir değişim halinde bulunması ve bunun yaşantıya aksetmesidir. Örgütlenme ve uyum ise, kişinin doğumuyla birlikte gelen iki temel eğilim olarak görülür. Örgütlenme, süreçleri sistemli ve tutarlı hale getirmek için düşünce ve eylemleri koordine etme eğilimidir. Uyum ise, çevreyle bir uyum içinde olmayı ifade eder. Bu süreçte kişi önce karşılaşılan durumu kendindeki şema ile bağdaştırmaya çalışır, daha sonrada bu yeni duruma zihnini uydurmaya çalışır. Dengeleme, kişinin özümlediği ve düzenlediği durumun çevreye uyum sağlayarak bir dengeye ulaşması sürecidir.³⁸ Günlük yaşamda yeni öğrenilen bilgilerin bir düzen ve denge içinde hayata karışmasını sağlamaktır.

Bu bilgiler çerçevesinde çocukluk, gelişim açısından yaşamın en önemli dönemini ifade etmektedir. Çocuk bu dönemde edindiği bilgiler üzerine hayatını inşa eder. Çocuğun bu süreçteki gözlemleri, bilgi akışı, kişiliğinin ve değerlerinin oluşumunda büyük rol oynamaktadır.

1.5 Çizgi Film

Günlük hayatta televizyonun, hem günlük bilgiyi inşa eden hem de sosyal temsillerin başlıca taşıyıcısı olan, eskinin nasıl dönüştüğü ve yeni imajların hangi

³⁵ Tamer Ergin, "Bilişsel Gelişim", 116-118.

³⁶ Cengiz Poyraz, "Fiziksel Gelişim", 80.

³⁷ Tamer Ergin, "Bilişsel Gelişim", 118.

³⁸ Emel Arslan, "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim", *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*, ed. M. Engin Deniz (Ankara: Maya Akademi, 2012), 7-8.

eylemlerle ve nasıl sahiplenildiğini göstermesi bakımından praksisin tarifini yapan bir araç olma özelliği kazandığı görülmektedir. Bu açıdan genel olarak elektronik medya ve özel olarak televizyon, popüler kültürün üreticisi ve pazarlayıcısı olarak bir kültür ajanı şeklinde değerlendirilebilir.³⁹ Bu durumda çocukların sosyalleşme sürecinde, günümüzün “*çağdaş masal anlatıcısı*” olarak genelde televizyon, özelden ise çizgi filmler önemli bir rol üstlenmektedir.⁴⁰

Çizgi film zamanla gelişen ve değişen ve pek çok anlam içeren resimli görsel sanat formlarından biridir. Çizgi filmler 19. yüzyılın başlarında dergi ve gazetelerde mizahi illüstrasyonlar olarak yer alırken 20. yüzyılın başlarında çizgi romanlarda ve kısa metrajlı animasyon filmlerinde yer almıştır.⁴¹

Çizgi filmler genelde çocuk izleyicilere mesaj aktarımı gayesiyle hazırlanan, tek kare çekim yöntemi kullanılarak çizimlere, görsellere ve varlıklara hareket kazandıran film türü olarak ifade edilir.⁴² Bu filmlerde iki temel unsur vardır. Bunlar müzik ve görsellerdir. Çizgi filmlerin amacı çocuklara doğru yolu göstermek, öğretmek ve onları eğitmektir. Fakat heyecan vermek için oluşturulan sahnelerde çocuklar her zaman iyi ve doğru davranışlar gözlemleyemeyebilirler. Bakıldığında olumlu gibi görünen birçok sahne aslında bilinçaltında olumsuz duyguların canlanmasına neden olabilir. Çizgi filmler genellikle çocuklar için hazırlanmış ve onlara hitap ediyor olsa bile yetişkinler tarafından da izlenmektedir. Çizgi filmlerde kullanılan çizimler, eğlenceli müzikler ve renkler her yaştan ve zevkten insanın dikkatini çekmekte ve severek izlenmelerine sebep olmaktadır. Çizgi film üretimi karmaşık bir yapıya sahip olduğu gibi kendi içerisinde kapsamları ve sınırlılıkları da olan bir süreçtir. Asıl hedef kitleyi çocukların oluşturuyor olması, hikayenin belirlenmesi ve olay örgüsünün doğru ifade edilmesi açısından zorlayıcı bir süreçtir. Çocukların dünyasına hitap etmek her şart ve zamanda kolay ve mümkün olmayabilir. Bu süreçte en önemlisi çocukların içinde bulunduğu ruh hali, karakterlerin çocuklar üzerinde oluşturacak etkiler, kullanılacak dilin basit ve anlaşılabilir olması vb. etkenler göz önünde bulundurulmalıdır.⁴³

Günümüzde çocukların sevdiği çizgi filmler, eğitselliği arka plana itilerek, güldürü ve çocuklarda özenti yaratma fonksiyonları ön plana çıkartılarak

³⁹ Sevim Cesur, Oya Paker, “Televizyon ve Çocuk: Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 6/19 (K 2007), 106.

⁴⁰ Müjde Ker-Dincer, Özgür Yılmazkol, “Televizyon: Çocuklara ‘Gerçek Hayat’ı Şiddetle Öğreten ‘Çağdaş Masal Anlatıcısı’”, 189-190.

⁴¹ Elçin Yazıcı vd., “Çizgi Film ve Çocuk: Ebeveyn Görüşleri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 10/1 (12 Temmuz 2019), 11.

⁴² Çiğdem Güney, *Çizgi Filmlerde Değer Yüklü Mesajlarda İçerik Analizi: Şeker Hoca ve Yusuf’un Dünyası Örneği* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 11.

⁴³ Çağrı Gümüş, Hümeysra Adam, “Çizgi Filmlerin Okul Öncesi Dönem Çocukları Üzerine Etkisi: Açık hava Tasarımları”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi* 47 (Mart 2020), 413.

sunulmaktadır. Çizgi film yapımları, mesajlarını eğlenceli bir şekilde sunmaya, bu sayede ilgi ve dikkati üzerlerine çekmeye ve eğitim noktasında daha etkili olmaya çalışmalıdırlar.⁴⁴

Çocuk eserlerini ve çizgi filmleri sevimli ve izlenesi yapan, aktif ve eğlenceli karakterlerdir. Öyle ki bazı çizgi filmler zaman içerisinde o kadar çok beğeni almıştır ki, bir sanatçının çizgileriyle ortaya çıkardığı kahraman, süreç içerisinde o sanatçının eseri olmaktan çıkarak, kendine has ve bağımsız bir yaşam alanına girmiştir. Gerek hayvani bir tiplere gerek hayal ürünü bir varlık gerekse de gerçek insan çiziminden oluşan çizgi film kahramanları, zamanla gerçek bir televizyon yıldızı kadar sahiplenilmiştir.⁴⁵

Okul öncesinde ve okul döneminde, çocukların ilgisini en çok çeken televizyon programları, kısa ve hızlı bir akışı olan reklamlar ve çizgi filmlerdir. Bunun sonucunda, televizyon programları aracılığıyla tüketime dair verilen mesajlar, çocuklarda materyalist eğilimlerin gelişmesine sebep olmaktadır. Özellikle animasyon ve çizgi film karakterlerinin kullanıldığı reklamlar, çocukların tüketim eğilimini artırmaktadır.⁴⁶

Bunların yanı sıra çocukların çizgi film programlarını izlerken geçirdikleri zaman ve bu çizgi film programlarında yer alan görselleri ve mesajları nasıl algılamış oldukları bilhassa okul öncesi çocuğun davranışlarına etki edebileceğinden dolayı, ilgili programlar hazırlanırken çocukların bilişsel gelişim düzeyleri dikkate alınmalıdır. Çünkü çocuklar televizyonda izledikleri programları yetişkin bireyler gibi yorumlayamamakta, dolayısıyla kurgulanmış hikâye ile gerçeği ayırt etmede yetersiz kalmaktadırlar. Bu durum özellikle ebeveynlerin çocuklarıyla beraber televizyon izlemelerinin önemini ortaya koymaktadır.⁴⁷

1.5.1 Türkiye’de Ulusal ve Özel Yayın Yapan Çizgi Film Kanalları

1.5.1.1 Ulusal Kanal: TRT Çocuk

TRT Çocuk, 24 Ekim 2008’de kurulmuş, TRT’nin halen, çocuklara yönelik yirmi dört saat yayın yapan kanalıdır. 2008’den 2015’e kadar TRT 4 ve TRT Okul kanalları ile dönüşümlü yayın yapan kanal, 15 Haziran 2015 tarihinden itibaren

⁴⁴ Bilal Yorulmaz, *Sinema ve Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 131.

⁴⁵ Deniz A. Güler, “Soyutun Somutlaştırılması: Çizgi Filmlerin Kültürel İşlevleri”, *I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Haluk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2013), 209.

⁴⁶ Bülent Kara, “Çizgi Filmin Sosyolojik Anatomisi Pepe Örneği”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (31 Aralık 2016), 15.

⁴⁷ Gamze Yetim, Hakan Sarıçam, “Çizgi Film Programlarının Çocuklara Etkisi Konusunda Ailelerin Bilgi ve Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/11 (30 Aralık 2016), 345-346.

24 saatlik yayına geçmiş, yine aynı yıl Kasım ayı itibariyle kanalda reklam yayınlanmamaya başlanmış, 1 Ocak 2017 itibariyle de HD yayına başlamıştır.⁴⁸

Kanalda çocuklara yönelik çizgi filmler, öğretici programlar ve haber programı bulunmaktadır. Kanal bu programları izleyici kitlesinin yaş aralığını, algı düzeylerini ve ihtiyaçlarını belirleyerek oluşturmaktadır. Eğitsel ve öğrenmeye yönelik, çocukların fiziksel ve bilişsel gelişimlerine katkı sunacak, toplumsal ve bilimsel konularda bilinçlendirecek içerikler üretmeye çalışmaktadır.

Kanalın vizyonu, milli kültürümüz ve manevi değerlerimizden beslenerek, genel ahlakın gereklerini, çocukların kendilerini keşfetmelerini ve içinde buldukları toplumun değerlerinden uzaklaşmamalarını sağlamaktır. TRT Çocuk bu minvalde yayınları bulunan ülkedeki ilk çocuk kanalıdır.⁴⁹

TRT Çocuk yayın hayatı boyunca pek çok çizgi filme ev sahipliği yapmıştır. Yayınlarında dikkat çeken bir özellik de gerçek yaşamdan kopmadan, hayatın içinde genç yaşlı her kesimden insan tiplmelerine yer verirken, izlenilenlerin kurgusal olduğunu da hissettiriyor olmasıdır. Buna bir örnek verecek olursak; ele almış olduğumuz çizgi film olan Emiray'da ana karakterimiz ve arkadaşları zaman yolculuğu yapmaktadır. Bu karakterler yaşantıları itibariyle dünyada var olan bir düzende gösterilse de, ne geçmişte ne de günümüzde zaman yolculuğu söz konusu değildir. İşte bu durum tamamen gerçeklikten uzaklaşmadan, var olanın kurguyla birleştirilerek çocuklara birtakım yargıların sunulmasını sağlamaktadır.

1.5.1.2 Özel Kanallar

1.5.1.2.1 Disney Channel

Disney Channel Amerika menşeli uluslararası bir kanaldır. Başlangıçta televizyon dizileri ve sinema yayınları yapan bu kanal, ilk olarak 1990'ların sonuna doğru, önce ailelere daha sonrada küçük yaştaki çocuklara yönelik içerikler oluşturarak programlar sunmaya başlamıştır. Bu programların bir kısmı 2-7 yaş aralığındaki küçükleri kapsarken bir kısmı da 6-14 yaş aralığındaki çocukları kapsamaktadır.

Disney Channel'ın Türkiye'de yayın hayatına başlaması ise 2007 yılında özel bir platform üzerinden olmuştur. Daha sonra 2011 yılında ücretsiz olarak uydu üzerinden yayın yapacağı duyurulmuş ve 12 Ocak 2012'de ilk yayını yapmıştır. Kanal, 1 Nisan 2022 tarihinde uydu yayını tamamen sonlandırmıştır.

⁴⁸ Wikipedia, "TRT Çocuk" (Erişim 09 Ocak 2023).

⁴⁹ "TRT Çocuk" (Erişim 09 Ocak 2023).

Kanalda çizgi film, film ve gençlik dizileri yayınlanmaktadır. Hedef kitlesi başlangıçta, ağırlıklı olarak 5-8 yaş aralığı olsa da, daha sonra programların değişmesi ve yenilenmesi ile yaş aralığı değişkenlik göstermiştir.

Kanalın yapımlarına baktığımızda yaşam tarzı, karakter yapısı ve mesaj içerikleri Batı anlayışına uyan bir şekildedir. Çizgi filmlerde biricik olmaya, sürekli beğenilen olmaya bir özendirme varken, bunların aksine pasif kalma ve insanlar tarafından bilinilmeme gibi durumlara da bir yergi mesajı vardır. Şayet bir karakter iyiliği, güzelliği ve özel oluşuyla bilinmiyorsa, kötü ve çirkin davranışları ve bu anlamda bir özelliğiyle ön plana çıkarılmaktadır.

1.5.1.2.2 Cartoon Network

Cartoon Network, Amerika orijinli, 1992’de kurulmuş, uluslararası yayın yapan bir çocuk kanalıdır. Tüm dünyada 25 kanalı bulunan ve her biri birbirinden farklı olan Cartoon Network, 21 dile tercüme edilen, yaklaşık 200 milyon evde ve 160 ülkede yayın yapan bir çizgi film kanalıdır.

Cartoon Network Türkiye’de yayın hayatına Eylül 2007 tarihinde başlamıştır. Ocak 2008’e kadar yayınına Cartoon Network İngiltere’den almıştır. Türkiye’de Doğan Holding Medya Kuruluşu’nun Cartoon Network’ün yayın lisansını almasından sonra bir takım çizgi filmlerin dublajı yapılmıştır. 28 Ocak 2008’de ise “Benim Kanalım Türkçe, Cartoon Network Türkiye” sloganıyla Türkiye versiyonu yayın hayatına başlamıştır.⁵⁰

Kanalın yapımları; karakterleri, verdiği mesajlar, konu akışları bakımından diğer çocuk kanallarından ayrılmaktadır. Karakter yapılarının farklı özelliklerde olması, karakterlerin çocuklar için kötü örnek teşkil eden tavırları, şiddet eğilimleri, cinsellik ve cinsiyet farklılığı ile ilgili yerleşik toplumsal normlara aykırı tutumları ciddi eleştirilere sebep olmaktadır.⁵¹

1.5.1.2.3 Minika

Minika 28 Ocak 2011’de Turkuvaz Medya Grubu bünyesinde kurulan çocuk kanalıdır. Yayın hayatına Nisan 2011’de başlayan Minika, 20 Ocak 2012 tarihinde kanalın ikiye bölünmesiyle yayın hayatına iki farklı kanal olarak devam etmiştir. Kanallardan biri Minika Çocuk olmuş ve bu kanalın yaş aralığı 3-8 yaş ile sınırlandırılmıştır. Kanal ikiye bölününce ilk kanalın adı Minika Go olarak değiştirilmiş ve kanalın yaş aralığı 7-14 yaş olmuştur.⁵² Kanalın yapımları

⁵⁰ Wikipedia, “Cartoon Network (Türkiye)” (Erişim 07 Aralık 2022).

⁵¹ Bahtinur Aydın, *Türkiye’de Çocuk Televizyon Kanallarındaki Çizgi Filmlerin Çocukluğa Etkisi Üzerine Bir İçerik Analizi* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018), 57.

⁵² Wikipedia, “Minika” (Erişim 07 Aralık 2022).

genellikle yurtdışı menşelidir. Yurt dışından alınan çizgi filmlerin bir kısmı dublajlı, bir kısmı ise İngilizce olarak yayınlanmaktadır.

2. Bulgular

2.1 Emiray

Emiray, kütüphanede bulduğu kitabın kendisine verdiği görevleri yerine getirmeye çalışan ve aynı zamanda o kitabın koruyucusu olan bir karakterdir. Normal yaşamda sakin ve içine kapanık bir çocuk olan, kitaplardan başka neredeyse hiç arkadaşı bulunmayan Emiray, bu kitapla birlikte zamanlar arası yaptığı yolculukla yeni arkadaşlıklar edinirken birtakım mücadeleler içine de girer. Türk yapımı olan bu çizgi film 3 sezon halinde 52 bölüm yayınlanmıştır. Konya Büyükşehir Belediyesi ile TRT arasında protokol imzalanarak yayın hayatına başlayan Emiray, Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen Medeniyet Okulu Projesi kapsamında Konya'nın tanıtılıp milli değerlerin işlendiği bir çizgi filmidir. Bu çizgi film hem Konya'nın tanıtımı hem de milli ve manevi değerlerimizin aktarımı konusunda büyük bir öneme sahiptir. TRT'nin de misyonuna bakıldığında milli hassasiyetleri dikkate alarak çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bu çizgi filmin senaristliğini ise Özge Sunar üstlenmiştir. Daha sonraki bölümleri Emiray Çevre Müfettişi başlığı ile yayınlanmıştır.

2.1.1 Çizgi Filmin Konusu

Emiray, ailesinin yeni bir eve taşınma sürecinde, amcasının yanına Konya'ya gönderilmiştir. Emiray Konya'da amcasıyla birlikte onun çalıştığı kütüphaneye gider ve orada kütüphane görevlisi Kemal Bey ile tanışır. Kütüphanede gezinirken kilitli bir oda içerisinde bulunan kitapları merak eder ve orada bulunan gizemli kitabı açar. Kitabın açılmasıyla macera yolculuğu başlar ve Emiray geçmiş zamanda bir köye gider. Orada köy halkıyla tanışır, onlara devlerle ve devleri kullanmak isteyen Zekai ve Ruhi ile olan mücadelelerinde yardım eder ve kitabın verdiği görevleri yerine getirerek yeniden günümüze dönmek için çabalar.

Yaşadığı olaylar bir görevi bitirmesini sağlarken başka bir görevi de beraberinde getirir. Sayfaları boş olan bu kitap Emiray'ın yaşadıkları ile yazılır ve şekillenir. Emiray, bilmece ve tekerleme tarzı sorular ve uyarılar ile yönlendirme yapan bu kitapla günümüze dönmek için yollarını arar. Görevleri tamamlayan Emiray günümüze geldikten sonra da kitapla yüzleşip, günümüze gelen Karaca ve diğer karakterleri ait oldukları zamana geri göndermeye çalışır.

2.1.2 Karakterler ve Genel Özellikleri

Emiray, bir ortaokul öğrencisidir. Ankara'da ailesiyle yaşayan Emiray, yaşlılarıyla arkadaşlık kurmamaktadır. İnsanlarla gerekmedikçe iletişim de

kurmayan Emiray, kitapları kendisine arkadaş edinmiştir. Ailesi evlerini taşıma işleriyle ilgilenirken amcasının yanına gönderilen Emiray orada farklı maceralarla karşılaşacaktır. Arkadaşı olan kitaplar ona yeni arkadaşlıklar getirecektir. Konya’da yaşadığı maceralarla hem arkadaşlığı öğrenen hem de insanlarla iletişim kurma kabiliyeti gelişen Emiray aynı zamanda yaşadıklarından da kendine ders çıkaracaktır.

Kemal Amca, kütüphane görevlisidir. Konya’da kütüphanede görevli olan Kemal amca, gizemli kitapla tanışmış ve onu kütüphanede özel bir dolabın içine saklamıştır. Sakladığı kitabı Emiray’ın bulması ile yeni bir yolculuk başlar. Bu yolculukta Emiray, Kemal amcanın bilgi ve tecrübesinden de yararlanarak yoluna devam eder.

Karaca, Emiray’ın zaman yolculuğu sırasında köyde karşılaştığı ve bu süreç boyunca yanında olan karakterdir. Emiray’ın ilk arkadaşıdır. Emiray kitabın verdiği görevleri yerine getirip de kendi zamanına döndükten sonra köyde onu arayan Karaca da yanlışlıkla bugüne gelir ve yeni yolculuklar başlar.

Osto, Cuci ve Mung, köyün yakınlarında yaşayan devlerdir. Köyün civarında yaşamlarını devam ettirecek kadar yiyecek olmadığı için köyden erzak alan bu devler köye gelen Zekai ve Ruhi’nin olumsuz yönlendirmesi sebebiyle köylülerle birtakım sorunlar yaşamışlardır. Daha sonra zaman yolculuğunda onlar da günümüze minik devler olarak gelecek ve yolculuklarını tamamlamak için maceralarda Emiray ve arkadaşlarıyla birlikte olacaklardır.

Fatma, Emiray’ın Konya’da tanıştığı arkadaşıdır. Kitabın verdiği görevleri yerine getirirken girdikleri maceralarda yardımlaşarak ve birlikte hareket ederek görevi tamamlama hususunda Emiray’a yardımcı olmaya çalışır.

Zekai ve Ruhi, bu gizemli kitabı ele geçirmek isteyen “Patron” adında birine yardımcı olan ikilidir. Sürekli kötülük peşinde olan bu ikili, kitabı çalmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Patron, her seferinde verdiği işi yerine getiremeyip başarısızlıkla geri dönen ikiliye yeni görevler vererek, kitabı Emiray ve arkadaşlarından almak için her türlü oyunu planlamaktadır.

2.1.3 Kültürel Unsurlar

Emiray çizgi filminin tüm bölümlerinin girişinde, gökte süzülen bir kartal simgesi bulunmaktadır. Peşi sıra Emiray Konya sokaklarından bisikletiyle geçer ve bayraklı yola çıkar. Bu bayraklı yolda geçmişten günümüze kadar olan 16 Türk devletinin bayrağı dalgalanmaktadır ve Emiray bu yolun sonunda Mevlana Türbesi’nin olduğu sokağa geçer. Buradan da meydana bulunan Yusuf Ağa Kütüphanesi’ne ulaşır. Emiray’ın geçtiği yollarda göze çarpan ilk husus yapıların tamamının eski Türk mimarisi tarzında olmasıdır. Bu eski yapıların arasından

geçip de kütüphanenin olduğu sokağa dönünce hat üzerinde seyreden bir tramvay gözükür.

Çizgi filmin girişinden itibaren her bölümünde, Türk kültüründen ve aile yapısından izlenimler mevcuttur. Emiray içinde bulunduğumuz zaman dilimindeyken günümüze uygun kıyafetler giyerken, kitabın etkisiyle geçmişe gittiğinde, Emiray ve orada bulunan insanların o zamana özgü Türk-İslam kültürünü yansıtan, erkeklerde başta sarık veya fes, üzerlerinde dokuma kumaştan uzun gömlek, üzerine cepken yahut kaftan, ayaklarında ise çarık; kadınlarda ise başlarında başörtüsü, üzerlerinde elbise ve yelek, ayaklarına da yine çarık giydikleri görülmektedir. Emiray her çocuk gibi zaman zaman arkadaşlarıyla anlaşmazlıklar yaşasa da bu durumu kısa sürede çözmeye odaklanır. Yalnızca büyüklerine karşı değil çevresinde bulunan herkese karşı da her zaman saygılı davranır.

Emiray'ın en güçlü yönü medeniyetimizi tanıtmaya yöneliktir. Çocukların televizyonlarda pek de görmeye ve duymaya aşina olmadıkları kültürel kıyafetler, tarihimiz ile ilgili bilgiler, cami ve ezan sesi, deyimler, tekerlemeler, yöresel yemekler, ailede ve arkadaşlıklarda birlik ve beraberlik gibi faktörler çocukların bu çizgi filmi tercih etmesinde etkili olmuştur.

Emiray'ın ailesinde babası ve amcası çalışmakta, annesi ve yengesi ev hanımı olarak ev ve aileyle ilgilenmektedir. Anne ve babası, amca ve yengesi hem Emiray'a hem de birbirlerine karşı her zaman ilgili, anlayışlı, sevecen ve sabırlıdır. Emiray'ın yakın arkadaşı Fatma, Emiray gibi öğrenmeye ve keşfetmeye meraklı bir çocuktur. Annesi Ayşe hanım ise bir bilim insanıdır.

Türk kültüründen güzel bir örnek olarak bu çizgi filmde misafirperverliğin ön planda olduğunu da görmekteyiz. Üçüncü bölümün sonunda Emiray köy halkı ile birlikte devlerin yiyecek sorununu çözünce Karaca ona amcasının yanına gitmeden önce isterse birkaç gün köyde dinlenebileceğini söyler. Bunu kabul eden Emiray'a Karaca'nın annesi yatak hazırlar. Sabahları kendilerinin hazırladığı peynir ile ekmeği, akşamları da yapılan yemekleri birlikte yerler. İlerleyen bölümlerde köylüler bir yandan devlerle uğraşırken bir yandan da Emiray'ın bir ihtiyacı olup olmadığını kontrol ederler. Birinci bölümde yaz tatili boyunca kalmak için amcasının evine giden Emiray'a amcası ve yengesi evlerindeki bir odayı hazırlar. Emiray gelmeden yengesi onun için yemekler hazırlamıştır ve amcası mutlu olması için hediye olarak bisiklet almıştır.

Komşuluk ilişkileri de Türk kültürünü yansıtmaya elverişlidir. Komşular arası ilişkinin sıkı olması, birbirlerine ziyarete gidip gelmeleri, zor durumlarda birbirlerine destek olmaları, birbirleri ile paylaşımında bulunmaları bunlara güzel birer örnektir. Yirmi altıncı bölüm sonuna kadar geçmişte bir köye giden ve orada yaşayan Emiray köyde sürekli yardımlaşmanın, paylaşmanın, birlik ve

beraberliğin örnekleriyle karşılaşmıştır. Üçüncü bölümde ambarın yanması sonucu devlerin yiyeceklerini bırakamayacakları için endişelenen köylüler, bu işe bir çözüm bulmak için kendi aralarında konuşup tartışırken köyün büyüğü Kemal amca oradaki köy halkına; “Ahali, ambar yandı da evlerimiz de mi yandı? Evlerimizde ne var ne yok toplar bir araya getiririz” der. Bunun üzerine köylüler evlerine dağılırken iş bölümü yapılır, aileler evdeki erzakları çuvallara doldurur, çocuklar da o erzakları alıp devlerin alacağı noktaya götürür. Beşinci bölümde devler köye saldırdığında hep birlikte köyü korumak için ellerinden geleni yaparlar. Aynı zamanda devlerden kaçarken zorluklarla karşılaştıklarında birbirlerine destek olarak üstesinden gelmeye çalışırlar. Devlerden Mung, Kemal amcanın üzerine el arabasını fırlatınca Kemal amca arabanın altında kalır ve Emiray Kemal amcayı kurtarmak için arabayı üzerinden çekmeye çalışır. Biraz zorlansa da Kemal amcayı arabanın altından çıkarmayı başarır. On birinci bölümde devlere evlerindeki yiyecekleri veren köylüler bir dahaki hasata kadar ne yapacaklarını düşünürken, fısıldayan ormanda meyve ağacı bulduklarını söyleyen Emiray ve Karaca'nın sözleri üzerine ormana giderler ve meyveleri toplarlar. Hem köy halkına yetecek hem de devlere verecek kadar meyveyi toplayan köylüler ve çocuklar kalan meyveleri ağaçta bırakıp köye dönerler.

Türk kültürüne ait örneklerin işlenmesinin yanı sıra İslam ve Müslümanlık ile ilgili de pek çok detaya yer verilmiştir. Çizgi filmde çevresindeki kadınların pek çoğunun İslamî tesettüre uygun giyiniyor olması, yaşam içerisinde tarihi olaylardan kesitler ve simgeler bulunması; cami, türbe, külliye gibi mekanlara gidilmesi, müzelerin ve kitapların tarihi anlamada ve anlamlandırmada faydalı görülmesi, ezan okununca camiye koşulması gibi Türk-İslam kültürünü içinde barındıran sahneler karşımıza çıkar. Bunlara örnek verecek olursak birinci bölümde Emiray amcasına kütüphanede biraz daha fazla kalmak istediğini söyleyip ısrar edince, amcası bu duruma izin verip akşam evde olacağı saati söylerken; “çok gecikmek yok, akşam okunmadan evdesin” derken akşam ezanı okunmadan önceyi kastetmiştir. Zamanda yolculuk yaptıktan sonra yirmi yedinci bölümde ayrıldığı zamana ve mekâna geri dönen Emiray, akşam ezanı okunmasına az bir vakit kala hemen bisikletine biner ve eve döner. Yirmi sekizinci bölümde Emiray, Konya'da önemli ve tarihi yerleri gezmeye çıkar. Etlî ekmek yedikten sonra ilk durağı Selimiye Camii'dir. Robotu Nebu'ya amcasının “bir etli ekmek yemeden bir de bu camiye gelmeden Konya'ya geldim denilmemeli” dediğini söyler ve şadırvandan su içip gezmeye devam eder. Emiray'ın robotu Nebu caminin adının Selimiye Camii olduğunu, Sultan II. Selim tarafından, Konya valisi olduğu sırada yaptırıldığını söyler. Bu durumun şehzadenin Mevlana hazretlerine olan sevgi ve saygısını gösterdiği için halk arasında Mevlana Camii olarak bilinmesine sebep olduğunu söyler. Caminin

yaklaşık 450 yıllık olduğunu ve tarihi bir cami olduğunu söyleyince Emiray, Mevlana Türbesinin de mutlaka görülmesi gerektiğini söyler. Emiray gezmek isteyince de Nebu bilgi vermeye devam eder. Burasının Mevlana Türbesi ile Mevlevi Tekkesine ait bazı eşyaların sergilendiği Mevlana Müzesi'nden oluşan bir külliye olduğunu söyler.

Çizgi filmdeki detaylara bakıldığında hem geleneksel hem de dini birtakım sembollere yer verildiği görülmektedir. Bu sembollerle Türk kültürünün İslam ile yoğrulduğunu ve yaşam içerisinde buna rastlamanın olağan bir hal aldığını, kişinin arkadaşlıklarını kurarken bile kültürel anlayış ve yaşayış biçimine göre hareket ettiğini gözler önüne sermektedir.

2.1.4 Ahlaki Değerler

Emiray çizgi filminde ahlaki değerler sıklıkla işlenmektedir. Büyüklere saygı, yardımlaşma, arkadaşlık, dayanışma, sorumluluk bilinci, güven, emanete sahip çıkmak vb. değerler dikkat çekmektedir. Emiray'ın anne-babasına, amca ve yengesine, arkadaşlarının ailelerine ve Kemal Amca'ya karşı saygılı davranması, büyüklere saygı değerini içselleştirdiğinin göstergesidir.

Emiray ve arkadaşlarının bir diğer özelliği ise kendi kişisel sorumluluklarını yerine getiriyor olmalarıdır. Örneğin uyandıktan sonra yataklarını ve kıyafetlerini toplamaları, kendi ihtiyaçlarını kendi başlarına gidermeleri bunun bir göstergesidir. Kişisel sorumluluklarının yanı sıra başkalarına karşı da sorumlulukları olduğunu bilen Emiray ve arkadaşları bu şuurla üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

Emiray, çizgi filmin ilk bölümünde arkadaşlık duygusu pek de gelişmemiş ve anlaşıldığı üzere çok da arkadaşı olmayan ve yaşlılarıyla iletişim kurmaktan hoşlanmayan bir karakterdir. Fakat, ilerleyen bölümlerde başta her ne kadar önyargılı davransa da sonrasında güzel arkadaşlıklar kurduğu görülmektedir. Yirmi beşinci bölümde Emiray Karaca'ya, aslında pek arkadaşlık kuramayan, yeni insanlarla tanışmaktan kaçınan bir insan iken, köye geldikten sonra buradaki insanları tanıdığını, kısa zamanda kendisine çok iyi davrandıklarını, arkadaşlığın, yardımlaşmanın ve daha pek çok şeyin ne demek olduğunu onlardan öğrendiğini, en önemlisi de Karaca gibi bir dost kazandığı için çok mutlu olduğunu ve istediği zaman onları görebilmeyi istediğini söyler. Emiray'ın arkadaşlık kurması yolundaki en büyük etkenlerden birisi örnekten de anlaşılacağı üzere zamanla yardımlaşmayı öğrenmesidir. Başlangıçta içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için yardıma ihtiyaç duyan ve geçmiş zamanda karşılaştığı insanların da yardıma ihtiyacı olduğunu gören Emiray, yardımlaşma yoluyla sorunlarını çözerken aynı zamanda yeni arkadaşlar da edinmektedir.

Önemli değerlerimizden birini teşkil eden istişare kavramının çizgi filmde aktif bir biçimde işlendiği görülmektedir. Altıncı bölümde devler köye saldırıp, köylülere erzakları getirmedikleri için anlaşmayı bozduklarını ve bundan sonra erzakları iki katı ve her gün istediklerini söyleyip köyden ayrılırlar. Kemal amca ve köylüler ellerinden geleni yapsalar da devlerin istedikleri miktarda erzağı toplayamazlar. Bunun üzerine köyden Ali, Emiray, Karaca ve Kemal amca kendi aralarında, yapacakları başka neler olabileceğini konuşmaya başlar. Karaca devlere karşı koymayı teklif eder ama Kemal amca bunun mümkün olmadığını söyler. Emiray devlerle konuşmayı ve eski anlaşmayı yeniden kabul etmelerini istemeyi teklif eder ama Ali, devlerin kalplerinin de kafaları kadar boş olduğunu, konuşsalar da laftan anlamayacaklarını söyler. Bunun üzerine Kemal amca ellerinde bir güç olduğunu gösterebilselerdi belki devleri vazgeçirebileceklerini söyleyince Emiray'ın aklına, devlerin kaval sesine tahammül edemedikleri gelir. Bunu duyan Kemal amca ve Ali bu durumu köylülere söyleyip, devlerin daha yüksek sesle kavalın sesini duyacakları bir sistem yapmak için köye dönerler.

Otuz dördüncü bölümde Emiray, Fatma ve Karaca kitabın kendilerine verdiği zamanı koruma görevi için zaman müzesine doğru yola çıkarlar. Zaman müzesine giden birkaç yoldan uzun olanı seçen Emiray, arkadaşlarının fikirlerini dinlemeden bu yolda gitmek için ısrar eder ve epey dolandıktan ve uzun bir yolculuk geçirdikten sonra zaman müzesinin kapanmasına beş dakika kala müzeye yetişirler. Fakat onlar içeri girdiğinde müzedeki saatlerin hepsinin çalınması sebebiyle alarm çalmaya başlar. Emiray o sırada zamanı koruma görevi ile kastedilenin zaman müzesi ve içindeki eşyaları korumak olduğunu, şayet arkadaşlarını dinleseydi daha erken gelebileceklerini ve böylelikle de görevi yerine getirebileceğini ama inadı yüzünden başlarına bunların geldiğini söyler. Emiray'ın karşılaştığı problemlerde arkadaşları, Kemal amca ve amcası ile hep dayanışma içinde olması, mümkün olduğunca birlikte karar vermenin kendilerini doğru olana götüreceği, şayet dayanışma içinde olmazlarsa, ortak bir karar vermeden bir işe koyulurlarsa yanlış yapabilecekleri fikri çizgi filmin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu dayanışmanın gerçekleşmesindeki temel etken ise birbirlerine duydukları güven ve sorumluluklarının farkında oluşlarıdır.

Güven ile birlikte verilen en önemli değerlerden birisi de emanete sahip çıkmanın gerekliliğidir. Emiray'ın elinde bulunan, dilekleri yerine getiren kitabı korumak her şeyden önemlidir. Çünkü bu kitap kendisine emanettir. Otuz birinci bölümde Emiray kitabı Kemal amcaya teslim eder ve kendisinin Ankara'ya annesi ile babasının yanına gideceğini söyler. Kemal amca kitabın kendisine emanet olduğunu, koruyucusunun kendisi olduğunu, onunla görevleri tamamlamadan ayrılmamasını, kitap bir belirti gösterirse Emiray olmadan bir şey yapamayacaklarını söylediğinde, kitabın bundan sonra kütüphanede güvende

olduğunu söyleyerek tren garına gitmek üzere kütüphaneden ayrılır. Kemal amca, Emiray'ın neden gittiğini soran Fatma'ya Emiray'ın bir çocuk olarak zor şeyler yaşadığını, hepsinin üstesinden geldiğini ama bitmediğini şimdi de baş etmesi gereken başka şeyler olduğunu ve Emiray'ın ise çözümü sorunlardan kaçmakta bulunduğunu söyler. Ankara'ya gidecek olan Emiray'ın gitmesini engellemek için Kemal amca, Fatma ve annesi gara giderler ve Emiray'a gitmemesini daha burada birlikte yapacakları çok şey olduğunu söylerler. Emiray ise bu sözler karşısında gitmesi gerektiğini söyler ve trene biner. Fakat saniyeler geçtikten sonra trenden inen Emiray kararını değiştirdiğini, Konya'da kalacağını, sorumluluklarını yerine getirip kendisine emanet edilen kitabı koruyacağını söyler. Emiray'ın macerası bitince bu kitaptaki her şey silinecek ve yeni bir macera için tekrar yerine konulması gerekecektir. Bu süreç boyunca Emiray'ın kitaba sahip çıkması ve zamanı gelince en güzel şekilde yerine koyması beklenmektedir. Yirmi sekizinci bölümde Konya'yı gezmek için amcasından izin alan Emiray gezi esnasında robotu Nebu'nun şarjının bitmesiyle gezdiği yerden eve dönene kadar epey bir vakit kaybeder, hava kararır ve çoktan akşam olmuştur. Yengesi merakla evde beklerken, başına bir şey geldiğini sanarak telaşlanır. Amcası ve yengesi Emiray'ın nerede olduğunu merak içinde ne yapacaklarını, nasıl bulacaklarını ve bu durumu Emiray'ın annesi ile babasına asıl söyleyeceklerini düşünürken o sırada Emiray eve gelir. Yengesi Emiray'a sarılır ve çok korktuğunu, ona bir şey olup olmadığını sorar. Emiray da onlara iyi olduğunu, merak edilecek bir durum olmadığını Nebu'nun şarjı bittiği için biraz geciktiğini söyler. Bu korku ve telaşın sebebi Emiray'ın anne ve babasının kendisini eve dönene kadar amcası ve yengesine emanet etmiş olmasıdır. Onlar da bu emanete en güzel şekilde bakmaya, onun kalbini kırmamaya ve başına bir şey gelmesine engel olmaya çalışmaktadırlar.

Çizgi filmde hem ana karakterimiz olan Emiray hem de diğer çocuk karakterler ideal bir çocuk imajı çizmekten ziyade, yaşamın içinden bazen haşarı, bazen öfkeli, bazen sevecen, bazen fevri, bazen de inatçı olan bir çocuk figürü ortaya koymaktadırlar. Aile üyelerinin giyim, kuşam, konuşma ve tavırları Türk aile yapısına uygundur. Pek çok değerlerin bir arada veriliyor olması, yaşam alanında kültürel unsurların da devam ettiğini bizlere göstermektedir.

Çizgi filmde üç kötü karakter mevcuttur. Bu kötü karakterler başkalarına ait olan malı zimmetlerine geçirme, yalan söyleme, insanları kandırma, iyi niyet ve saf duyguları suistimal etme gibi tavırlar içerisindedirler. Bu duyguların o karakterler üzerinden sürekli veriliyor olması bu çizgi filmin dikkat çekici bir özelliğidir. O karakterler yalnızca almak istedikleri şeylerin bir an önce ellerine geçmesi için sürekli bu yollara başvururlar ve yakalandıklarında suçsuz olduklarını iddia ederler. Örneğin ikinci bölümde Emiray ile birlikte geçmiş

giden Zekai ve Ruhi kendilerini devlerin yanında bulurlar. Devlerden Mung gökyüzünden bir işaret geleceğini ve bunun kurtuluşları olacağını söyler. O esnada devlerin yanında beliren Zekai ve Ruhi kendilerinin bekledikleri kurtuluş olduklarını ama bunun için biraz plan yapmaları gerektiğini söylerler. Devlere beklemelelerini, plan yapıp yanlarına geleceklerini söylerler ve oradan ayrılırlar. Üçüncü bölümde devlerin yanına gelerek, köydekilerin her hafta kendilerine erzak getirmelerini beklemeden, istedikleri zaman gidip istedikleri kadar yiyecek almalarını söylerler. Devlerden Cuci bunu yapamayacaklarını, aralarında bir anlaşma olduğunu söyler. Bunun üzerine Zekai köylülerin yiyecekleri nereye bıraktığını sorar ve yiyecek bırakılan yere Ruhi ile birlikte gider. Köylüler yiyeceği bıraktıktan sonra bu ikili ortaya çıkar ve tüm yiyecekleri başka bir alana taşırlar. Geldiklerinde hiç erzak bulamayan devlere de köylülerin anlaşmayı bozduğunu köye saldırıp istedikleri kadar yiyeceği alabileceklerini söylerler. Bunun üzerine de devler köye saldırır. Bu durum devlerin, Zekai ve Ruhi'nin yalan söyleyerek onları kandırdığını öğrenmelerine kadar böyle devam eder. Sonunda Zekai ve Ruhi'yi korkutarak yanlarından kovarlar.

Bu çizgi filmde dikkat çeken bir diğer nokta ise Emiray'ın önyargılı olması ve zamanla gelişen özgüveninin kırıcı bir noktaya gelmesidir. Çevresindeki insanlara karşı farklı önyargılar oluşturması davranışlarını da etkilemektedir. Fakat sonradan tanış olmasıyla durumun hiç de öyle olmadığını anlamaktadır. Bir diğer nokta olan özgüveni ise olaylar karşısındaki cesaretini fark etmesi, bilgisine güveninin artması ve robotuyla her şeyi halledebileceğini düşünmesi, bu noktada da insanlara ihtiyacının azaldığı fikrine sahip olması bazı durumlarda arkadaşlarını üzmesine ve incitmesine sebep olmuştur. Oysaki bu durum her şeyi tek başına aşamayacağı, bazı durumlarda diğer insanların bilgisine, tecrübesine ve cesaretine ihtiyacı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Yaşadığı tecrübeler sayesinde arkadaşları ve büyükleriyle birlik ve beraberlik içinde olması ve herkesin fikrine değer vermesi gerektiğini anlamaktadır.

2.2 Mucize: Uğur Böceği ile Kara Kedi

Uğur Böceği ile Kara Kedi Paris'i akumaların etkisinden kurtarmaya çalışan iki süper kahramandır. Normal hayatta isimleri Marinette Dupain- Cheng (Uğur Böceği) ve Adrien Agreste (Kara Kedi)'dir. Aynı ortaokula giden bu ikili birbirlerinin Uğur Böceği ve Kara Kedi olduklarını bilmemektedir. Fransız yapımı olan çizgi film 5 sezon halinde 131 bölüm yayınlanmıştır. Mucize: Uğur Böceği ile Kara Kedi çizgi filmi Fransız senarist Thomas Astruc tarafından kaleme alınmıştır. Politik olayları gençlere göstermek amacıyla başlayan çizgi film sosyal ağlarda istediği başarıyı yakalayamamış ve genç yetişkinlere yönelik bir film olarak değişime gitmiştir. Fakat bu amacında da başarısız olunca yayın

anlayışını değiştirmiştir ve başarısı artmış, çokça izlenir duruma gelmiştir. izgi film macera, aksiyon ve romantik komedi türlerini ele almaktadır. 1 Nisan 2022 tarihinde Disney Channel kanalının ücretli bir platforma taşınmasıyla çizgi film yayın hayatına burada devam etmektedir.

2.2.1 izgi Filmin Konusu

izgi Film Marinette ile sınıf arkadaşı olan Adrien'in beraberliği üzerine kuruludur. Marinette ve Adrien Paris'i akumalardan kurtarmak için mucize gardiyanı tarafından seçilmiş iki gençtir. Görevleri ise kelebek mucizesini elinde barındıran Hawk Moth ile yardımcısı Mayura'yı yenmektir. Hawk Moth kelebek mucizesini insanları akumalayarak kötüleştirmek için kullanmaktadır.

Paris tehlike altındayken Marinette ve Adrien süper kahramana dönüşürler. Marinette Uğur Böceği (Laydbug) Adrien ise Kara Kedi (Chat Noir) olur. Marinette sınıf arkadaşı olan Adrien'a platonik olarak açıktır fakat onun Kara Kedi olduğunu bilmez. Adrien da Uğur böceğine açıktır ama o da onun Marinette olduğunu bilmez. İkisinin yenmek için çabaladıkları Hawk Moth ise Adrien'in babası Gabriel Agreste'den başkası değildir. Onun amacı da mucizelerin gücünü kullanarak karısını hayata döndürmektir.

2.2.2 Karakterler ve Genel zellikleri

Marinette Dupain-Cheng, bir ortaokul öğrencisidir. Paris'in süper kahramanlarından Uğur Böceği'dir. Uğurbceğinin küpesi mucizesini kullanarak Adrien ile birlikte kötülere ve ktlklere karşı mücadele vermektedir. Sınıf arkadaşı olan Adrien'a platonik olarak açık olan Marinette, Adrien'in Kara Kedi olduğunu bilmemektedir. Marinette kendisine verilen mucize ile Paris'i kurtaramayacağını düşünür. Sakarlığının vermiş olduğu bir duygu durumuyla kendisini güçsüz, çekingen ve işe yaramaz olarak görmektedir. Fakat mucizenin kendisine vermiş olduğu bir itkiyle bu duygunun üstesinden gelir.

Tikki, Uğur Böceği'nin "kwami"sidir, kırmızıdır ve aşkı, utangaçlığı ve aksiyonu simgeler. Bu kwamiler sadece sahiplerine özeldir ve onun pek çok özelliğini bünyesinde taşıyan küçük varlıklardır. Marinette Uğur Böceği'ne dönüşümünde Tikki'yi kullanır, bir nevi yardımcısıdır. Tikki Uğur Böceği'nin gücünü kullanmasında da etkilidir. Çünkü Uğur Böceği'nin özünde olan fakat açığa çıkaramadığı iyi özellikleri bünyesinde barındırır.

Adrien Agreste, bir ortaokul öğrencisidir. Paris'in süper kahramanlarından Kara Kedi'dir. Kara kedinin yüzüğü mucizesini kullanır. Uğur Böceği'ne açık olan Adrien, Marinette'in Uğur Böceği olduğunu bilmemektedir. Adrien babasının izni olmadan evden dışarı çıkamayan bir ocuk olduğu için kendisine verilen mucizeyi bunun için bir fırsat olarak görür ve kabul eder. Babasının

aslında Hawk Moth olduğunu bilmemektedir. Uğur Böceği ile birlikte Paris'i akumalardan kurtarmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar.

Plagg, Kara Kedi'nin kwamisisidir, siyahtır, gücü ve özgüveni simgeler. Adrien Kara Kedi'ye dönüşürken Plagg'i kullanır, onun bir nevi yardımcısıdır. Plagg Kara Kedi'nin gücünü kullanmasında da etkilidir.

Gabriel Agreste, moda tasarımcısıdır. Adrien'in babasıdır. Aslında mucizeleri çalmak isteyen süper kötü Hawk Moth'dur. Kelebek mucizesiyle insanları akumalar yani kendi yönergeleri doğrultusunda hareket etmelerini sağlar ve onları kötü karaktere dönüştürür. Amacı diğer mucizeleri de ele geçirerek karısını yeniden hayata döndürmektir.

Mucize Gardiyanı, 106 yaşında olan, kendi elindeki mucizeyi kullanamayacak kadar yaşlı bir ustadır. Bütün kwamiler ve mucizeleri gözetimi altında ve sadece iyilik için kullanacak insanlara vermek ister. Kelebek mucizesi ile tavus kuşu mucizesi Hawk Moth'un eline geçtikten sonra mucizeleri koruma noktasında daha dikkatli davranmaktadır.

Alya, Marinette'in en yakın arkadaşıdır. Bir ortaokul öğrencisidir. Süper kahramanları çok seven ve onlara karşı meraklı olan Alya, kötü bir olay yaşandığında süper kahramanların hemen yardıma geleceğine inanır ve onları görüntülemek için elinden geleni yapar. Kendisine verilen tilki mucizesi ile illüzyonlar oluşturur ve Paris'i kurtarmak için Uğur Böceği ile Kara Kedi'ye yardımcı olur.

Nino, Adrien'in en yakın arkadaşıdır. Bir ortaokul öğrencisidir. Müzik dinlemeyi, eğlenmeyi ve özgürlüğü çok sever. Alya'nın erkek arkadaşıdır. Kendisi de Alya gibi Paris'i kurtarmak için Uğur Böceği ve Kara Kedi'ye yardımcı olur. Nino kaplumbağa mucizesini kullanarak insanlara koruyucu bir kalkan olur.

Chloe, Marinette ve Adrien'in sınıf arkadaşıdır. Aynı zamanda Adrien'in çocukluk arkadaşıdır. Babası Paris valisi annesi ise moda eleştirmenidir. Babasının konumunu kendi çıkarları için kullanan Chloe, Paris'i kurtarmada Marinette ve Adrien'a yardımcı olur. Ona verilen mucize kraliçe arı mucizesidir, arının zehriyle akumalanan insanları etkisiz hale getirir.

2.2.3 Kültürel Unsurlar

Çizgi filmde Batı kültürüne ve modern yaşamın gereklerine vurgu yapılmaktadır. İleri teknoloji ürünlerine, modern düşünme tarzına ve yaşam biçimine sahip olmaları karakterlerin temel özelliğini oluşturmaktadır.

Çizgi filmin tüm bölümlerinin girişinde bir jenerik müziği yer almaktadır. Bu müziğin sözleri şöyledir: "Gün içinde ben Marinette'im, normal bir hayatı olan normal bir kız. Ama benim hakkımda kimsenin bilmediği bir şey var, çünkü

benim bir sırrım var. Mucizevi! En iyisi, bir sorun varsa. Mucizevi! En şanslısı, aşkın kudreti hep şiddetli. Mucizevi!” Jenerikten de anlaşılacağı üzere Marinette kendisinde mucize barındıran bir karakterdir. Buradan yapacağımız ilk çıkarım, Batı kültüründe mucizelerin sıradan insanlara verilen bir kurtarıcı nitelik olduğu ve aşkın bu hayattaki önemli mucizelerden biri olduğudur. Birinci bölümün girişinde mucize gardiyanının elinde bulunan mucizelerden bahsedilir. Uğur Böceği'nin küpesi yaratma gücünü kullanırken, Kara Kedi'nin yüzüğü ise yok etme gücüne sahiptir. Bu iki mücevheri aynı anda kontrol edebilen kişi mutlak güce erişir. Bu bölümde verilen mesaja bakıldığında Hristiyanlıktaki mucize anlayışının resmedilmeye çalışıldığı görülmektedir. Hristiyanlıkta mucize, Tanrı'nın varlığı ve gücünü, ilahi takdirin tezahürünü ve bu hususta muhatapların bilgilendirilmesini ifade eden bir kavramdır.⁵³ İlahi bir güç tarafından gerçekleştirilen inanılmaz derecede muhteşem olayların yanı sıra, dini ya da karizmatik bir şahsiyet tarafından ortaya konan olayların da mucize olarak değerlendirildiği⁵⁴ göz önüne alındığında Uğur Böceği ve Kara Kedi'nin mucizeler gösteren karizmatik şahsiyet sahipleri oldukları söylenebilir. Mucize ile ilgili bir de tasniflendirme bulunmaktadır. Bu tasniflendirmeye göre; esrareniz güce sahip olan, bu güce sahip olmak isteyen ve bu güce aracı olan kişi ya da şeyler mevcuttur. Bu tasnife göre güce sahip olan tek varlık Tanrı'dır. İnsanlar da genellikle bu güce ulaşmak için dua eden ya da bu güce aracı olan taraftadır. Fakat bu tasnifte bir istisna vardır. Bu istisnaya göre Hz. İsa bütün güç ve kategorilere tekabül eder. Hz. İsa hem bu gücün sahibi hem bu gücü elde etmek için dua eden, hem de bu güce aracı olandır.⁵⁵ Bu tasvire bakıldığında Uğur Böceği ile Kara Kedi yaratma ve yok etme mucizelerini elinde barındıran, hem bu iki güç için dua eden hem de bu güçleri ortaya çıkarmada aracı olan iki karakterdir. Mucize, insanların hayretlerini cezbetmek için anlatılan efsanelerden ibaret olmayıp, aynı zamanda Tanrı'nın kurtarıcılık gücünü ifade eden İncil öğretisinin bir parçasıdır.⁵⁶ Uğur Böceği ve Kara Kedi'nin insanları kötülüklerden ve kötü durumlardan kurtaran iki karakter olması bu öğretinin de çizgi filmde işlendiğini göstermektedir.

Marinette ailesiyle yaşayan, sakar ve özgüveni eksik bir karakter iken, Adrien babasının himayesi altında yaşayan sosyal hayatla bağları kesilmeye çalışılan bir çocuktur. Bu iki karaktere özel güçlerin verilmesinin sebebi onların içindeki

⁵³ Salime Leyla Gürkan, “Mucize”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Araştırmaları Merkezi) (Erişim 02 Nisan 2023), 30/352.

⁵⁴ Salime Leyla Gürkan, “Mucize”, 30/351.

⁵⁵ Mark Chalil Bodenstern, “Hristiyanlıkta Mucize”, çev. Hureyra Kam, Serdar Güneş, *Din Dilinde Mucize*, (2015), 91.

⁵⁶ Betül Avcı, “Hristiyanlıkta ve Kur'an Tefsirlerinde Hz. İsa'nın Mucizeleri”, *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 9 (2000), 260.

cevheri ortaya çıkarmaktır. Bu sayede birisi topluma kazandırılırken, diğersinin de kendi içinde var olan gücü keşfetmesi sağlanmaktadır. Bu durum çevreleri tarafından fark edilip de açığa kavuşturulmak istenen bir durum değildir. Çünkü Batı toplumu birey merkezli olmasından dolayı öncelik hep kendileridir ve başkalarıyla ilgilenmek onlar için geri planda kalan bir uygulamadır.

Marinette sınıf arkadaşlarıyla iyi anlaşmaya çalışsa da bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Birinci bölümde Marinette sınıfa gelir ve sırasına oturur. Ardından sınıfa Chloe girer ve Marinette'e oturduğu yerden kalkmasını ve başka bir sıraya geçmesini söyler. Marinette o sırada kendisinin oturduğunu ve neden kalkması gerektiğini anlamadığını söylediğinde ise Chloe okula Adrien'in geleceğini, kendisinin onun en yakın arkadaşı olduğunu ve onunla birlikte o sırada oturacaklarını bu nedenle de derhal sırayı boşaltması gerektiğini söyler. Bu sözlere cevap veremeyen Marinette'in yardımına sınıf arkadaşı Alya yetişir ve Marinette'i kendi sırasına götürür. Marinette Alya kadar cesur olmak istediğini söylediğinde Alya ona bir süper kahramanın sözünü hatırlatır: "Kötülerin kazanması sadece iyilerin hiçbir şey yapmaması sayesinde oluyor." Chloe'nin kendini diğer arkadaşlarından üstün görmesinin ve bu nedenle sınıfta otorite kurmaya çalışmasının iki nedeni vardır: Birincisi babası Paris belediye başkanıdır, ikincisi de annesi ünlü bir mankendir. Marinette de başlarda özgüveni eksik olduğu için Chloe'nin dediklerini yapmak durumunda kalmaktadır. Çizgi film boyunca, yaşamda bazılarının statü olarak ya da maddi imkanlar açısından diğerlerinden üstün olduğu fikri resmedilmektedir.

Çizgi filmde kötü karakter olan Hawk Moth, kendinde bulunan özel güç ile insanları akumatize ederek, istediklerini elde etme yolunda onları şiddete sevk etmektedir. İnsanların gerek psikolojik gerekse de fiziksel şiddete karşı koymaya güçleri olmadığı, bu durumun ancak özel güçleri olan, iyi ve mucizevi birinin yardımıyla gerçekleşeceği fikri aşılacaktır. Bununla verilmek istenen mesaj şudur: Dünyada hep kötüler ve kötülükler çoğunluktadır ve onları alt edecek, dünyayı tekrar iyiliğe kavuşturacak özel birilerine ihtiyaç vardır. Birlik ve beraberlik içinde, yardımlaşarak bir şeyleri düzeltmek gibi bir düşünce söz konusu değildir.

Çizgi filmde bölümler çok hareketli ve olay akışı hızlı ve dikkat çekicidir. Çocuklar ailelerinden bağımsız olduğu gibi anne babalar da çocuklarından bağımsızdır. Anne ve baba çalışma hayatı içinde olan ve çocuğu ile geçireceği vakit sınırlı olan, bu nedenle de gün içinde çocukların hayatlarıyla bir bağlantı kuramayan karakterlerdir. Eve gelindiğinde herkesin dış hayattaki macerası sona ermiş ve hayat normale dönmüştür. Marinette ve Adrien'in aileleri çocuklarının özel güçleri olduğunu bilmemekte, Adrien de mücadele ettikleri bu kötülüklerin kaynağının babası olduğunu hayal bile edememektedir.

Çizgi filmde her birey kendi başının çaresine bakmaya çalışır ve çok az arkadaşları vardır. Aile yapısına bakıldığında genellikle tek çocuklu aileler başat iken, birden fazla çocuklu ailelerde çocukların bakımı anne babanın yanı sıra evin büyük çocuğuna devredilir. Bireyler bu tarz bir bağımlılıktan hoşlanmasalar da 18 yaşına kadar idare edilmesi gereken bir durum olarak bu olaya bakarlar.

Çizgi filmdeki karakterlerin giyim, kuşam, konuşma ve yaşam tarzı tamamen Batı kültürüne uygun bir şekildedir. Kilosu az olan insanlar genellikle dar ve vücut hatlarını belli edecek şekilde giyinirken, kilosu biraz fazla olan insanların giyimi ise genellikle salaş ve vücut hatlarını belli etmeyecek şekildedir. Büyükleriyle olan ilişkilerinde statüsü ve egosu yüksek insanlar saygı belirtici hiçbir söz kullanmazken ve buldukları konum itibarıyla diğer insanları hakimiyetleri altında tutmaya çalışırken, diğerleri saygı dahilinde kalmaya çalışmaktadır. Yaşam tarzı olarak bireyin ön planda tutulduğu, aile ve arkadaşlık ilişkilerinin ikinci plana atıldığı, aile kavramının yalnızca belirli akşamlar bir arada yemek yiyen insan grubu olarak gösterildiği bir çizgi film olarak dikkat çekmektedir. Örnek olarak ikinci sezonun yirmi ikinci bölümünde Chloe, öğretmenin verdiği Fransa tarihindeki önemli bir kişiyi anlatma ödevinde, kendisine verilen arı mucizesinden ötürü, Kraliçe Arı'nın Uğur Böceği ile yaptığı röportajı canlandırdığı bir videoyu sunmuştur. Öğretmen neden bu ödevde kendini anlattığını sorunca da Uğur Böceği ile birlikte Paris'i kötülüklerden kurtardığı için kendisinin yeterince önemli biri olduğunu, dolayısıyla bu ödevi hazırlamasının yerinde olduğunu söyler. Sınıf arkadaşları ise videodaki Kraliçe Arı'nın da Uğur Böceği'nin de Chloe olduğunu ayrıca arı mucizesini kullandığında Paris'i kendisinin değil Uğur Böceğinin kurtardığını söyler ve bu durumla ilgili bir video kaydı paylaşır. Bu duruma sinirlenen Chloe, sınıftaki herkesin birer 'ezik' olduğunu, 'aptal' olduklarını söyledikten sonra konuşulanların saçmalık olduğunu söyleyerek ayağa kalkıp kapıya yönelir. Dersin henüz bitmediğini söyleyen öğretmene dönerek, öğretmenin ve sınıftakilerin hepsinin 'saçma sapan' olduğunu söyleyerek sınıfı terk eder. Annesi ile babasının yanına giden Chloe babasından okulu kapatmasını ve Marinette'i Paris'ten atmasını ister. Babası ise yetkilerinin sınırlı olduğunu, okulu en fazla bir hafta kapatabileceğini ve daha fazlasını yapamayacağını söyler. Bunun üzerine Chloe bu durumun saçmalık olduğunu, gücünü kullanmadıktan sonra omzundaki o 'aptal' bandı (belediye başkanı nişanesi) takmasının bir anlamının olmadığını ve annesiyle birlikte New York'a taşınacaklarını söyleyerek ortamı terk ederler.

Batı kültürünün temel özelliklerini aktarmada etkili bir çizgi film olan Mucize: Uğur Böceği ile Kara Kedi'nin cadılar bayramı, sevgililer günü, Noel gibi konuların işlendiği bölümleri de bulunmaktadır. Bunlardan birine örnek verecek

olursak, üçüncü sezonun beşinci bölümünde Nino kısa bir süreliğine bakması için kardeşini Marinette'e bırakır. Marinette Chris'e oynaması için pelüş bebekler gösterirken Chris, oyuncakların bebekler için olduğunu söyleyip oyuncak çantasına tekme atar. Canavar içeren bir bilgisayar oyunu oynamak istediğini söyleyen Chris; kendisine o oyunu oynamak için henüz çok küçük olduğunu, o oyun yerine film izlemesinin daha eğlenceli olacağını söyleyen Marinette'in kafasına top fırlatır. Chris daha sonra Marinette'in odasındaki sandığı fark eder ve tam açacakken Marinette sandığı kapatır. Fakat Chris o sandığın içinde hediyeler olduğunu görmüştür ve o hediyelerin ne için olduğunu sorar. Marinette bu hediyelerin, Adrien'in sonraki 35 doğum günü için aldığı hediyeler olduğunu Chris'in bilmesini istemediği için bir yalan uydurur: Kendisinin Noel babanın elflerinden olduğunu ve bu hediyelerin yılbaşında çocuklara dağıtılacağını ancak daha önce verilmesinin mümkün olmadığını söyler. Chris kendisine bir istisna yapıp hediyesini vermesini istediğinde ise onun hediyesinin kendisinde değil başka bir elfte olduğunu ve hediyelerin yılbaşından önce paskalyada ya da cadılar bayramında verilemeyeceğini, eğer verilirse elfin bir tavşana ya da cadıya dönüşeceğini, ancak bu konuda bir istisnanın olduğunu, Noel babanın sadece dünyadaki en iyi davranan çocuk için bu istisnayı gerçekleştirebileceğini söyler. Bu çocuğun ise yaptığı tüm karmaşıklığı temizleyen ve yaşına göre oyuncaklarla oynayan sessiz bir çocuk olabileceği ve listenin başına ancak bu şekilde geçebileceğini söyler. Bunu duyan Chris ağlamaya başlar ve bir an önce yılbaşının gelmesini istediğini söyler.

Çizgi filmin hareketli sahnelerle sahip olması, seyirci konumundaki çocukların dikkatleri dağılmadan uzun süre ekran başında kalmasına ve verilen mesajlardan etkilenmesine sebep olmaktadır.

2.2.4 Ahlaki Değerler

Çizgi filmde iyilik, yardımlaşma, dayanışma, duyarlılık gibi ahlaki değerlere yer verilmiştir. Marinette ve Adrien büyüklerine karşı saygılı davranan iki ana kahramandır. Her ne kadar Chloe babasının vali, annesinin manken olması sebebiyle çevresindeki insanlara saygı göstermeyip yüksek egolu bir tavır gösterse de genellikle çizgi filmdeki karakterlerin çoğunluğu saygı çerçevesinde hareket etmektedir.

Marinette ve Adrien kendilerinde bulunan özel güç sayesinde ülkelerini kötülerden ve kötülüklerden korumaya çalışmaktadır. Kötülükler karşısında zor durumda kalan insanlara, kötülerini alt edip, oluşan olumsuz havayı değiştirerek iyilik ve yardımda bulunurlar.

Kötülere karşı savaşırken, güçlerinin yetersiz kaldığı durumlarda, mucize gardiyanından bir kwami isterler ve o kwaminin gücünü alan arkadaşlarıyla

birlikte bu durumun üstesinden gelmeye çalışırlar. Marinette Uğur Böceği, Adrien Kara Kedi, Alya Tilki, Nino Kağlumbağa ve Chloe Arı mucizesine sahiptir. Kötülere karşı verilen savaş, kötülüğün etkisi altında kalan insanları o kötülükten kurtarmak suretiyle verilmektedir. Kötülükle savaşan bu iki karakter, hipnotize edilmiş o insanların içindeki kötülüğü alır ve iyiliğe çevirerek yeniden gökyüzüne bırakır. Burada verilmek istenen mesaj şudur: Kötülük bir dalga misali kitlelere yayılırken, iyiliği temsil eden az sayıda insan bu kötülükle mücadele etmekte ve olağanüstü güçleri sayesinde kötülüğü yenmektedir.

Akumalar olumsuz duygularla kalpteki boşluğu doldurmak için kişiyi ya da kişileri kötü etkilemektedir. Hawk Moth'un akumatize ettiği insanların içinde bulunduğu duygu durumlarına bakıldığında öfke, üzüntü, çaresizlik, hayal kırıklığı, gibi duyguların olumsuz duygular olarak nitelendirildiğini görmekteyiz. Bu duygular günlük hayatta her insanın karşılaşması olağan duygular olması hasebiyle de kendine kötülüğünü yaymada yardımcı kişileri bulmak Hawk Moth için kolay hale gelmektedir. Birinci sezonun birinci bölümünde Marinette ve Adrien'in sınıf arkadaşı Aiwen sınıf arkadaşı Milen'i sevdiğini söyleyememektedir. Bu durumu bilen Kim, Aiwen'a bir kağıt gönderir. O kağıtta, Milen'e onu sevdiğini söyleyemeyen Aiwen'in bir pırsık olduğu yazmaktadır. Bu kağıdı görünce öfkelenen ve kalbi kırılan Aiwen'in bu duygu durumundan ustaca yararlanan Hawk Moth onu akumatize etmekte zorlanmayacaktır.

Dördüncü bölümde babası Alex'e doğum gününde aile yadigarı köstekli bir saat hediye eder ve onu iyi koruması gerektiğini söyler. Alex'de Kim ile paten yarışı yapacağı esnada saati Alya'ya emanet eder. O da yarışı videoya alacağı gerekçesiyle saati Marinette'e verir. Marinette'in sakarlığı tutar ve saati elinden düşürür. Saat tam yere düşecekken Adrien yakalar ve kimin olduğunu sorar. Marinette ise Alex'in olduğunu ve yarış bitince alacağını söyler. Adrien'in elindeki saati gören ve Alex'e ait olduğunu öğrenen Chloe saati eline alır ancak tam açacağı sırada yere düşürür ve Alex pateniyle saatin üstünden geçer ve saat paramparça olur. Güven duygusu yıkılan Alex hayal kırıklığına uğrar, öfkelenir ve üzülür. Hawk Moth bu durumdan da faydalanır. Aynı zamanda Marinette'in anne ve babası 20. evlilik yıldönümleri için dışarıda yemeğe çıkarken teslim edilmesi gereken bir pasta siparişi olduğunu söyleyip, Marinette'den teslimatı zamanında gerçekleştirilmesini rica ederler. Pastanın teslim edilmesine yirmi dakika kala Alya arar ve Kim ile Alex arasındaki yarış başlamak üzere olduğu için hemen oraya gelmesi gerektiğini söyler. Kwamisi sipariş teslimi için kalan süreyi hatırlatsa da Marinette yetiyeceğini söyleyerek arkadaşlarının yanına gider ve olaylar gelişir. Tam Alex'in akumasını almak için Uğur Böceği'ne dönüşeceği sırada Marinette'i babası arar ve siparişi teslim alacak müşterinin dükkânın kapısında beklediğini söyler. Zor durumda kalan Marinette, Akumalanan Alex'in

zamanda geriye gitme özelliğini kullanması sayesinde siparişi teslim etme imkanını elde eder. Verdiği sözleri ve aldığı sorumlulukları şayet zamanda geri gidip de kendisi ile karşılaşmasaydı yerine getiremeyecek olan Marinette bu durumdan bir ders çıkarır ve birinin daha akumalanmaması için çabalar.

Çizgi filmde duyarlılık genellikle zor durumda olan, pasif, aciz ve sefil insana karşı gerçekleşmektedir. Öyle ki insanlar zor durumda olana bile yardım etmek için, içlerinden cesur birinin çıkmasını beklemekte ve bu da olmazsa muhteşem kahramanların kişiyi o durumdan kurtarması için geleceği bilinmektedir.

Bu çizgi filmde, başkalarının mutlu olduğunu görmeye dayanamayan haset karakterler, istediklerini elde etmek için iyi ya da kötü fark etmeksizin her yola başvurabilen, kendi rahatları ve mutlulukları için çabalayan, dünya üzerindeki her şeyi kendi ellerinde ve yetkilerinde tutmak isteyen insanlar, yaşları küçük olmasına rağmen karşı cinse aşk adı altında bir takım hisler besleyen çocuklar, arzuladığı durum olmadığında öfkesi ile isteğini daha da belirgin hale getiren insanlar bulunmaktadır. Çizgi filmin üçüncü sezonunun birinci bölümünde sınıfa Lila isminde bir öğrenci gelir. Bu öğrenci dönemin ilk günü derse gelip daha sonra bir geziye katılır. Bu gezi esnasında kulağının zarar gördüğünü ve duymadığını bu nedenle öne oturması gerektiğini sınıftaki arkadaşları öğrenir. Marinette sınıfa gelen Lila'ya duyma ile ilgili bir problemi olup olmadığını sorduğunda, sol kulağında bir çınlama olduğunu söyler. Lila'nın Adrien'in yanında oturmasına sinirlenen Marinette en arka sıraya geçer ve oturur. Öğle yemeği saatinde yemekhanede Lila masaya otururken sınıf arkadaşları ona yiyeceği yemeklerin hepsini getirir. Çünkü Lila arkadaşlarına sağ el bileğinin burkulduğunu bu nedenle bir şeyler taşımakta güçlük çektiğini söylemiştir. Bu duruma inanmayan Marinette arkadaşı Alya'ya Lila'nın söylediklerinin yalan olduğunu ve bunu kendisine ispat edeceğini söyler. Marinette önündeki peçeteyi alır, top haline getirir ve Lila'ya fırlatır. Lila da sağ eliyle hızlı bir şekilde peçeteyi tutar. Marinette; Lila'ya, söylediklerinin yalan olduğunu, bileğinin gayet iyi durumda olduğunu peçeteyi hızlı bir şekilde yakalamasından anlaşıldığını söyleyince Lila, seyahati sırasında Hindistan'da bir adamın peçeteden dolayı gözünün çıktığını, arkadaşına bir zarar gelmemesi için bu hareketi yapmak zorunda kaldığını söyler. Bunun üzerine sinirlenen Marinette ortamı terk eder ve peşinden Lila gelir. Lila Marinette'e, Adrien'in yanında oturduğu için böyle davrandığını, bir erkek için kavga etmenin gereksiz olduğunu, isterse Adrien konusunda kendisine yardımcı olabileceğini söyler. Marinette söylediklerine inanmadığını dile getirince Lila; 'ben insanların duymak istediklerini söylerim ve sen bu konuda hiçbir şey yapamazsın. Çünkü insanlar duymak istediklerini söylediklerinde sana direnmezler' diyerek ya kendisiyle arkadaş olmasını ya da hiç arkadaşı kalmayacağını söyleyerek Marinette'i tehdit eder. Yalnızca

kendisinin mutlu olmasını, sevilmesini ve insanların kendisi için bir şeyler yapmasını isteyen Lila, bu durum gerçekleşmediğinde ya da önüne bir engel çıktığında kötü birine dönüşebilmektedir.

Çizgi filmde neredeyse her bölümde, şiddet içerikli sahneler bulunması ve bu şiddetin yol açtığı suçlara karşılık kanunî bir yaptırımın olmaması dikkat çeken problemlerden birisidir. Şiddet içeren sahnelere bakıldığında ise şiddette bir yaş sınırı olmadığı, her yaştan insanın kendi gücü nispetince şiddet uyguladığı görülmektedir. Bu şiddet içerikli kötülüğün önüne geçilmesi için iki süper kahraman olan Uğur Böceği ile Kara Kedinin gelmesinin beklenmesi ve onların da özel güçleriyle karşısındaki kötü insanları bertaraf etmesi kaçınılmaz sonudur. Bu veriler izleyici olan çocukta, dünyanın kötülük üzere kurulduğu, kötülerin ve kötülüklerin hiçbir zaman bitmeyeceği, bunlarla sıradan insanların mücadele edemeyeceği, yalnızca süper güçleri olan kahramanların onlarla savaşabileceği ve onlar olmazsa dünyada kötülüğün hakim olacağı düşüncesini yaratmaktadır.

Bu çizgi filmde ana karakterler olan Marinette ve Adrien ile arkadaşları özgür çocuk modeli çizmektedir. Yaşamın içinde her alanda özgür olan, kendi kararlarını kendileri veren, kendi duygu ve istekleri için yaşayan çocuklar resmedilmektedir. İyiler saf, pasif, asosyal kişiler olarak; kötüler ise zeki, aktif, toplumda kendilerini ifade ederken zorlanmayan kişiler olarak tasvir edilmektedir. Çizgi filme bakıldığında kötülükler, eksik ya da yanlış yapılan davranışlar neticesinde insanlarda oluşan yoğun duyguların kullanılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu eksik ya da yanlış davranışlara bakıldığında başkalarının duyguları ile dalga geçmek, emanete yeterli bir şekilde sorumluluk bilinciyle bakamamak, kişiye duyulan güvenin tam karşılığını bulamaması, kişiyi aşağılayıcı ithamlarda bulunmak, istediğini anında elde edememek, yapmak istediklerini yapmalarına engel olan biri ya da durumların varlığı gibi davranışlar olduğu görülmektedir.

Sonuç

Yerli ve yabancı orijinli çizgi filmlerin içeriklerinin incelenmesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. TRT Çocuk ve Disney Channel kanallarından seçilen iki çizgi film yapımının yayınlanmış bazı bölümleri rastgele izlenerek; karakter, konu ve içerik özellikleri incelenmiştir.

TRT Çocuk'tan seçilen Emiray çizgi filmi, Türk kültür ve medeniyetinin değerleri ve yaşam tarzını çocuklara öğretmek üzere kurgulanmış bir yapıdır. TRT Çocuk kanalının vizyonu ve misyonu da budur. Bu anlamda kanal, amacına uygun yapımlarla topluma hizmet etmektedir. Türkiye'deki ilk çocuk kanalı olan TRT Çocuk'un en önemli özelliklerinden birisi, sevilen Türk çocuk karakterleri üretmiş olmasıdır.

Disney Channel'dan seçilen Mucize: Uğur Böceği ile Kara Kedi çizgi filmi ise Batı kültürü ve yaşam tarzının çocuklara empoze edilmesi üzerine kurgulanmış bir yapıdır. Bu anlamda, aristokratik toplum yapısı, karakterlerin özgür olması, bireyin ve özel hayatın önceliği ve dokunulmazlığı, toplumun kurtuluşu için özel güçlere sahip mucizevi kahramanların olması gerektiği verilmek istenen mesajların önde gelenleri arasındadır. Disney Channel'ın önemli özelliklerinden birisi yayın akışının seri ve hızlı, aktarılan olayların aksiyon dolu olmasıdır.

Sosyalleşme süreci yalnızca toplumdan bireye aktararak gerçekleşen bir süreç değildir. Aynı zamanda bireyden de topluma doğru aktarılan, canlılığı, dönüşümlülüğü, sürekliliği olan bir süreçtir. Toplumu oluşturan ve birbirleriyle aktif bir iletişim içinde olan bireylerin sosyalleşme süreçleri düşünüldüğünde en önemli evre şüphesiz ki çocukluktur. Çocukluk döneminde sosyalleşmeye etki eden faktörler arasında; aile, çevre ve akran gruplarının yanı sıra, erişimi kolay ve sürekli aktif olması bakımından televizyon da dikkat çekmektedir.

Televizyon yayıncılığında zaman içerisinde gerçekleşen değişim ve gelişimin etkisiyle çocuklara özel yayın yapan kanallar oluşmuştur. Çocuk kanallarının oluşumu çocuğun ekran karşısındaki süresini uzatmıştır. Bu kanalların ilk amacı televizyon karşısındaki çocuklara hitap etmek ve onların eğitimlerine katkı sunmak iken, zaman içinde değişimden nasibini alan bu kanalların çoğunluğu hali hazırda bu işlevlerini kaybetmişlerdir.

Sosyalleşme çocuk için bir öğrenme ve öğretme süreci ise, televizyon bu anlamda büyük katkılar sunan bir araçtır. Eskiden çocuk, evinde ailesiyle birlikte vakit geçirirken, sokakta oyun oynayarak kendisinin de aktif olarak katıldığı deneyim ve öğrenme süreçlerinden geçerken, günümüzde aile ortamında bile kitle iletişim araçları vasıtasıyla reel dünyayla irtibatını koparmaktadır. Çocuk; iletişimi, dış dünyayı ve dış dünyada olması gerekenleri çizgi filmler aracılığıyla öğrenmektedir.

Bu araştırmada; “Çizgi filmlerin çocukların sosyalleşmesindeki etkileri nelerdir?” temel sorusuyla birlikte, yerli ve yabancı orijinli çizgi filmleri izleyen çocukların davranışlarında ne gibi farklılıklar oluşabilir, kültürel açıdan bakıldığında onların iletişimlerini ne yönde etkileyebilir gibi sorular üzerinde durulmuştur.

Gerçekleştirilen içerik analizine dayalı araştırma sonucunda, yerli ya da yabancı yapımlar çizgi film izleyen çocukların aile, akraba ve arkadaşlarıyla sosyal ilişkilerinde farklı tutum ve davranışları benimseyebileceği, izledikleri çizgi filmlerin yerli ya da yabancı orijinli olmasının kültürel açıdan anlamlı bir farklılık göstereceği kanaatine varılmıştır. Bu anlamda çizgi filmlerin giyim, kuşam, yaşam tarzı gibi kültürel unsurlar ve ahlaki değerler açısından farklılıklara sebep

olabileceği kanaatine ulaşılmıştır. Örneğin Emiray çizgi filmde kültür ve medeniyet kodlarımızla uyumlu mesaj ve imajların, filmdeki karakterlerin temsil ettiği ahlaki değerlerin, çocukların sosyalleşme sürecine olumlu anlamda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan Mucize: Uğur Böceği ile Kara Kedi çizgi filminin ise, Modern Batı kültürünün bireyciliği, şiddeti ve cinselliği öne çıkaran, kötüler ve kötülüklerin çoğunlukta olduğu bir dünya imajı sunan karakterine uygun içerik ve mesajlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu içerik ve mesajların Türk-İslam kültür ve medeniyetiyle uyumlu olmadığı, dolayısıyla Türk çocuklarının sosyalleşmesine katkı sağlamayacağı aşıkardır.

Örf, adet, gelenek, görenek ve din kültürü oluşturan temel unsurlar olduğu gibi; sosyalleşme de kültürün nesilden nesile aktarımını sağlayan bir araçtır. Bu açıdan bakıldığında çocuğun kendi gelenek, görenek, örf, adet ve dinini öğrenmesi süreç içerisinde kaçınılmaz bir hal alır. Bir kültür aktarım aracı olarak günümüzde çizgi filmler oldukça etkilidir. Araştırma sonucunda Disney Channel çizgi filmde, geleneksel, dini ve kültürel ritüelleri içinde barındıran “cadılar bayramı, sevgililer günü, Noel” için düzenlenmiş özel bölümler bulunmaktadır. Bu bölümler Batılı inançların özendirici bir şekilde aktarıldığı eğlence dozu yüksek bölümler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çizgi filmi izleyen çocukların Batı kültürüne ait dini ve kültürel günleri içselleştirmeleri söz konusu olabilecektir. Bu durum da çocuğun içinde bulunduğu toplumun değerleri ve kültürüyle çelişmesine sebep olur.

İncelemiş olduğumuz yüksek lisans ve doktora tezlerinden; Bahtinur Aydın ve Özge Atinel’e ait yüksek lisans tezleri ile Recep Demir’e ait doktora tezinde yerli ve yabancı yapım çizgi filmler ele alınırken, Sabriye Sümeyra Karaca ve Çiğdem Güney’e ait tezlerde yalnızca yerli yapım çizgi filmler ele alınmıştır.⁵⁷ Ele alınan çizgi filmler üzerinden yapılan çıkarımlara bakıldığında; incelenen her çizgi filmin üretildiği ortamın dini, ahlaki ve kültürel yapısından izler taşıdığını görmenin mümkün olduğu belirtilmiştir. Yerli yapım çizgi filmlerde Türk kültürünün önemli bir yer tuttuğu, tarihi yapılar, mahalle yaşantısı, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin yanı sıra İslami tesettüre uygun kıyafetler, cami, türbe gibi dini sembolize eden unsurların da mevcut olduğu aktarılmıştır. Yabancı yapım çizgi filmlerde ise Batı kültürünün önemli bir yer tuttuğu, bireysellik, menfaatçilik ve özel hayatın dokunulmazlığı gibi Batılı değerlerin vurgulandığı, kültürel içerikli bayramların aktarıldığı belirtilmiştir. Yerli yapım çizgi filmlerde aile, büyüklere saygı, emanet, misafirperverlik gibi değerler sıklıkla ele alınırken,

⁵⁷ Adı geçen yazarların tezleri, tezimizin giriş bölümünde zikredilmiştir.

yabancı yapım çizgi filmlerde hakaret, şiddet, zorbalık, gıybet gibi olumsuz davranışların sıklıkla işlendiği gözlemlenmiştir.

Birey içinde bulunduğu sosyal çevredeki yerini, statü ve rollerini oynadığı oyunlar vasıtasıyla öğrenir. Her kültürün kendine has değerleriyle yoğurduğu oyunlar vardır. Çocuğun aktif bir şekilde sosyalleştiği bir mecra olan oyunu, beslediği sosyo-kültürel kaynaklardan aldıklarıyla kurduğu bir gerçektir. Günümüzde bu oyunların popüler kültür ve televizyonun etkisiyle yozlaştığı görülmektedir. Çocuk, izlediği çizgi filminden aldığı mesajlarla oyunlar kurmakta, bu oyunlardaki karakterlerin isimleri, izlenen çizgi filmlerdeki sevilen ya da tercih edilen karakterlerden müphem olmaktadır. Bu durum sadece oynanan oyunlarla kalmamakta, çizgi film karakterlerinin görsellerinin eşyalar üzerine nakşedilmesi suretiyle tüketim kültüründe de varlığını göstermektedir. Çizgi filmlerin çocuklar üzerindeki etkisinin boyutları düşünüldüğünde, çizgi film karakterlerinin yerine kendilerini koyabilecekleri, onlar gibi olmak isteyecekleri ve davranışlarının onlara özenerek şekilleneceği söylenebilir.

Çocuğun zihinsel gelişme süreci düşünüldüğünde, gördüklerini ve işittiklerini anlama ve algılamada bir yetişkin gibi olmadığı ortaya çıkmaktadır. O, gerçek ile kurmaca arasındaki farkı anlayamaz, doğru ile yanlış olanı ayırt etme kabiliyeti kendisine öğretilen kadarı ile sınırlıdır. Günümüzde çocuklarıyla ilgilenmek istemeyen, vakitleri olmadığı gibi bahaneler üreterek çocuklarını televizyon gibi kitle iletişim araçlarının eline bırakan ebeveynler, çocuklarının sosyalleşme ve ahlaki değer yoksunluklarının farkına çok geç varmaktadır. Çocuklar milli değerlerimizi, geleneklerimizi, örf ve adetlerimizi, dinimizi benimseyeceği ve içselleştireceği yaşlarda tabiri caizse “elektronik dadı” lara emanet edilmektedir.

Sonuç olarak; toplumlar kültürel ve ahlaki değerlerle yaşamaktadır. Zamanla gelişen toplumlar, farklı kültürlerle karşılaşır ve bir etkileşim oluşur. Bu etkileşim sonucunda birbirlerinin kültürlerinden birtakım özellikleri kendi kültürlerine taşırlar. Fakat bakıldığında hiçbir toplumun kültürü birbirine benzememektedir. Bunun sebebi toplumların etkileşim sonucu aldığı kültürel değerleri kendi kültürünün potasında eritmesidir. Kültürün nesilden nesile aktarım sürecinde, bireyin sosyalleştiği ve toplumsal kuralları öğrendiği bir dönem olan çocukluk, hayati bir öneme sahiptir.

Çocuğun eğitiminde televizyonun; paylaşım, dayanışma, iş birliği ve sosyal davranış örüntülerini öğretme gibi olumlu içerik ve mesajların yanı sıra şiddet, çıkarıcılık ve bencillik gibi olumsuz mesajları da ihtiva ettiği görülmektedir.

Çizgi filmlerin eğitici ve öğretici sahneleri daha sevimli hale getirmeleri, alıcı konumundaki çocuğun öğrenme arzusunu artırabilmektedir. Eğitim amacıyla kullanılan filmlerin görsel ve işitsel boyutuyla daha canlı ve aktif kullanılmasının, gününün büyük bir çoğunluğunu televizyon karşısında geçiren çocuk için ne

kadar önemli olduğu unutulmamalıdır. Çizgi filmlerin verdiği mesajlara ve öğrettiği değerlere dikkat edilmelidir.

Bu sebeple ulusal değerlerimizin ve kültürümüzün devamlılığını sağlamak amacıyla, yerli yapım çizgi filmlerin yayın kalitesinin artırılması ve ebeveynlerin çocuklarının ne izlediğini, ne tarz içeriklerle meşgul olduğunu bilmesi, toplumun geleceği olan çocuklarımızın gelişimi açısından önemlidir.

Konu ile ilgili önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ Çocukların yetişkinlere nazaran olumsuz içerik ve mesajlara karşı daha korumasız olduğu⁵⁸ gerçeğine dayanarak TV programlarının seçiminde dikkatli davranmalıyız.
- ✓ Çocuklar olumsuz davranış içeren programlardan uzak tutulmalı, toplum olma şuuru kazandıran, eğitici, kültürel unsurların yer aldığı çizgi filmlere yönlendirilmelidir.
- ✓ İzlediği çizgi filmler hakkında çocuğun fikirleri dinlenmeli ve dikkati ölçülmelidir.
- ✓ Çocuğun hem zihinsel hem de dilsel olarak gelişimine⁵⁹ olumlu anlamda katkı sağlayacak çizgi filmler tercih edilmelidir.
- ✓ Yoğun olarak kavgaya, savaşa, şiddet gibi olumsuz içeriklerin olduğu çizgi filmler çocuğun saldırgan bir yapıya bürünmesine sebebiyet vereceğinden, bu tarz çizgi filmleri izlemesi engellenmelidir.
- ✓ Çocukları hayal güçlerini kullanmaya teşvik edici ve izledikleri vasıtasıyla görüp öğrendiklerini tatbik edebileceği nitelikte çizgi filmler seçilmelidir.
- ✓ Televizyon, tablet gibi araçlar çocuk bakıcısı görevi üstlenmemeli⁶⁰, aile ile geçirilen vakitler artırılmalıdır.
- ✓ Aileler çocuklarını ekran başında yalnız bırakmamalı, onlara eşlik etmelidir.
- ✓ Çocuklar tarafından beğenilen çizgi filmlerin, eğlence yönleri korunurken eğitici yönleri güçlendirilmelidir.
- ✓ Yerli yapım çizgi filmlerde çocukların kültür ve tarihlerini anlayabileceği, aynı zamanda da kendi içindeki cevheri keşfedebileceği tarzda yapımların sayıları artırılmalıdır.

Yerli yapım çizgi film yapımcıları, yerli çizgi filmlerin yabancı yapım çizgi filmlere göre pasif kalmış yönlerini bulup, o noktalara yoğunlaşarak iyileştirmeler yapmalıdırlar.

⁵⁸ Candan Öztürk, Gonca Karayağız, “Çocuk ve Televizyon”, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 10/2 (19 Şubat 2010), 84.

⁵⁹ Mahmut Tezcan, *Çocuk Sosyolojisi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 137.

⁶⁰ Tolga Arıca, *Siber Alemin Avatar Çocukları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015), 54.

KAYNAKLAR

- Altunay, Alper. “Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Yeni Medya”. *Selçuk İletişim* 9/1 (06 Ağustos 2015).
- Arıca, Tolga. *Siber Alemin Avatar Çocukları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- Arslan, Emel. “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim”. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. ed. M. Engin Deniz. Ankara: Maya Akademi, 4. Basım, 2012.
- Atinel, Özge. *Yerli ve Yabancı Yapım Çizgi Filmlerin Çocukların Sosyalleşmesi Üzerine Etkisi: Mersin Örneği*. Mersin: Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.
- Avcı, Betül. “Hristiyanlıkta ve Kur’an Tefsirlerinde Hz. İsa’nın Mucizeleri”. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 9 (2000).
- Aydın, Bahtinur. *Türkiye’de Çocuk Televizyon Kanallarındaki Çizgi Filmlerin Çocukluğa Etkisi Üzerine Bir İçerik Analizi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Açık Toplumda Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2011.
- Aydın, Mehmet Zeki. “Ahlaki Değerler”. *Genç Bilge* 6 (Ağustos 2008).
- Bodenstein, Mark Chalil. “Hristiyanlıkta Mucize”. çev. Hureyra Kam, Serdar Güneş. *Din Dilinde Mucize*. http://isamveri.org/pdfdrgr/D241067/2015/2015_BODENSTEINMC.pdf
- Bozkurt, Veysel. *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kuramlar*. Bursa: Ekin Yayınevi, 4. Basım, 2008.
- Cesur, Sevim - Paker, Oya. “Televizyon ve Çocuk: Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 6/19 (K 2007).
- Demir, Recep. *Türkiye’de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Dini ve Kültürel Değerler Eğitimi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora, 2019.
- Ergin, Tamer. “Bilişsel Gelişim”. *Gelişim Psikolojisi*. ed. Hatice Ergin, Armağan Köseoğlu. Ankara: Nobel Yayın, 7. Basım, 2016.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. çev. Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Giddens, Anthony - Sutton, Philip W. *Sosyolojide Temel Kavramlar*. çev. Ali Esgin. Ankara: Phoenix Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Güler, Deniz A. “Soyutun Somutlaştırılması: Çizgi Filmlerin Kültürel İşlevleri”. *I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildireler Kitabı*. ed. Haluk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin. 207-216. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2013.
- Gümüş, Çağrı - Adam, Hümeysra. “Çizgi Filmlerin Okul Öncesi Dönem Çocukları Üzerine Etkisi: Açık hava Tasarımları”. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi* 47 (Mart 2020).

- Gündoğdu, Rezzan. “Sosyalleşme ve Sosyalleşme Süreci”. *Sosyal Psikoloji*. Lisans Yayıncılık, 2. Basım, 2013.
- Güney, Çiğdem. *Çizgi Filmlerde Değer Yüklü Mesajlarda İçerik Analizi: Şeker Hoca ve Yusuf’un Dünyası Örneği*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.
- Gürkan, Salime Leyla. “Mucize”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 30. TDV İslam Araştırmaları Merkezi. Erişim 02 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucize>
- Hilmi Ziya Ülken. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- İçli, Gönül. *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık, 6. Basım, 2012.
- Kara, Bülent. “Çizgi Filmin Sosyolojik Anatomisi Pepe Örneği”. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (31 Aralık 2016).
- Karagöz, Beytullah. *Yapılandırmacı Yaklaşım Göre İlköğretim 6 ve 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Değerlerin İncelenmesi (Muğla İli Örneği)*. Muğla: Muğla Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009.
- Ker-Dincer, Müjde - Yılmazkol, Özgür. “Televizyon: Çocuklara ‘Gerçek Hayat’ı Şiddetle Öğreten ‘Çağdaş Masal Anlatıcısı’”. *Çocuk ve Medya*. Ankara: Nobel Yayın, 5. Basım, 2020.
- Kızılcıkelik, Sezgin - Erjem, Yaşar. *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Konya: Emre Grafik & Reklam, 1992.
- Kobya, Murat. *Sosyal Bilimler ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Öztürk, Candan - Karayağız, Gonca. “Çocuk ve Televizyon”. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 10/2 (19 Şubat 2010).
- Öztürk, Hüseyin Emin. *Kişilik Gelişimi Açısından Çocuk ve Televizyon*. İstanbul: Nar Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Poyraz, Cengiz. “Fiziksel Gelişim”. *Gelişim Psikolojisi*. ed. Hatice Ergin - Armağan Köseoğlu. Ankara: Nobel Yayın, 7. Basım, 2016.
- Sayar, Kemal - Benli, Sezin. *Dijital Çocuk*. İstanbul: Kapı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Sancak, Seyyid. “Küreselleşme ve Değişen Değerler Bağlamında 2010-2018 İdkab Öğretim Programıyla Yetiştirilmek İstenen Model İnsan Tipi”. *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 7/13, (2019), 94-115.
- Sancak, Seyyid. “Kur’an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde “Empati” Kavramı”. *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 3/6 (2015), 42-71.
- Sancak, Seyyid - Tabakoğlu, Mehmet - Öz, Ayhan. “Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri”. *Bilimname* 16/1 (2020), 301-320.

- Sancak, Seyyid. “2010/ 2018 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında “Aile”. 2. *Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi, Tam Metin Kitabı*. ed. Hilal Kahveci. 209-216. Elazığ: Asos Yayınları, 2020.
- Sevim, Zeynep. *Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Bakımından Karşılaştırılması*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013.
- Şirin, Mustafa Ruhi. *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- Tarhan, Nevzat. *Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Basım, 2012.
- TDK. *Sözlük*. Erişim 02 Aralık 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tezcan, Mahmut. *Çocuk Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- “TRT Çocuk”. Erişim 09 Ocak 2023. <https://www.trtcocuk.net.tr/hakkimizda>
- Turğut, Faruk. “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”. *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/1 (2017), 93-117.
- Wikipedia. “Cartoon Network”. Erişim 07 Aralık 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Cartoon_Network
- Wikipedia. “Minika”. Erişim 07 Aralık 2022. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Minika>
- Wikipedia. “TRT Çocuk”. Erişim 09 Ocak 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/TRT_%C3%87ocuk
- Yavuzer, Haluk. “6-12 Yaş Çocuklarının Psiko-Sosyal Gelişmesi”. *Türk Psikoloji Dergisi* 5 (1979).
- Yazıcı, Elçin vd. “Çizgi Film ve Çocuk: Ebeveyn Görüşleri”. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 10/1 (12 Temmuz 2019), 10-19.
- Yetim, Gamze - Sarıçam, Hakan. “Çizgi Film Programlarının Çocuklara Etkisi Konusunda Ailelerin Bilgi ve Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/11 (30 Aralık 2016).
- Yorulmaz, Bilal. *Ailede Değerler Eğitimi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Yorulmaz, Bilal. *Sinema ve Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2016.

BÖLÜM 2

Toplumsal Ahlak Açısından Hucurat Suresi*

Yasemin ORUÇ
Murat KOBYA**

* Bu bölüm, Doç. Dr. Murat KOBYA danışmanlığında BAİBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde, Yasemin ORUÇ tarafından tamamlanan “Toplumsal Ahlak Açısından Hucurat Suresi'nin Yorumu” (Bolu: Temmuz 2023) adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., BAİBÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi BD Öğretim Üyesi.

Giriş

Sosyoloji, birey-toplum ilişkilerini, toplumsal kurum ve yapıların karşılıklı etkileşimini inceleyen bilim dalıdır. Toplum insanların fiziksel beraberliğinden değil; ortak kurum, kültür ve ilişkileri paylaşan insan gruplarından meydana gelmektedir. Bireyler, toplumdaki yaşam alanlarını kolaylaştırmak ve toplumu belirli bir düzene oturtabilmek adına bazı değer ve normları ortaya koymuşlardır. Değer, toplumun veya bir sosyal grubun inançlarını ve hedeflerini gösterirken; normlar, insanların nasıl davranmaları gerektiğini ortaya koyan kurallardır.¹

Çalışmamızın temel konusu Hucurat Suresi'ndeki toplumsal-ahlaki ilkeler ve normlardır. Surede bireylerin; peygamberlerine, önderlerine ve birbirlerine nasıl davranmaları gerektiği açıklanmıştır. Sure, Allah ve Resulüne saygının önemini vurgulayarak başlamaktadır. Böylece toplumsal bütünleşmenin ilk şartının itaat olduğu belirtilmektedir. Akabinde bireysel ve toplumsal olarak insanların uyması gereken ahlaki ilkeler sıralanmıştır. Sabır ve tevbe ile başlayan karakter yapılandırması; lakap takmak, alay etmek, kötü zan, tecessüs, gybet ve dedikodu gibi toplum sağlığını tehdit eden hasletler üzerinde durularak pekiştirilmiştir. Surede imanın minnet duyulması gereken bir nimet olduğu, yapılan iyiliklerin başa kakılması durumunda geçersiz sayılacağı gibi mesajlar da verilmiştir.

Çalışmamızın amacı suredeki ahlaki ilkelerin toplumsal hayata etkilerini incelemek suretiyle huzur ve barış temalı toplum modeli oluşturulmasına katkı sağlamaktır.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden dokümantasyon tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda tefsir ve hadis kitaplarından, sosyoloji ve din sosyolojisi çerçevesinde yapılan çalışmalardan istifade edilmiştir.

Çalışmamıza konu ve içerik olarak en yakın çalışma Ümmühan Özuzun'un "Hucurat Suresi Bağlamında Bireysel ve Toplumsal Hayat"² başlıklı yüksek lisans tezidir. Din sosyolojisi alanında yapılan bu tez Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dönemdeki toplumun sosyolojik özelliklerine odaklanarak o dönemdeki sosyal yapı üzerinde durmuş, Hucurat Suresi'nin ayetlerini, bireysel ve toplumsal hayata dair koyduğu kuralları temalar üzerinden işlemiştir. Hucurat Suresi ile ilgili yapılan bir diğer çalışma Erdoğan Baş'ın "Hucurat Suresi Tefsiri ve İnananlar Arası Beşeri Münasebetler"³ adlı yüksek lisans tezidir. Tefsir alanında hazırlanan bu tezde surenin ayetlerinin tefsiri ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, İslam toplumunun beşeri münasebetlerinin nasıl olması gerektiği vurgulanmıştır.

¹ Temmuz Gönç vd. Sosyolojiye Giriş (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi, 2017), 7-9.

² Ümmühan Özuzun, Hucurat Suresi Bağlamında Bireysel ve Toplumsal Hayat (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri, 2022).

³ Erdoğan Baş, Hucurat Suresi Tefsiri ve İnananlar Arası Beşeri Münasebetler (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995).

Bu çalışmada sosyolojik fikir ve önerilere fazla yer verilmemiştir. Bunun yanında diğer bir çalışma ise; Erdoğan Çavuşoğlu'nun "Hucurat Suresinde Bireysel ve Toplumsal Normlar"⁴ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1996) isimli yüksek lisans tezidir. Tefsir alanında yapılan bu çalışmada Hucurat Suresi'nin ayetlerindeki toplumsal hayatı düzenleyen kurallar, toplum düzenini tehdit eden ve kınanan davranışlar üzerinde durulmuştur. Toplumsal normlar üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran bu çalışma, zaman zaman sosyolojik vurgularıyla da dikkat çekmektedir.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal çerçeve başlığı altında toplumsal değerler ve normlar ile ahlak konusu ele alınmıştır. İkinci bölümde ise önce Hucurat Suresi hakkında genel bilgi verilmiş, daha sonra Hucurat Suresi'ndeki toplumsal ahlaki normlar başlıklar halinde detaylı bir şekilde açıklanıp surenin verdiği mesajlar sosyolojik olarak mercek altına alınmıştır. Çalışmamızda, Hucurat Suresi'nin ayetlerinin ışığında; adaletli olmak, gelen haberin doğruluğunu araştırmak, insanlar arasında ayırım yapmamak, arabuluculuk gibi ahlaki değerlerin birey ve toplum ilişkilerindeki önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca surede vurgulanan İslam kardeşliği, sosyolojik bakış açısı ve İslami değerler bağlamında toplumu ayakta tutan önemli bir olgu olarak değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

19. yüzyılda toplumsal düzenin bozulmasıyla birlikte toplumu yeniden nasıl yapılandırabiliriz sorusuna karşılık olarak doğmuş olan sosyoloji, toplumsal hayatta meydana gelen değişimleri, insanların sosyal eylem ve etkileşimlerini inceleyen bir bilimdir. Sosyologlar, geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecindeki toplumlardaki yapı ve sosyal olguları tüm ayrıntılarıyla incelemişler; din, etik, değer, norm ve normlardan sapma gibi konular üzerinde fazlasıyla durmuşlar ve bu olguların toplumun vazgeçilmez öğeleri olduğunu belirtmişlerdir.⁵

1.1 Değer ve Norm Kavramları ve Toplumsal Normlar

1.1.1 Değer Kavramı ve Toplumsal Değerler

Sosyal bilim yapıtlarında değer kavramının çeşitli tanımları yer almaktadır. Değer, toplumda davranışlarımızı ve yaşam hedefimizi belirleyen, toplumsal olarak kabul edilmiş idealler ve inançlardır.⁶ Bireylerin hayatlarına yön veren

⁴ Erdoğan Çavuşoğlu, *Hucurat Suresinde Bireysel ve Toplumsal Normlar* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1996).

⁵ Göneç vd. *Sosyolojiye Giriş*, 1-2.

⁶ Göneç vd. *Sosyolojiye Giriş*, 10.

değerler, hayatın amacı haline gelmişlerdir. Sosyolojik literatürde değer kavramı; toplumun, grubun veya bireyin sosyo-kültürel anlamda önem atfettiği tutum ve davranışlar ile ilgili değerlendirilmeler ve ölçütlere göre tanımlanmaktadır.⁷

Değerlerin özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

- Değerler paylaşılr ve ciddiye alınrlar.
- Değerler sevinçlerde ve hüzünlerde bulunur.
- Değerler soyutlanrlar.
- Değerler toplumsaldır.

Bireyler, toplumsallaşma ile birlikte değerleri öğrenir, benimser ve süregelen uygulamalarla kuşaktan kuşağa aktarırlar. Böylece bireylerin davranışları değer ve normlara uygun olarak gerçekleşir.⁸

Değerler insan hayatında ahlak, estetik ve din alanları içerisinde gerçeklik kazanır. Her toplum farklı değerlere sahiptir. Toplumsal değerler, zamana ve toplumsal tabakalaşmaya bağlı olarak da değişkenlik göstermektedir. İlkel toplumlar ile günümüz toplumlarının değerleri birbirinden farklı olduğu gibi üst toplumsal sınıflar ile alt toplumsal sınıfların değerleri de birbirinden ayrılmaktadır.

Bireylerin dünyaya anlam vermesi değer kavramı ile ilgilidir. Çünkü insan hayatındaki her türlü söz, eylem, nesne ve fikir bir değer içermektedir. Örneğin, hayatımızda önemli yeri olan ateşin hem ısınma hem beslenme hem de dini ayinlerde kullanılan bir unsur olması, ona ayrı ayrı verilen değeri gösterir. Başka bir açıdan bakacak olursak değer, önemi belirleyen soyut bir ölçüttür. Toplumda birey, yaşamını ait olduğu toplumun değerlerine uygun olarak inşa etmektedir. Bu inşa süreci sonucunda ahlaki davranış meydana gelmektedir. Ahlaki davranış ise ahlaki duygu ve düşüncenin bir neticesi olarak, bireylerin ahlaki olgunluk durum ve seviyelerini ifade etmektedir. Örneğin bir mimarın yaşadığı ülkenin kültürüne uygun eser ortaya koyması gibi... Fakat bir yandan da sanatçılar toplumun değerlerine öncülük etmektedir.⁹

Toplumsal değerleri sınırlamak mümkün değildir. Davranışlar ve değerler arasında her zaman açık bir alan bulunur. Çünkü bireyler değişime açıktır ve başarabildikleri her şeyi yapmak isterler. Böylece toplumsal sorunlar da beraberinde gelir. Meydana gelen bu değer çatışması ile yeni gruplar ortaya çıkar.

⁷ Mehmet Yazıcı, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (Ocak 2014), 210-211.

⁸ Yazıcı, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, 212.

⁹ Ufuk Özcan, “Sosyolojide Toplumsal Değer ve Norm Kavramlarına Yeniden Bir Bakış”, *Sosyologca*. 23(2022), 22; Seyyid Sancak, Mehmet Tabakoğlu, Ayhan Öz, “Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri”, *Bilimname* 16/1 (2020), 303.

Diyebiliriz ki başlangıçta problem olan bazı konular zamanla toplumsal değişime uğrayarak toplumsal değer haline gelebilmektedir. Bazı bireyler böyle durumlara kolay ayak uydururken bazıları için süreç acı verici olabilmektedir.¹⁰

Toplumsal değerler grup ve grup üyelerinin ortak kabulleriyle ortaya çıkmıştır, bireylerin toplumdaki davranış şekillerine bir standart getirirler. Gerek kişisel gerekse siyasi oluşumlarda değer kavramı çok önemlidir. Çünkü toplum kişiyi değerler doğrultusunda yönlendirir.¹¹

1.1.2 Norm

Norm, “benimsenmiş ve yerleşmiş kurallara uygun davranış oluşturmak” demektir. Diğer bir deyişle normlar, bireyin ya da grubun davranışlarını düzenleyen kurallardır.¹² Normlarla oluşan kuralların yaptırım gücü değerlere göre daha kuvvetlidir. Bu yüzden normlara güçlü kurallar sistemi diyebiliriz. Hemen hemen her toplumda var olan davranışları ve tutumları belirleyen normlar mevcuttur. Bunlar nasıl yemek yenileceğinden nasıl giyinilmesi gerektiğine, hangi mekânda nasıl davranılacağına kadar oluşmuş kurallardır. Bireyler normlara uygun bir hayat sergilediklerinde ödüllendirilmekte, normlara uygun olmayan davranışlar sergilediklerinde ise toplum tarafından cezalandırılmaktadır. Toplumlar da geçerli üç farklı norm çeşidi vardır. Bunların ilki, töresel normlar yani örf ve adetler, ikincisi gelenekler, üçüncüsü ise hukuk kurallarıdır. Toplumsal fiillerde normlar ortak bir kılavuz gibi bireylere bir yol çizmektedir. Böylece toplumda insan davranışlarında ve ilişkilerinde belirli kurallar ortaya çıkmaktadır. Fakat bireyler her zaman toplumsal normlara uygun davranış sergilemezler. İnsanları kendi çıkarları için kandırmak, dolandırmak, yalan söylemek, kamu malına zarar vermek gibi davranışları bu duruma örnek olarak verebiliriz.

Toplumda değerler olmadan normların oluşması imkânsızdır. Normlar, değerlere dayanılarak geliştirilmiş kurallardır. Toplumsal normlar insanları toplumun değer ve normlarına uygun bir şekilde yaşamaya zorlamaktadır. Böylece bireyler ve topluluklar belirli, kurallı bir şekilde nasıl yaşamaları gerektiğini bilir ve hayatını ona göre şekillendirir. Bu sosyal normları; örf ve adetler, töreler, giyim-kuşam, görgü kuralları olarak sıralayabiliriz. Değer ve normların oluşmasını ve anlam bulmasını sağlayan ahlaki prensipler ve

¹⁰ Ertan Öznel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/ 3 (Temmuz 2003), 234-235.

¹¹ Ejder Okumuş, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2018), 204.

¹² Erol Eroğlu, “Geçmişten Günümüze Normlar”, *Akademik Bakış Dergisi* 50 (Temmuz – Ağustos 2015), 299.

⁷³ Özcan, “Sosyolojide Toplumsal Değer ve Norm Kavramlarına Yeniden Bir Bakış”, 28; Gönc vd. *Sosyolojiye Giriş*, 10.

inançlardır. Böylece kültürel yapı ve toplumsal normlar bu çerçevede kendini ifade etmektedir.¹³

1.2 Ahlak, Toplum ve Din

1.2.1 Ahlak ve Toplum

Arapça “hulk” kelimesinin çoğulu olan ahlak, bireylerin toplumda uygulamak mecburiyetinde oldukları kurallara dayalı davranışlar bütünüdür.¹⁴ Ahlak, din ve toplum bir arada bulunduğu sürece din sosyolojisinin en önemli konusu olmaya devam edecektir. Çünkü ahlak, dini ve toplumsal hayatın zorunlu bir yönüdür. Kısacası ahlak, insanların uymak zorunda olduğu kurallar bütünüdür. Din sosyolojisinin konusu olan ahlak, toplumların refah ve huzur içinde, sağlıklı iletişim kurabilmeleri için son derece önemli bir kavramdır. Tarihimize ve günümüze baktığımızda toplumdaki yıkımın en önemli sebebinin ahlaki çöküş ve yozlaşma olduğunu görmekteyiz. Nitekim Peygamberlerin gönderildikleri toplumların, hatta Roma, Bizans ve Osmanlı gibi büyük imparatorlukların yıkılmasının önde gelen sebeplerinden birisi ahlaki çöküşün baş göstermesidir. Bu ahlaki çöküşün çarpıcı bir örneğini Kur’an’da anlatılan Firavun kıssasında görmekteyiz. Toplumda huzur ve sükûnet ortamının devamlılığının sağlanmasının, sosyal ve ahlaki değerlere toplumun her kademesinde önem verilmesine bağlı olduğu açıktır.¹⁵

Toplumların varlığını, bütünlüğünü ve devamlılığını sağlayan değerlerdir. Bu değerler aynı zamanda o toplumun ahlaki yapısını oluşturmaktadır. Zaten ahlak, insanlığın kabul ettiği ve başka kesinlik ölçüleriyle ölçülemeyen hareketlerimize ait değerlerin toplamıdır. İnsanı ve onun yaşadığı toplumu ahlaki değerlerden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu anlamda nerede bir insan ve toplum varsa orada ahlak da söz konusudur. Zira insanın hayata bakışı ve olayları değerlendirışı konusunda değerler belirleyici bir yere sahiptir. İnsanlar olgu ve olayları kendi dünya görüşlerine göre değerlendirmekte ve yorumlamaktadırlar. Bununla birlikte insan ve toplumların birlikte yaşamaları bağlamında ahlaki değerler ayrı bir öneme sahiptir. Hayatın devamlılığı ve yaşanılabilirliği hususunda ahlaki değerlerin ihmal edilemeyeceği bir gerçektir. Ahlaki değerlerden yoksun bir sosyal yapı, kaos ve çatışmaya müsait bir konumdadır. Bu anlamda ahlaki değerler, sosyal yapıda adeta sigorta görevi görmektedir. Ahlaki değerler aynı zamanda toplum bireylerinin ortak değerler etrafında bütünleşmelerini ve

¹⁴ Selim Eren, “Toplumsal Norm, Ahlak ve Din”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2(2007), 297.

¹⁵ Okumuş, *Din Sosyolojisi*, 203-204; Ayrıca Bkz: Seyyid Sancak, *Süreç Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur’an’da Firavun Tipolojisi*, (İstanbul: DBY Yayınları, 2020).

müşterek bir bilince ulaşmalarını sağlar. Bundan dolayıdır ki, "bir ülkenin insanlarını birbirlerine yakınlaştırmak ve onlar arasında karşılıklı anlayışı, saygı, sevgi ve empatiyi egemen kılabilmek için yapılacak ilk iş, onlarda birlik ve beraberlik bilincini uyandırmaktır.¹⁶ Ortak bilincin tesis edildiği toplumlarda, insanları başıboşluk ve dağınıklıktan kurtaracak külli bir hayat felsefesine ulaşıldığını görmekteyiz. Sosyal dokunun ahlaki değerler çerçevesinde örülmesi, kenetlenmeyi ve gücü beraberinde getirmektedir. Toplum bireylerinin her birinin bu değerlere bağlılık oranı, söz konusu toplumun gücünü ve sağlamlığını ortaya koymaktadır. Bu güç de topluma, birlik ve beraberlik içerisinde, dinamik bir yapı kazandırarak, uzun süre ayakta kalmasını sağlamaktadır. Burada sözünü ettiğimiz birlik ve dayanışma, biyolojik bir beraberliğin ötesinde, ahlaki bir iş birliği ve karşılıklı güç birlikteliğidir. Bunu başarabilen toplumlar, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi de sağlamış durumdadırlar. Bunun için de toplumda yaşayan her bir ferdin ahlaki erdemlere uygun davranması hem beşeri hem de toplumsal bir gereklilik olarak görülmektedir.¹⁷

Ahlaki değerler, toplum açısından birer denge unsurudur. Öyle ki insanlar erdemli yaşamdan uzaklaşmaya başladıklarında söz konusu değerler, onları frenler ve doğru yönde davranmalarını sağlar.¹⁸

Ahlaki değerler aynı zamanda insanlara onurlu davranışlarda bulunma duygusu da vermektedir. Çünkü inandığı değerler insana insan onuru ve haysiyetine bağlı bir hayatı öngörmektedir. İnsanların büyük çoğunluğunun böyle davrandığı toplumlarda toplam kalite de yükselmektedir. Eğer toplam kalite, toplumun maddi ve manevi tüm alanlarında asgari bir gelişmeyi ve mevcut imkanları en iyi şekilde kullanmayı ve adil bir şekilde bölüşmeyi ifade ediyorsa, ahlaki erdemlerin hayatıyet bulunduğu toplumlarda daha huzurlu bir yaşamdan söz edilebilir. Zira böyle toplumlarda insanlar yalancılık, hırsızlık, haksız kazanç, vb. davranışlarda bulunmayacaklardır. Bu olumsuzlukların yaşanmaması için maddi tedbirlerin alınması elbette önemlidir. Ancak bu tedbirlerin tek başına yeterli olduğunu söylemek doğru gözükmemektedir. Bu hususta manevi değerlerin güçlendirilmesi de önem arz etmektedir.¹⁹

¹⁶ Empati kavramının sosyo-kültürel farklılıklar üzerindeki etkisi için bkz: Seyyid Sancak, "Kur'an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde "Empati" Kavramı", *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 3/6, (2015), 42-71.

¹⁷ Ali Akdoğan, "Bireysel ve Toplumsal Hayatta Ahlaka Olan İhtiyaç ve İslam", *Ekev Akademi Dergisi* 8/18 (2004), 181-182.

¹⁸ Akdoğan, "Ahlaka Olan İhtiyaç ve İslam", 186.

¹⁹ Akdoğan, "Ahlaka Olan İhtiyaç ve İslam", 188.

1.2.2 Ahlak ve Din

Din kelimesi sözlükte; hüküm, itaat etme, şariat, kanun, yol, kulluk, hesap gibi anlamlara gelmektedir.²⁰ Kur'an'da din kelimesinin dört temel anlamda kullanıldığı görülmektedir: Hâkimiyet ve en üstün otorite, söz konusu yüksek otorite ve hâkimiyete itaat ederek boyun eğme, anılan hâkimiyetin otoritesi altında meydana gelen ameli ve fikri düzen ve nihayet söz konusu ameli ve fikri düzene uyma, ihlasla bağlanma ya da karşı gelme suretiyle isyan etme sonucu üstün otoriteye takdir edilen ödül veya ceza. Din insana neden var olduğu sorusunun cevabını verir. Amerikalı din sosyoloğu Peter Berger'e göre hayata anlam ve gaye kazandıran din insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynamaktadır. Din, evrenin tamamını insan açısından manidar bir varlık olarak kavramanın cüretkâr bir girişimidir.²¹

Dinlerin toplumda en önemli sosyal işlevlerinden biri, inananlarına toplumsal durum ve olaylara karşı nasıl bir tutum sergileyecekleri konusunda bir zihniyet ve ideoloji kazandırmaktır. Dinlerin kazandırdığı zihniyet, kişilerin sosyal olaylara tavır alışında ve eğitim, siyaset, aile, sanat, ekonomi, ahlak gibi temel toplumsal kurumların işleyişinde belirleyici olmaktadır. Dinin önemli bir diğer işlevi de toplumsal bütünleşmeyi sağlamasıdır. Sosyolojinin önemli bir teması olan sosyal bütünleşmenin merkezinde din bulunmaktadır. Nitekim İbn Haldun dinin bütünleştirici gücü üzerinde önemle durmuştur. Emile Durkheim de dinin, toplumda sosyal istikrarı sağlayan, birleştirici ve bütünleştirici, işlevsel yönü ile ilgilenmiştir.²²

Din ve ahlak bir amaca yönelik ve sosyal olmaları dolayısıyla paralellik arz etmektedir. Hatta din ve ahlak birçok özelliği ile birbirine benzemektedir. Her ikisi de insan ilişkilerini düzenler, insanlara yaşam şekli sunar, hayatı gayeci bir yaklaşımla yaşamayı öğütler ve normlar ortaya koyar, toplumsal hayatta bireylere 'iyi, doğru ve uygun davranışı' yapmayı zorunlu kılar.²³ Tüm bunlar din ile ahlakın iç içe geçmişliğini açıkça göstermektedir.

1.2.3 İslam Dininde Ahlak

İslam dini bireylere hayatlarını ahlaki ölçülerde onur ve haysiyetine uygun olarak nasıl yaşamaları gerektiğini tavsiye etmiş, sonrasında hayatlarını şekillendirmeyi bireylere bırakmıştır. İslam dininin vazettiği ahlaki ilkelere

²⁰ Vankulu Mehmed, *Vankulu Lügati*, nşr. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), "dîn", 2/2245-2246; *Mu'cemu'l-Vasit*, nşr. Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "dîn", 307.

²¹ Lokman Çilingir, "Din mi Ahlak mı?", *International Journal of Science Culture and Sport Dergisi* 2/1 (Temmuz,2014), 712-713.

²² Ejder Okumuş vd, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Açık öğretim Fakültesi Yayınları, 2015), 70-71.

²³ Çilingir, "Din mi Ahlak mı?", 714-715.

baktığımızda hepsinin birey ve toplumun menfaatine uygun olduğunu görüyoruz.²⁴ Hz. Peygamber'in de şöyle buyurduğunu görmekteyiz: "Ben, ahlaki güzellikleri tamamlamak için gönderildim".²⁵ Ayrıca bunun tam olarak önemini ortaya koymak için Kur'an'da "ve sen, büyük bir ahlak üzeresin"²⁶ ayeti yer almaktadır.

İslam düşüncesinde, takva olarak nitelenen kavramın içeriğinde en önemli yeri ahlak kapsamaktadır. Öyle ki Allah kullarından, çok bilgiyi zihinlerinde tutmaktan ziyade bu bilgiyi ahlaki olarak hayatlarına aksettirmelerini istemektedir. İslam'a göre insanlığın sorunlarının çözülmesi dini bir ahlakın yani Kur'an ahlakının yaşanmasına bağlıdır. Ahlaki ve manevi değerlerin maddi hayatı etkilediği bilinen bir gerçektir. İslam düşüncesinde güzel ahlak Müslüman ferdin zihin dünyasını şekillendirdiği gibi onun sosyal yaşamına da yansımaktadır.²⁷

İslam dininin temeli ahlaktır. Hz. Peygamber hem örnek hayatıyla hem de hadisleri ile bunu göstermiştir. Farklı toplulukların İslam'ı tercih etmelerinin en önemli sebeplerinden birisi Hz. Peygamber'in güzel ahlakı en güzel şekilde temsil edışıdir. Hz. Peygamber'e daha kendisine peygamberlik görevi verilmeden önce "Muhammed-ül Emin" lakabının takılmış olması,²⁸ yine onun 'Müslüman elinden ve dilinden Müslümanların emin olduğu kimsedir' buyurması, ahlak ve dinin iç içe geçmişliğinin en önemli kanıtıdır. İslam dini ahlaka verdiği önemle birey ve toplumu korumayı, dünya ve ahiret dengesi konusunda onlara yardımcı olmayı amaç edinmiştir.²⁹

İslâm ahlâkının düşünce sistemini ve temelini Kur'an ve Sünnet oluşturmaktadır. Öyle ki peygamberin ahlakını Hz. Aişe'ye sorduklarında "O'nun ahlakı Kur'an idi" buyurmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de ahlak yalnızca teorik bir tarzda ele alınmamış, aynı zamanda ayetlerin içeriğinde amelî kurallar olarak ifade edilmiştir. Ahlak sözcüğü Kur'an'da iki yerde geçmektedir. Biri âdet ve gelenek anlamında Şuara Suresi'nde, diğeri ise "ahlak" kelimesinin tekil hali olan "hulk" kelimesi kullanılarak Kalem Suresi'nde geçmektedir. Ayrıca pek çok yerde amel kelimesi ahlaki davranışlar anlamını da içeren geniş bir çerçevede kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Kur'an'da sırât-ı müstakim, hayır, birr, takva, hidayet, sıdk, amel-i sâlih, maruf, hasene vb. deyimler iyi ahlakı tasvir ederken; fücûr, heva, seyyie, münker, zulüm, bağı, fısk vb. kelimeler de kötü

²⁴ Akdoğan, "Ahlaka Olan İhtiyaç ve İslam", 12.

²⁵ Ahmet Ürkmez, "Siret: Bir Güzel Ahlak Yürüyüşü", *Diyanet Aylık Dergi* 359 (Kasım 2020), 11.

²⁶ *Kur'an Yolu* (Erişim 24 Aralık 2022), el-Kalem 68/4.

²⁷ Akdoğan, "Ahlaka Olan İhtiyaç ve İslam", 192-193.

²⁸ Okumuş, *Din Sosyolojisi*, 214.

²⁹ Okumuş, *Din Sosyolojisi*, 216.

ahlâkı temsil eder. Ahlak ve hulk kelimeleri ve saydığımız diğer terimler hadislerde de yer almıştır.³⁰

2. Hucurat Suresi ve Toplumsal/Ahlaki Normlar

2.1 Sure Hakkında Genel Bilgiler

Hucurat Suresi, ayetlerinin manalarında derinlik bulunan, kısa, öz ve anlamlı bir suredir. Âdâb-ı muaşeret ve toplumda uyulması gereken kaideleri tüm insanlığa haber vermekte olup uyulmasını istemektedir. Bazı tefsir âlimleri sureye, üstün ahlak ve âdâb kurallarını öğreten anlamında “Suretü'l Ahlak” adını vermişlerdir. Surenin amacı bireylerin ve toplumların en insani münasebetlerle ve en insani düzeyde, iyilik ve güzelliklerle yaşamasını sağlamaktır. Surede öne sürülen kaideleri yerine getiren birey ve toplumlara dünya ve ahiret hayatında sonsuz bir mutluluk verileceği müjdelenmiştir.³¹

Sure ismini, dördüncü ayette geçen, Peygamber'in eşlerinin yaşadığı odalara atıfla, odalar anlamına gelen “Hucurat” kelimesinden almıştır. Kelimenin tekil hali ise “hücre”dir.³² Sure on sekiz ayettir. Mushaf'taki sıralamada 49. sure olup Fetih suresinden sonra Kâf suresinden önce gelmektedir.³³

Surede, insanları tek bir nefisten yaratan yaratıcı, insanların eşit olduklarını söylemekte yalnızca ahlakın en güzeline sahip olmakla eşitliğin değil derecelerinin farklılık göstereceğini bildirmektedir. Suredeki ahlak ilişkisi öncelikle Allah ile başlamakta Resul ile devam etmekte sonrasında tüm insanlığa hitap edilmektedir. Surede vurgulanan ahlaki sorumlulukları şöyle sıralayabiliriz. Bunlar; kulun Rabbine ve peygamberine karşı olan sorumluluğu, müminlerin, fasıklara ve mümin kardeşlerine olan sorumluluğu ve müminlerin yanlarında ve yanlarında olmayan tüm bireylere karşı olan sorumluluklarıdır. Dil ve üslup açısından kişilerin yanlış davranışları eleştirilmekte ardından doğru davranış öğretilmektedir.³⁴

Hucurât suresi, Medine'de hicretin 9. yılında nazil olmuştur. Sure, Tahrim suresinden önce Mücadele suresinden sonra inmiştir.

Hucurat suresi İslam ahlakının ve İslami edebi ilkelerin bir arada işlendiği bir suredir. Bireysel ve toplumsal ahlakın üzerinde duran surede; öncelikle birey nefisini terbiye etmeli, sonrasında bireyselden hareketle toplumsallaşmaya doğru erdemli bir toplumun inşası yolunda çaba sarf etmelidir. Aslında bu surenin amacı

³⁰ Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, “Ahlak” (Erişim 10 Kasım 2022).

³¹ Lütfi Doğan, “*Fatiha ve Hucurat Surelerinin Meal ve Tefsiri*”, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 33.

³² *Mu'cemu'l-Vasit*, “el-hucra”, 157.

³³ Şahin Güven, *Erdemli Toplumun İnşası* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 51-64.

³⁴ Güven, *Erdemli Toplumun İnşası*, 75-76.

Müslüman toplumların sorunlarına çözüm bulmaktır. Neticede insanın sosyal bir varlık olmasından dolayı hayatındaki davranışlarının ve yaşam tarzının topluma bir yansıması olacaktır. ‘Ey İman edenler’ hitabının beş defa tekrarlanması muhatapların dikkatini çekmek içindir. Özellikle iman eden müminlerden bu ayetlere özgü ahlaki davranış istenmektedir.³⁵ Birincisinde Allah ve resulüne itaat etmek emredilmekte, peygamberin önüne hiçbir şekilde geçilmemesi istenilmektedir. İkincisinde peygambere ve onun konumuna saygı gösterilmesi, üçüncüsünde size gelen haberlerin araştırılmasının gerekliliği, dördüncüsünde insanların birbiriyle alay etmemesini, beşincisinde ise insanların özel hayatlarının araştırılmaması, birbirlerine saygı duyması, gıybetten uzak durulması istenmektedir.³⁶

Hucurat suresi, insanlara en üstün ahlak ve edep kurallarını aşlamaya çalışmaktadır. İnsanların birbirlerine saygı, edep ve güzel ahlakın gereğince davranmasını emretmektedir. Surede özel hayatın korunması niteliğinde kimsenin evine izinsiz girilemeyeceği ancak kişinin kendi izni ile girilebileceğinin bu şekilde Kur’an-ı Kerim adabına uygun olacağı belirtilmiştir. Toplumda yayılan haberlerin doğruluğuna emin olmadan, araştırılmadan hareket edilmemesi özellikle haber getiren kişi güven vermiyorsa daha tedbirli olunmasını vurgulamıştır. İyilik ve güvenin, huzur ve barışın her daim var olması için kibirden uzak kalmalı, birbirimizi asla küçümsememeliyiz. İnsanlara ve hayatlarına saygı duyulmalı, ayıplama ve kırıcı sözlerden uzak durulması gerektiği bildirilmiştir. İnsanların bir erkek ve dişi den yaratıldığını, topluluklara ayrıldığını belirterek üstünlüğün soy zenginliğinde değil ancak takva da olduğu buyurulmuştur.³⁷

Sure ismini 4. ayetinde geçen Hucurat (odalar) kelimesinden almasına rağmen, içeriğinde çok fazla ahlaki konulardan bahsetmesinden dolayı sureye “Ahlâk Suresi” de diyenler olmuştur. Erdemli bir toplumun temellerini atabilmek için birçok ahlaki öğretiyi emretmektedir. Sure, Allah ve Resulüne karşı davranışları düzenleme, peygamberin yanında nasıl davranacağını bilme, toplumda yaygın bir söylenti oluşma ihtimaline karşı insanları tedbirli davranmaya, her daim kişiler arası kardeşlik anlayışını gözetip barış içinde yaşamaya, ayıplamak dâhil gıybete kadar tüm kötü davranışlardan sakınmamızı hedeflemiştir. Müslümanlar bu sureye göre, Allah ve Resulüne, yakın ve uzak kardeşine ve fasıklara karşı davranışlarını düzenlemekle mükelleftirler.³⁸

³⁵ Güven, *Erdemli Toplumun İnşası*, 81-82.

³⁶ Davut Aydın, *Hucurat suresi Tefsiri* (İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2013), 22.

³⁷ Lütfi Doğan, *Hucurat Suresi Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 15-17.

³⁸ Erdoğan Baş, *Mü'minler Arası Beşeri Münasebetler- Hucurat suresi Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1998), 16.

Surenin içeriğinde bulunan konular iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, özel edep kuralları; Allah ve resulüne asla hiçbir konuda ve hiçbir şekilde muhalefet etmeden itaat etmek, peygamberin ümmeti ile ilişkilerinde her daim âdâba uygun davranmak, hitap ve konuşma şekillerinde peygambere saygı göstermektir. İslam'a girmenin peygambere yapılan bir iyilik gibi başına kakılması anlatılmıştır. İkinci olarak toplumsal edep kuralları; insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen güzel ahlaki davranışlar ile faziletli bir toplum yapısı oluşturmaya yöneliktir. Müslümanlar kendilerine gelen haberi iyice araştırmalı, doğruluğuna emin olmadan hareket etmemelidir. Bunun imanın bir gereği olduğu belirtilmiştir. İki Müslüman grup savaştığında araları düzeltilmeli, kadın erkek tüm Müslümanlar kardeşlik bağı içinde olmalıdır. Surede; lakap takmak, alay etmek, çirkin hareketlerle insanlarla eğlenmek, gıybet, dedikodu ve insanların özel hayatını araştırmak çirkin görülen davranışlar arasında sayılmıştır. Allah, insanları farklı milletlere ayırarak, farklı cins ve özelliklere sahip yaratmıştır. Aralarındaki üstünlük yalnızca takva, güzel ahlak ve salih amel ile mümkün olacaktır. Surenin sonunda bedevilerin imanı bağlamında iman ve İslam kelimelerinin özelliklerinden bahsedilmiş, dini ve ahlaki değerlere verilen önem gösterilmiştir.³⁹

2.2. Surede Vurgulanan Toplumsal/Ahlaki Normlar

2.2.1 İtaat

İtaat kelimesi birinin isteğine karşı buyruk ve yasaklarına uymak, asi olmamak, yumuşak bir şekilde davranmak demektir. Dini terim olarak ise Allah ve Resulünün buyruk ve yasaklarına kalben isteyerek uymak ve böyle davranarak sevap elde etmeyi ummaktır. Allah'a ve Peygamber'e itaat birbirini tamamlayıcı şekilde olmalıdır. Kur'an'da itaat edilmesi gerekenler Allah, Peygamber ve emir sahibi insanlar olarak belirtilmiştir. Bazılarına itaat emredilirken bazılarına da itaat yasaklanmıştır. İtaat edenler övülerek kendilerine mükâfat vaat edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de 20 ayette Allah'a ve Peygamber'e itaat emredilmiştir.⁴⁰ Bunlardan biri; "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ulül-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız, onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir"⁴¹ ayetidir.

Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e uymanın yolu Peygamber'e itaatten geçmektedir. Peygamber "Çekinen kimselerin dışında kalanların cennete gireceğini söylediğinde sahabeler merak edip sorarlar: Ya Resulallah! çekinen kimdir? Hz.

³⁹ Vehbi Zuhayli, *Tefsirü'l- Münir* (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın A.Ş., 2017), 13/440-441.

⁴⁰ İsmail Karagöz vd, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 344.

⁴¹ en-Nisa 4/59.

Peygamber: Çekinen kimse benim yolundan gelmeyen, itaat etmeyen kişidir,” buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de itaat kelimesi türevleri ile birlikte seksen beş yerde geçmektedir. İlgili ayetlere baktığımızda, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, Resulüne, ulü'l emre ve anne-babaya itaat etmek olmak üzere, itaatin dört grupta ele alındığını görüyoruz. Resule itaat onun sünnetine uymak iken, itaat edilmesi talep edilen ulü'l emr ile kastedilen devlet yöneticileridir. Sosyal bilimciler, toplumsal yapının en küçük birimi olan aileyi bir arada tutmak amacıyla anne-babaya itaati desteklemektedirler.⁴²

Kur'an-ı Kerim'de itaat kavramının ana teması Allah'a itaattir. Ancak itaat edip etmemek kişinin kendi tercihine bırakılmıştır. Fakat bunun yanında itaat etmeyenler şöyle bir ayet ile uyarılmışlardır:⁴³ "Yüzleri ateşe çevrildiği gün, "Keşke Allah'a itaat etseydik, Resul'ü dinleseydik" diyecekler. Ve ekleyecekler: "Rabbimiz! Biz efendilerimizi ve büyüklerimizi dinledik, onlar da bizi yoldan saptırdılar".⁴⁴

Kur'an-ı Kerim, elçilere itaatin gereğini açıklarken insanoğlunun ancak onlara uymakla doğru yolu bulabileceğini, elçilerin vahyin ilk muhatabı ve öğreticisi olmasından dolayı onlara itaatin zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵ Bunun yanında Kur'an, kâfir ve münafıklara itaati yasaklamış, Müslümanların çözemedikleri meselelerde iyi bir sonuç için Allah ve Resulüne başvurmaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca ayete baktığımızda itaatin yanında kötü amellerden uzak durulması da emredilmiştir.

"Allah ve resulüne itaat edin, birbirinize düşmeyin, sonra zayıflarsınız ve zaferi elden geçirirsiniz. Sabredin, kuşkusuz Allah sabredenlerle beraberdir."⁴⁶ ayetine baktığımızda toplumsal olarak bazı kurallar verilmekte, toplum huzuru için bu ayete uyulması istenmektedir. Ayrıca insanların dinin gereklerini yerine getirip, toplumda huzur ve barışı destekleyici davranışlar sergilemesi istenmekte, birlik ve beraberlik adına ayrılığa düşmekten sakınılması tavsiye edilmektedir.⁴⁷

⁴² A.Vahit İmamoğlu, "Bağlılık ve İtaat Duygusuna Dini ve Psikolojik Yaklaşım", *Dini Araştırmalar* 6/18 (2004), 130.

⁴³ Yaşar Kurt, "Kur'an da Hz. Peygambere itaat", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, (Nisan 2007), 160-162.

⁴⁴ Ahzab. 33/66-67.

⁴⁵ Kur'an'da dini tebliğ faaliyeti ile ilgili olarak bkz: Seyyid Sancak, "Dini Tebliğ ve Öncelikler Bağlamında Kur'an-ı Kerim'de "Mü'min Kişi"nin Kavmine Yönelik Din Eğitimi Faaliyeti", *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 3/5 (2015), 93-120.

⁴⁶ Enfal 8/46.

⁴⁷ Osman Keskiöğlü, "Allah'a Ve Peygamberine İtaat", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 3/4 (Nisan 1964), 99.

Kur'an-ı Kerim'de Haşr Suresi'nde⁴⁸ Peygamber neyi verdiyse alınması, neyi yasakladıysa ondan uzak durulması emredilmiştir. Bu hüküm dünün ve bugünün Müslümanları için geçerli olup üzerlerine bir vazife niteliğindedir. Ahzab suresinde⁴⁹ geçen rivayetlere göre peygamber Hz. Zeyneb binti Cahş'ı Hz. Zeyd b. Harise ile evlendirmek istemiş, öncesinde Zeynep, Zeyd' in azatlı köle olmasından dolayı bu evliliği kabul etmek istememiş fakat ayet nazil olduğunda bu durumu kabul etmiştir. Buradaki amaç Allah'a ve resulüne itaat etmektir.

Başka bir açıdan Resulallah'a itaati düşünecek olursak bugün Resulullah'ın sünnetini uygularken geçmiş hükümleri günümüze uyarlamak doğru olacaktır. Böylece Peygamber bugün yaşasaydı nasıl davranırdı sorusuna cevap bularak Peygamber'in dönemini tekrar yaşatabiliriz. Kısaca söylemek gerekirse Hz. Peygamber'i yaşatmak ve onun sünnetiyle amel etmenin en doğru yolu budur. Bugün ise bazı Müslümanlar Peygamber dönemini aynen o günkü gibi yaşamak istemekle beraber beşeri yorumları nass kuvvetinde kabul etmişlerdir. Bu yüzden toplumun bazı kesimlerinde bu düşünce sistemi bireyler arasında fikir ayrılıklarına yol açmıştır.⁵⁰

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'i ve müminleri itaat edilmemesi gereken kişiler hakkında da uyarılmaktadır. Bu kişiler şunlardır: Nankörler, kaba insanlar, yemin edip kötöleyen, söz taşıyan, günahkâr hayra engel olan, kötülükleri ile bilinen, mal ve oğulları ile övünüp Allah'ın ayetleri okunduğunda onu eskilerin masalları diyenlerdir. Ayrıca ehl-i kitap ve kâfirlere itaat etmememiz gerektiği de bildirilmiştir.⁵¹

İtaat kavramı bir kişiye veya üstün bir varlığa rıza gösterme ve boyun eğmektir. Bu razı oluşta sorulan sorulara baktığımızda kime, neden, niçin itaat ediyorlar sorusu aklımıza gelmektedir. Bireyin burada kişiliğini öne sürerken akliselim bir şekilde itaat etmesi, sorgusuz sualsiz bir itaatten daha tercih edilir bir durumdur. Weber'e göre itaat toplumun içerisinde meydana gelen etkileşimde geleneksel yapı kullanırken uygulanan davranışın göstergesidir. Bu durumda itaat, sosyal bir olgu olarak toplumda düzeni kabul edenler ile kabul etmeyenler arasındaki ilişkidir. Bu iki yönü ifade ederken hem yukarıda olup emir ve itaat isteyenler hem de aşağıda olup emre itaat edenler ile ilgili "itaatkâr diyalektik" kavramı kullanılır. Erich Fromm'a göre ise itaat iki şekilde, içe dönük ve dışa

⁴⁸ "Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir." el-Haşr 59/7.

⁴⁹ "Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır." el-Ahzab 33/36.

⁵⁰ Yaşar Ünal, "Resul'e İtaat Meselesi", *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/11 (Ocak-Haziran 2012), 178.

⁵¹ Yaşar Kurt, "Kur'an'da Hz. Peygamber'e İtaat". *Hz. Muhammed (SAV) ve Mesajı*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez (Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014), 197.

dönük itaat olarak ele alır. Bireyin kendine ve aklına boyun eğmesi yani onaylaması içe dönük itaat, üstün güce, bir insana, bir kuruma baş eğmek ve o gücün kendini yargılamasını kabullenmek ise dışa dönük itaattir. Fromm, bu kavramları açıklarken yanına “vicdan” ve “otorite” kavramlarını da eklemiştir. İlki, itaat ederken karşı tarafı hoşnut etmek veya edemediğinden korkan iç sesimiz “otoriter vicdan”, ikincisi ise dışsal etkilerden uzak sadece kendimizin onayladığı farkındalık sahibi “insani vicdan” dır. Otoriter vicdan ile kişi iç sesiyle hareket etse bile dış güce daha çok itaat eder ve insânî vicdanın gücünü azaltır. Fromm, itaati bu şekilde ikiye ayırırken “insani vicdan” tarafını tutmakta itaatin tamamıyla başka bir güce yapılmaması gerektiğini savunmaktadır.⁵²

Ayrıca Weber’ in meşruiyet otoritesi çeşitlerinden biri karizmatik otoritedir. Buradaki otorite ilişkisi resmi yollardan ya da geleneksel yapıdan gelmemekte, kendisine uyulan kişiden kaynaklanmaktadır. Bu karizmatik otorite, vahiy alan, kahraman ya da toplumda örnek bir şahsiyet olan karizmatik liderdir. Toplum karizmatik lidere inancı doğrultusunda itaat edecektir.⁵³

Toplumsal hayatın düzeninin sağlanması ve devamlılığının sağlıklı bir şekilde süregelmesi için bireylerin belirli davranışlar sergilemesi ve toplumda istenilen sosyo-kültürel normlara uyum sağlamaları toplumsal itaat şekillerindedir. Gruplara uyma, istediğini yapma, yapmadığında ceza alma gibi olaylar da itaat kavramının içine girmektedir. Sosyal bir birey olan insan toplumda kendini ait hissetmek istediği gruba özdeşleşmek yani onlarla aynı olduğunu göstermek ister. Uyulan bir kişinin çekiciliği devam ettikçe bu itaat durumu da devam eder.⁵⁴

2.2.2 Sabır

Sabır kelimesi, darda tutmak, hapsetmektir. Diğer anlamları ise şunlardır: kişinin başına bir musibet geldiğinde sabır; hapsetmek, savaşta sabır; kahramanlık, zor bir felakette sabır; göğüs genişliği, nefesine sahip çıkıp ibadet yaparak cenneti istemek de sabırdır. Kısaca, sabır kullanıldığı yere ve anlama göre farklı manalar vermektedir.⁵⁵

Sabır, esas anlamı itibariyle fiil olarak hapsetmek veya kendini alıkoymaktır. Türkçede de en fazla bu yönü öne çıkmaktadır. Sabır kelimesine İslam bilginleri türlü tanımlar getirmişlerdir. Bu tanımlardan birkaçı şöyledir: “Aklen ve naklen nefesine sahip çıkmak, nefesine hapsolmaktır. Râğib el-İsfahânî’ ye göre sabrın

⁵² Fatma Odabaşı, “Kime/Neye, Niçin ve Nasıl İtaat Ediyorlar? Gençlerin İtaat Algısı ve Din Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (Haziran 2021), 37.

⁵³ Ali Esgin, “Otoritenin Sosyolojisi: Otoriteye İtaatin ya da Otorite Bağımlılığının Sosyolojik Anlamları”, *Sosyolojca* 3/5 (Ocak -Haziran 2013), 96.

⁵⁴ Odabaşı, “Gençlerin İtaat Algısı ve Din”, 43.

⁵⁵ Rağib el-İsfahânî, *Müfredat Kur'an İstılahları Sözlüğü*, çev. Abdülbâki Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2007), 2/43-44.

farklı durumlarda farklı tanımlara sahip olabileceğini söylemiştir. Mesela, savaş esnasında kişinin kendini alıkoyup sıkıntı ile baş etmesi yiğitlik ya da şecaat, kişinin sır saklayabilmesi de kitmân-i nefis olarak tanımlamaktadır. Müfessir Râzî de İsfahânî gibi sabrı nefisine sahip çıkarak arzularına gem vurmak olarak tanımlamıştır. Cürcânî'ye' ye göre ise sabır, kulun başına gelen kötü olaylara ve sıkıntılara karşı sadece yine Allah'a sığınmasıdır. Sabretme işi kişinin yaşadığı durumlara göre güzel hasletlere dönüşebilmektedir. Cinsel arzuya sabretmek iffet, öfkene sahip çıkmak hilm, sır saklayabilmek kitman-i nefis, bolluk ve zenginliğe karşı fakir yaşayabilmek zühd gibi isimler almaktadır.⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'de insan, maddî (beşer) ve manevî (ruh-nefis) her iki yönüyle ele alınmış, bir bütün olarak değerlendirilmiştir. İyilik ve kötülük de bu ikilinin içinde bulunmaktadır. İnsanın sahip olduğu bu yapı ile zıtlar da bir arada bulunur. Korku ve ümit, sevinç ve hüzn gibi. İşte sabır da tam bu ikisinin arasında ortaya çıkmakta bireyin kontrolünü sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Sabrı anlatan surelerden biri olan Asr suresinde iki zıtlık yer almakta, faydalı işler yapanlar ziyanda değilken zararlı işler yapanların hüsranda ve ziyanda olacağından bahsetmektedir. Surenin mealine bakacak olursak "Asra yemin olsun ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır." Surede imanla birlikte salih amel işleyenler, sabrı ve hakkı tavsiye edenlere, ziyana uğrayanların karşısında ayrıcalık sağlanmıştır.

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermişsin. Bu sonuca ancak sabırlı olanlar ulaşabilir, yine buna ancak (erdemlerde) büyük pay sahibi olanlar ulaşabilir."⁵⁷ Ayete göre bu sürecin sonunu güzelleştiren sabretmektir. Burada iki bahis söz konusu olmuştur. Birincisi; insanlara düşmanca davranmayıp sabırlı davranmak, ikincisi kötülük sahibi olmamaktır.⁵⁸

İslam tarihinden sabır örneği verecek olursak peygamberin eşi Hz. Aişe' ye iffet iftirası atılmış, bunun üzerine güzel bir sabır ile Yusuf suresindeki Yakup (a.s)'ın oğlu Yusuf (a.s)'ın başına gelenlerden sonra dediği gibi 'artık bana düşen güzel bir sabırdır' ayetini söyleyerek sadece Allah'tan yardım dilemiştir.⁵⁹

⁵⁶ Mehmet Demirci, "Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı", *Erciyes İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2002), 264-265.

⁵⁷ el-Fussilet 41/34-35.

⁵⁸ Demirci, "Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı", 275-276.

⁵⁹ Remziye Ege, "Anlam Alanı İçinde Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek", *Dini Araştırmalar* 16/43(Temmuz-Aralık 2013),74.

İnsanlar yaşamlarında başına gelen bazı olayları iyi ve kötü yerine hayır ve şer olarak isimlendirirler. Kur'an-ı Kerim hayır ve şer konusunda inananlara yol göstermiş, bu durumlarda nasıl davranılması gerektiğini açıklamıştır. “Hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayır, hoşunuza giden bir şey de sizin için şer olabilir. Allah bilir siz bilmezsiniz”⁶⁰ “Olur ki sizin hoşunuza gitmeyen bir şeyde Allah birçok hayırlar murat etmiş olur”⁶¹ ayetlerinde bunu görmek mümkündür. Şer ile karşılaşan insanların olayları kabullenmesi ve sabır göstermesi erdemli bir davranıştır.⁶²

Nebevi bir davranış olan sabır, erdemli bir toplum oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Şunu diyebiliriz ki sabretmek peygamber ahlakıyla ahlaklanmaktır. Ayrıca sabrederek Allah'ın emrini yerine getiren kul, Allah'ın sevgisini kazanmayı, tevekkül ile birlikte kul-Allah ilişkisini artırmayı amaçlamaktadır. Sabreden ve olaylara karşı eden kişi bunun karşılığını dünyada ve ahirette göreceğine inanmaktadır.⁶³

Allah'ın en güzel isimleri arasında bulunan es-Sabûr çok sabreden anlamındadır. Sabır, gönderilmiş tüm peygamberlerin de vasfıdır. Peygamber insanlar arasında yaşarken kişilerin birbirleri ile karşılaştıkları hoş olmayan durumlarda sabreden mümin kulun mükâfatının, insanlarla karşılaştıkları olumsuz durumlara sabretmeyip münasebeti kesen kişiden çok fazla olduğunu, söyleyerek sosyal sabırın toplumsal hayattaki önemine dikkat çekmektedir.⁶⁴

Cüneyd-i Bağdadi'ye göre sabır, çalışıp fakat rızık kaygısı taşımadan Allah'tan gelmesini beklemek, musibetlere maruz kaldığında adaba uygun şekilde davranmaktır. İbnü'l-Arabî'ye göre de sabır aynı şekilde musibetleri gönül hoşnutluğu ile karşılamaktır.⁶⁵

Nitekim sabır anlayışı zaman geçtikçe dünya üzerinde gerçek anlamından uzaklaşmıştır. Bu durumu Ahmed Hamdi Akseki, şöyle açıklar, bizde sabır zillete, hakarete ve şerefimize karşı yapılanlara sessiz kalıp, yapılan tecavüzlere katlanarak bunun karşılığında mükâfat alacağını zannetmektir. Böyle davranarak birey yanlış bir tutum içindedir.⁶⁶

⁶⁰ el-Bakara, 2/216.

⁶¹ en-Nisâ 4/19.

⁶² Ege, “Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek”, 76.

⁶³ Mahmut Öztürk, “Bir Nebevi Duruş Olarak Sabır”, *II. Uluslararası Eyyüb Peygamber Sabır Günleri Sempozyumu Bildiriler ve Makaleler*, (Nisan 2016), 220.

⁶⁴ Mebrure Doğan, “Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2014), 106-113.

⁶⁵ Hüseyin Çelik, “Kur'an'da Sabır ve Mükâfatı”, *Patience and its Reward in the Qur'an*, *Kesit Akademi Dergisi = The Journal of Kesit Academy* 8/31(2022), 442.

⁶⁶ Berat Sarıkaya, Zeynep Şeren, “İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 83.

2.2.3 Hatada Israr Etmemek (Tevbe)

Tevbe kelimesi sözlükte “nedamet, pişman olmak, dönmek” manasına gelir. İslami istilahta tevbe, kulun yaptığı kötülöklere ve işlediği günahlara bir daha yapmamak üzere Allah’tan bağışlanma dilemesidir. Kur-an Kerim de tevbe kelimesi ve benzerleri seksen altı defa geçmektedir. Hz. Adem ile başlayan tevbe süreci kulluğun bir göstergesidir. Allah kulundan nasuh tevbe⁶⁷ etmesini istemektedir. Bu tevbe, eski günaha dönmekten tamamen samimi bir şekilde vazgeçmektir.⁶⁸ Özür dilemenin en güzel yolu tevbe etmektir. Günahı terk etmenin sonucunda karar verip pişmanlığını yaratana sunmaktır.⁶⁹

İnsan yaratılışı itibariyle, nefis sahibidir ve günah işlemeye yatkındır. Bireyin nefsinin hevasından uzaklaşması için Allah’ın emirlerine uyması gerekmektedir. İnanan kişi, bu esaslar çerçevesinde hayatını yaşamak zorundadır. Bunun yanında kişinin bilerek veya bilmeden hayatında yaptığı yanlışlardan dolayı sık sık rabbine tevbe ve istiğfar etmesi şarttır. Çünkü kul tevbe ile günahlarından kurtulmanın yolunu açacaktır. İnsan için artık geçmiş zamana dönmenin imkânı yoktur, bunun tek çaresi geçmişte yapılan hatalardan af ve mağfiret dileyerek Allah’ın merhametine sığınmaktır. Nitekim Hz. Ömer de kıyamet kopmadan önce kulun kendisini hesaba çekmesini istemiş, “mizanda tartılmadan dünyada kendinizi tartınız.” demiştir. Ölmeden önce kişinin nefsini muhasebe etmesi ona göre kendini düzeltmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁰ Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allahu Teâlâ gündüz işlenen günahlar için gece mağfiret elini uzatır, gece işlenen günahlar için de gündüz mağfiret elini uzatır. Kıyamet kopuncaya yani güneş batıdan doğuncaya kadar bu hal böyle devam eder.”⁷¹ Başka bir hadis-i şerifte “Allah’ın, kulun tevbe etmesinden dolayı sevinci, kişinin devesini ıssız çölde kaybedip de ardından bulduğu zamanki sevincinden çok daha büyüktür”⁷² buyurulmuştur.

Kulun tövbe etmesinin istenmesi, akıl ve din perspektifinden bakacak olursak kendine bedenen ve ruhen zarar verebilecek her şeyden uzak durması için gereklidir.⁷³ Peygamber tövbe ederek günahından dönen kişinin Allah’ın dostu olduğunu günahlarından temizlendiğini söylemiştir. İmam Muhammed Bakır ise tövbe eden kişi günahından dönmezse kendisiyle alay etmiş kişi gibidir, demiştir.

⁶⁷ “Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah’a tövbe edin.” el-Tahrim 66/8.

⁶⁸ Karagöz vd, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 657-658.

⁶⁹ İsfahâni, *Müfredat Kur'an İstilahları Sözlüğü*, 2/209.

⁷⁰ Halil Karlık, “Tevbe ve Tevbeye Olan İhtiyaç”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]* 26/2 (1990),124.

⁷¹ Muhyiddin en-Nevevi, *Riyazü's-Salihin*, çev. M. Emin Özafşar-Bünyamin Erul (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/41.

⁷² Nevevi, *Riyazü's-Salihin*, 1/40.

⁷³ Allame S. Abdullah Şubber, “Kendini Yetiştirmede İlk Adım; Tövbe”, *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 2014, 3/7-8, 100.

Küçük günahları işlemekten vazgeçmedikçe büyük günaha dönüşebilmektedir. Bunun nedeni sürekli yapmaya devam edilmesidir. İmam Cafer-i Sadık el- Kâfi kitabında; ısrar ederek yapılan küçük günah asla küçük değil büyüktür, tövbe edilen büyük günah ise artık büyük değil, küçüktür, buyurmuştur. Günahta ısrar etmek hoş karşılanmamıştır.⁷⁴

Gazali'ye göre tövbe Allah'ın koyduğu dini bir kuralı uygulanmadığında ya da çiğnendiğinde yapılan duadır. Kişi ruhunda açtığı; kibir, kıskançlık, haset vb. gibi kötü huylar içinde tövbe etmelidir. Tamamen günah fikrinden dönmenin yolu budur. Toplumda sağlıklı bireylerin oluşması için mühim bir dini uygulamadır.⁷⁵

Tövbe etmek, bireyin eskiyi bırakarak yeni bir kişi oluşturması mıdır ya da kendini yeniden tanımlaması mıdır? diye soracak olursak tövbeyi hangi güdülerle yaptığından ve bireyin iç dünyasında değişen duygulara göre cevabı verilebilmektedir. Bu yollarda bizi birey-günah, suçluluk-temizlenme hissi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Modernizmin bilimsel anlayışında insan, dünyevi açıdan biyo-psiko-sosyal bir canlıdır. Böylece birey madde-mana, akıl-kalp, şekil-öz ve ruh-beden ayırımından beslenen bir tutumdadır. Aslında bu tutum İslam'ın temel aldığı tevhid anlayışına ters bir anlayıştır. Çünkü insan, biyo-psiko-sosyal bir canlı olmasının yanında tövbe, dua, ibadet, tezekkür, tefekkür, gibi vasıtalarla metafizik âlemlerle irtibata girebilmektedir. İnsanoğlu yaratılışı itibarıyla her şeyiyle bir bütündür. Kul inandığı değerlere uygun yaşarsa huzurlu olabilir lakin zaman zaman kusurlu davranışlar da sergileyebilir. İşte tam burada insanın diğer canlılardan farkı; yaptığı kusurlara tövbe edebilmesidir. Her din kendi mensuplarına belirlediği ölçülere ve çizdiği sınırlara göre yaşamalarını ister. İşte günah dediğimiz kavram da bu ölçülerden dışarı çıkılmasıyla ortaya çıkar. Böylece tövbe kapısını aralamak dini bir öğretinin gereğidir.⁷⁶

Sosyolojik açıdan toplum yapısının değişmesinde birçok toplumsal değişken etken olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'e ve hadislerde helak olma sebeplerine baktığımızda büyük günahların bireyselden toplumsala geçiş yaptığı görülmektedir. Günahın bulaşma sıralaması birey-aile-toplum şeklinde olmaktadır. Burada ortaya çıkan sosyal gerçeklik, toplumun bir yapısında meydana gelen aksaklığın, toplumun diğer unsurlarına yavaş yavaş sıçraması ile ilgili sosyal bir ilkedir.⁷⁷

⁷⁴ Şubber, "Kendini Yetiştirmede İlk Adım; Tövbe", 101-108.

⁷⁵ Harun Işık, "Gazali'nin Tövbe Algısı", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 1/24 (2013), 193.

⁷⁶ Asım Yapıcı, "Kişinin Kendini Yeniden Tanımlaması Olarak Tövbe", *Diyanet Aylık Dergi* 336 (Aralık 2018), 10.

⁷⁷ Abdullah Ünalın, "Günahın Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkisi", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Nisan 2016), 80-81.

Said Nursi'ye göre, günah kişide tek olarak kalmaz, tekrarlandıkça büyür, sonra yayılır ve bulaşır, topluma zarar verir. Yine aynı şekilde sevap işleye işleye yayılır ve bulaşır, topluma faydası dokunur, demiştir. Örneğin, günümüzde kitle iletişim araçları güzel veya çirkin işleri milyonlarca insana yayabildiği gibi bazen toplumda büyük bir yıkım da yaratabilmektedir. Sosyal psikoloji de bireyin davranışlarının diğer insanlarla olan etkileşimini incelerken tövbe etmekte kişinin iç dünyasının düzelmesi ile bu davranışlar en güzele ve huzura doğru yönelim gösterir. Bireyin sahip olduğu davranış şekli sosyal ilişkisini ya kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Kolaylaştırıcı olan sosyal ilişkiler toplumu birleştirirken zorlaştırıcı ilişkiler toplumu ayrıştırıcıdır. Nitekim her sosyal olayda sosyolojik etkenin arkasında bir sosyal psikoloji yatmaktadır. İslam da davranışların ölçüsü iyi ve kötünün karşılığında sevap ve günahdır. Toplumda ortaya çıkan sosyal etkileşimi bu iki değer belirlemektedir. Tövbe ile her yapılan yanlış davranıştan dönüş toplumun iyileşmesinde büyük rol oynamaktadır.⁷⁸

Hucurat suresinde işlediğimiz tevbe, kul için gerekli bir ibadettir. Kişinin iç huzurunun sağlanması toplumda da huzurlu bir ortamı beraberinde getirecektir. Kulun Allah ile bağlantısının güçlü olması toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirecektir.

2.2.4 Sorumluluk Bilincine Sahip Olmak

Sorumluluk, mesul olmak, yüklendiği bir işi yerine getirmek veya getiremediğinde sonucuna katlanmaktır. Dini bir terim olarak sorumluluk, yükümlülük sahibi olmak demektir. Sorumlu kişiye de mükellef denir. Öyle ki Kur'an'a göre insan başıboş yaratılmamış, her davranışından sorumlu tutulmuştur.⁷⁹

İslam dininde akli baliğ olan tüm bireyler Allah'ın onlara verdiği emirlere ve yasaklara karşı sorumludurlar. Kâinatta var olan hiçbir şey nedensiz ve boşu boşuna yaratılmamıştır. Allah kullarını her konuda uyarmış fakat eylemlerinde özgür bırakmıştır. İnanç seçimi ile ilgili olarak bu seçim özgürlüğünü; “Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtılmışsa kendi aleyhine sapıtılmıştır.”⁸⁰ buyrulurken, ameller için ise “Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara

⁷⁸ Ünalın, “Günahın Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkisi”, 83-85.

⁷⁹ Zeynep Dağlar, *Kurtlar Vadisi'nde Din, Kültür ve Medeniyet Sosyolojisi* (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2023), 55.

⁸⁰ el-İsrâ 17 /15.

zulmedici değildir.”⁸¹ buyurmuştur. Bu iki ayete baktığımızda insanın dini inancı ve davranışları bakımından sorumlu bir varlık olarak yaratıldığı gösterilmiştir.⁸²

İslam tarihinde peygamberin “Kâbe hakemliği” olayı sosyal bir sorumluluk örneğidir. Peygamber otuz beş yaşında iken, sellerin, yağmurların etkisi ile Kâbe’nin duvarı zarar görür ve tamiratını bitiren kabileler arasında “Hacer-ül Esved ‘i Kâbe’nin duvarındaki yerine koyma mevzusunda anlaşmazlık çıkar ve aralarında üstünlük yarışı başlar. Her biri bu şerefin kendilerine ait olmasını istemektedir. Bu olay böyle devam ederken kabilelerin en yaşlısı bilge bir kişi: - “Harem-i Şerif’in kapısından kim önce girse onu aramızda hakem olarak belirleyelim ve onun verdiği öneriye hepimiz uyalım” diyerek, bir öneri sunar, oradakiler daha fazla anlaşmazlık yaşanmadan, kan çıkmaması için bu öneriyi kabul ederler. Kapıdan giren ilk kişi ise herkesin sevdiği ve “el-Emîn” lakabı taktıkları Muhammed’dir. Peygamber, Hacer-ül Esvet’in bir örtünün ortasına konulmasını ve her kableden birinin örtünün bir ucundan tutmasını söylemiş, bu öneri herkesi ziyadesiyle memnun etmiştir. Ardından kendi eliyle siyah taş Kâbe’nin duvarına yerleştirmiştir. Peygamber bu tutumu ile toplumda barışı ve huzuru sağlamıştır.

İslam dininin önceliği bireysel ve toplumsal huzurun sağlanması olmuştur. İnsanlar arasında sosyal bağları kuvvetlendirmek için yardımlaşma, hakkaniyet, adalet, sevgi, saygı, güven, dayanışma, çalışma hayatına ve ekonomiye hakkaniyetli katkıda bulunma gibi ilkeler ön planda yer almaktadır. Böylece sosyal düzenin daimiliği bu ilkelerin verdiği sorumlulukların yerine getirilmesi ile olacaktır. Aksi takdirde toplumda huzursuzluk ve anarşi baş gösterecektir.⁸³

Ahmet Hamdi Akseki’ye göre, Müslümanların sorumluluk bilinci öznedir ve kişi bu bilince her zaman yakın olmalıdır. İslâm dini, kişiyi hatta peygamberleri bile şahsi amellerinden sorumlu tutmuştur. Ayette: “Elbette kendilerine peygamber gönderdiğimiz ümmetleri sorumlu tutacağımız gibi, peygamberleri de sorumlu tutacağız” buyrulmaktadır. Müslümanlıkta en fazla sorumluluk sahibi olanlar içinde devlet yöneticileridir. Çünkü mevkinin üstünlüğü sorumluluğu daha da artırmaktadır. Müslüman devlet yöneticileri sadece kendi kulluk görevlerine değil, halkına karşı da yaptığı her türlü davranış ve tutumundan sorumludur.⁸⁴ İslam dininde sorumluluğun genişliği açısından peygamber bir hadisi şerifinde şöyle buyurmuştur: “Hepiniz çobansınız ve hepimiz elinizin

⁸¹ el-Fussilet 41/46.

⁸² Ramazan Altıntaş vd. “Toplumsal Huzuru Sağlamada Sosyal Sorumlulukları Yerine Getirmenin Önemi”, *Sorumluluk Bilinci*, Ed. Elif Erdem (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 71-74.

⁸³ el-A’raf 7/6.

⁸⁴ Salih Yalın, “Ahmet Hamdi Akseki’de Ahlaki Sorumluluk”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/38 (Haziran 2015), 217.

altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici bir çoban erkek, aile halkının çobanıdır. Kadın, kocasının çobanıdır. Hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz.”⁸⁵ Kısacası herkes kendi idaresindeki kişilerden ve eylemlerinden sorumludur.

Sosyal bir varlık olan insanın sosyal ilişkilerini düzenlenmesinde en önemli uyulması gereken kurallardan biri ahlakıdır. İslam ahlakı kişileri bireysel olarak ele almamış toplumsal ahlakı daha fazla öne çıkarmıştır. İslam dininde birey sosyal ilişkilerini hak ve sorumluluk çerçevesinde düzenlerken bir yandan da Allah’ın emri doğrultusunda iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak için görevlendirilmiştir. Allah’ın verdiği fitri bir güç olan vicdan bireyin ilk otoritesidir. Vicdani sorumluluğumuzun en güzel şekilde göstergesi karşımızdaki insana duyduğumuz sorumluluktur. Vicdandan sonra ikinci bir otorite ise toplumdur. Sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getiren kişi toplumda en güzel yeri, güzel sözleri hak ederken, sorumsuz davranış sergileyen kişi de toplumun baskı, zorbalık ve kınanmasına maruz kalır.⁸⁶

2.2.5 Haberin Kaynağını ve Doğruluğunu Araştırmak

Fasık kelimesi sözlükte ‘bir şeyden çıkan’ anlamında kullanılırken dini literatürde Allah’ı inkâr edenlere, Allah’a ve Peygamber’e iman edip bu yolda sebat etmeyenlere denir. Her kâfir fasıktır ama her fasık kâfir değildir. Kısacası kişinin söz, davranış ve fiillerinde Müslümanca yaşamamasıdır.⁸⁷

Hucurat Suresi’nde geçen diğer bir ahlak kuralı: “Ey iman edenler fasık biri size haber getirdiğinde o haberin doğruluğunu iyice araştırın yoksa bilmeden birilerine zarar verir ve yaptığınız da pişman olursunuz.”⁸⁸ ayetiyle açıklanmıştır. Buradan yola çıkarak, bir haber duyduğumuzda ya da bir haber getirildiğinde doğrusunu araştırarak ona göre hareket etmemiz gerektiği, imanlı davranışın bir gereği olarak kabul edilmiştir. İnsanlar araştırılmadan yapılan haberin sonucunda, sadece birey değil toplumda da sorunlar ve sıkıntılar oluşabileceği konusunda uyarılmıştır.⁸⁹

Fasık bir kimsenin getirdiği haber toplumda bozgunculuk ortaya çıkarabilmekte, bilmeden yaptığımız kötülükler karşımızdaki insan ya da

⁸⁵ İ.Hakkı Ünal, *40 Hadis Yorum* (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 168.

⁸⁶ Yahın, “Akseki’de Ahlaki Sorumluluk”, 219-220.

⁸⁷ Karagöz vd, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 172.

⁸⁸ El-Hucurât 49/6.

⁸⁹ Fatih Gündürü - Ramazan Buyrukçu, “İman ve Ahlâk Eğitimi Açısından Hucurât Suresi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2019), 157.

topluma zarar verebilmektedir. Kısacası toplumsal bir kargaşa olmaması için gelen haber araştırılmalı, sağlam haberlere itibar edilmelidir.⁹⁰

Fasık kişiler toplumda iyilik ve güzel işlerde de şüphe oluşturup güveni sarsacağından maslahatı engelleyecektir. “Kim Allah’ın indirdikleriyle hükmetmezse işte kâfirler, zalimler ve fâsıklar onlardır”⁹¹ ayetinde Allah’ın emirlerine göre hareket edilmediğinde toplumdaki huzurun bozulacağı ve zulme yol açacağı belirtilmiştir.⁹²

Fasık insanların bir diğer ikinci özelliği de sıla-i rahimi kesmeleridir. Allah’ın emri olan akrabalık bağı, kan bağı koparmalarıdır. Fâsıklar Allah’ın emirlerini sürekli yapmadıkları gibi yapılmasını da engellerler. Yeryüzünde fesatlık, ara bozuculuk yapmakta fasık kişinin özelliğidir. Allah’ın emrine uymayıp akrabalık bağı kesmesi ve fesatlık çıkarması toplumda bozgunculuğa sebep olacaktır. Velhasıl fasık kişi, hem Allah ile insan arasındaki ilişkiyi, hem de insanların birbiri arasındaki ilişkiyi bozan, bulunduğu toplumda karışıklık çıkarandır. Dünya düzenine zarar veren fîsk anarşi ve teröre de yol açmaktadır.⁹³

Günümüzde kitle iletişim araçlarında saniyeler içinde milyonlarca haber yayılmakta olup bunların içinde yanlış haberlerin olması muhtemeldir. Özellikle sosyal medya da bir kontrol sistemi olmadığı ve katılımın yoğunluğundan dolayı bilgi kirliliği fazlasıyla olmaktadır. Bilginin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda zorluk oluşmaktadır. Zira paylaşılan bilginin zıttını da paylaşımaya koymak zor olmayacaktır. Bu platformda bize düşen görev doğruluğundan emin olunmayan haberleri toplum yararı açısından bilinçsizce yayınlamamaktır.⁹⁴

2.2.6 Arabuluculuk ve İslah Edici Olmak

Arabuluculuk İslam’ın teşvik ettiği değerli bir ahlaki ilkedir. Aralarında çatışma ve kavga olan iki kişinin veya toplulukların barışı için çözüm bulmaya çalışmaktır. Sosyal hayatımızda gerek ailemiz gerek münasebet kurduğumuz diğer bireylerle zaman zaman küskünlükler ve kırgınlıklar yaşayabiliriz. Nitekim peygamber bir hadisinde; ashabına namaz, oruç ve sadakadan daha değerli olan güzel bir ahlaki değer vardır, onun ne olduğunu size söyleyeyim mi diyerek; “İki kişinin arasını düzeltmektir, iki kişinin arasını bozmak ise imanı kökünden kazımadır.” buyurmuştur. İslam’da küskünlüğün hoş bir davranış olmadığını açıklamak için peygamber diğer bir hadisinde de: “Üç günden fazla din

⁹⁰ Yakup Bıykoğlu, “Kur’an’da İnanç Özellikleri Bağlamında Olumsuz İnsan Karakteri Örneği: Fîsk ve Fâsıklık”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, Ordu İlahiyat Fakültesi 2 (Haziran 2016), 252

⁹¹ el-Maide 5/47.

⁹² Bıykoğlu, “Fîsk ve Fâsıklık”, 254.

⁹³ Musa K. Yılmaz, “Fasık ve Eğlence ”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1997), 10-11.

⁹⁴ Elif Erdem (ed.), *Sosyal Medya Ahlakı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 71.

kardeşiyle küs kalması helal değildir, öyle ki ben pazartesi ve perşembe oruç tutuyorum çünkü bu günlerde cennet kapıları açılır, Allah şirk koşan kullar dışındakileri bağışlar, yalnız küs olanlar müstesna” buyurmuştur. Hatta peygamber küs kişileri barıştırmak için iyi ve güzel şeyleri kullanarak yalan söyleyip arabuluculuk yapmayı tavsiye etmiş fakat helalleri haram, haramları helal şeklinde sunarak İslam sınırları dışına çıkmayı yasaklamıştır.⁹⁵

İslam kelimesi silm, selam kökünden gelmektedir. Anlam olarak barış, huzur ve güven demektir.⁹⁶ Buradan yola çıkarak şunu diyebiliriz ki İslam bireyi ve toplumu ıslah yani iyileştirme hedefi gütmektedir. Böylece sosyal hayatta birlik ve beraberliğin, barışın korunmasını emretmektedir. İslam’da intikam ve kin gibi duygular kınanmakta olup, affetmek ve barış tavsiye edilmekte, muhataplarına hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan yarar sağlamaktadır. Toplumsal huzurun desteklenmesi için insanların birbiriyle güzel vakit geçirmeleri, hoş sohbet etmeleri, ortak mekânlarda ortak işler yaparak bir arada bulunmaları ıslah edici önemli paylaşımlardır.⁹⁷

2.2.7 Adaletli Olmak

Adalet kelimesi, “eşit kılmak, eşitlik, hükmü doğru ve hakka yönelik vermek, (Allah için adalet varlığında ve birliğinde) ‘Şirk’i kabul etmemektir. Yine orta yolu bulmak, bir şeyin eşi veya benzeri gibi manalarda adl kelimesini kullanırken, adl özelliklerine sahip kişilere de adil denilmiştir. Adl, esmâ-i hüsnâ da bulunan Allah’ın isimlerindedir. Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde adalet kelimesi daha çok “eşitlik, denklik, denge, düzen, gerçekçi, hakkaniyetli, doğruluk, dürüstlük, tarafsız, takvaya uygun davranma ona yönelme” anlamlarında kullanılmıştır. Hucurat Suresi’nin 13.ayetinde içinizde en üstün olanınız takvalı olanınız buyururken bunlar da adâlet ile ilgili beyanlardır.⁹⁸

“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder, hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”⁹⁹ Allah bu ayeti ile toplumsal huzurun sağlanması için önemli ahlaki ilkeleri sıralamıştır. Adalet zulmün ve dengesizliğin karşısındadır. Her birey kendi çapında adaleti sağlamakla mükelleftir. Öncelikle aile içerisinde yaşanan adaletli yapı topluma da sirayet edecektir. Bu bağlamda aile bireyleri arasında adaletli davranmak toplumsal huzur için önemli bir etkidir. Peygamber işinin alınımın teri kurumadan ücretinin ödenmesini, miras paylaşımında ayrımcılık

⁹⁵ Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, 3/363-364.

⁹⁶ Karagöz vd, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 323.

⁹⁷ Soner Gündüzöz vd, *Kur'an'dan Öğütler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 2/33.

⁹⁸ Mustafa Çağrı, “Adalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Mart 2023).

⁹⁹ en-Nahl 16/90.

yapmadan hakkın gözetilmesini, şahitlik yapacağı zaman sadece adaleti gözetmesini öğütlemiştir.¹⁰⁰

İslam düşünürlerine göre adaletli davranmak bireysel ve toplumsal hayat için nitelikli bir davranış şeklidir. Adaletli davranmak hem insanlarla hem de yaradan ile olan ilişkilerimizde öncelik verilmesi gereken bir konudur. Adaletin boyutları üçe ayrılır; içsel, metafizik ve toplumsaldır. Bu bakımdan şecaat (yiğitlik-cesaret), hikmet gibi önemli faziletlerin dengeli olarak dağıtılması ya da gerçekleşmesi adaletin içsel (deruni) boyutudur. Allah'tan başka bir ilaha inanmayıp onu tek olarak kabul etmek ise adaletin metafizik (dikey) boyutudur. Toplumsal hayatta insanlarla olan ilişkilerimizde haksızlık ve zulüm karşısında gösterilen adalet ise toplumsal boyutudur. Fahreddîn Râzî 'ye göre şer'i hükümlerdeki adalet 'yaratana samimi bir şekilde saygı ve tazim göstermek, yaratılanlara da şefkatli davranmak'tır. Toplumda huzur ve barışı sağlamak için adaleti tesis etmek mutluluğu beraberinde getirecektir. Çünkü adaletin gerçek amacı bireysel ve toplumsal güvenliği sağlamaktır.¹⁰¹

İslam tarihinde adaletin timsali Emirü'l Müminin'den bir adalet örneği: Hz. Ömer'in hilafeti sırasında, ashaptan Ubey bin Kab ile arasında bir anlaşmazlık vuku bulur. Sorunu çözebilmek için hukuki davalara bakan Zeyd Bin Sabit'i çağırırlar ve Zeyd, Hz. Ömer'e oturması için saygıyla bir yer gösterir, bu davranışı hoş karşılamayan Hz. Ömer; Zeyd'e ilk adaletsizliği yaptın diyerek Ubey ile aynı yere oturur. Sonrasında Ubey, Hz. Ömer'den yemin etmesini istemiştir. Bunun üzerine halifeye yemin ettirme diyen Zeyd'in sözü üzerine Hz. Ömer bu kararı ayrıcalık kabul ederek hemen yemin etmiştir. Zeyd bin Sabit bu dava sonucunda şunu demiştir; Ömer başkası ile aynı konumda olmadıkça ben doğru bir hâkimlik yapamayacağım. Son olarak peygamber şöyle buyurmuştur: "Yönettikleri insanlara, sorumlu olduklarına ve ailelerine karşı adaletli olanlar, Allah'ın katında nurdan minberler üzerine ağırlanacaklardır" hadisi ile adalet; Allah'a ve toplumun bireylerine karşı olan, her zaman ve her şartta gözetmemiz gereken güvenin ve huzurun teminatını veren bir erdemdir, mesajını vermiştir.¹⁰²

2.2.8 Kardeşlik ve Dayanışma

Anne ve babaları aynı olan kişilere kardeş, aynı din ve görüşleri savunan kişilere de din kardeşi denir. Arapça da 'êh' kardeş, "uhuvvet" kelimesi de kardeşlik anlamına gelmektedir. İslam da asıl olan kardeşlik, din ve inançlar temeline dayanır. Farklı ırk, dil veya mekân, iman ile bir araya gelen İslam kardeşliğini oluşturur. Dünyada Müslümanların kardeşliği gibi bir sistem hiçbir

¹⁰⁰ Soner Gündüzöz vd, *Kur'an'dan Öğütler*, 1/32.

¹⁰¹ Hacı Yunus Apaydın, "Adalet Nedir? Mahiyet ve Keyfiyet", *Bilimname* 2018/35 (Nisan 2018), 465-466.

¹⁰² Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, 4/414.

dinde bulunmamaktadır. Müslüman kardeşliğinde kendi inancı dışındakileri asla gerçek dost edinmezler. ”Ey iman edenler, eğer küfrü imana tercih ediyorsanız babalarınız ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizde onları dost edinenler, zalimlerin ta kendileridir.¹⁰³ ayetiyle bunu açıkça görmekteyiz. İnanç temeline bağlı olan İslam kardeşliği asla ırk, soy ve cins farklılığını üstünlük olarak kullanmaz sadece takva boyutunu ön plana çıkarır. Böylece toplumda kardeşliğin ve dengenin bozulmamasını hedeflemektedir. Toplumda kardeşlik anlayışını bozan İslam’ın tasvip etmediği bazı hususlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar; grupçuluk ve kavmiyetçilik yapmak, hakaret etmek, haset, kin tutmak, kötü lakaplar takmak, kötü zanda bulunmak, gıybet ve dedikodu yapmak, sadece kendi menfaatini düşünmek ve kendi menfaati için Müslüman kardeşlerini birbirine düşman etmektir.¹⁰⁴

İslam dininin en temel gayesi yeryüzünde barışı sağlamaktır. Allah tüm inananların kardeş olduğunu, kardeşliği tesis edip yaşamamızı emretmektedir. Peygamber din kardeşliğini her fırsatta ümmetine hatırlatmıştır. Öyle ki bir hadisinde “Müslüman Müslümanın kardeşidir.” buyurmuştur. İslam tarihinde bunun en güzel örneğini Mekke’den Medine’ye hicret eden Asr-ı Saadet sahabeleri göstermişlerdir. Her şeyden önce peygamber her şeyini bırakıp Mekke’den Medine’ye hicret eden muhacirlerle, Medine’nin öz halkı olan Ensar’ı İslam kardeşliğine davet etmiştir. Hiçbir türlü birbirlerini tanımayan bu kişiler aynı dine mensup oldukları, kardeşleri ile evlerini, yiyecek, içecek, maddi ve manevi varlıklarını paylaşarak daha fazla nasıl yardımcı olabiliriz arzusuyla dünyada eşi benzeri görülmemiş bir yardımlaşma ve dayanışma örneği göstermişlerdir. Bunun yanında peygamber Medine’de birbirine düşman olan Evs ve Hazreç kabilelerini din bağı ile birbirlerine kardeş yapmıştır. Bunun akabinde Medine’de yeni bir toplumsallaşma meydana gelmiştir. İslam’daki din bağı, kan bağından daha kuvvetli tutulmuştur, çünkü aynı dine sahip olmamak kan bağına da koparmaktadır. Örneğin; Allah, Hz. Nuh’un inanmayan oğlunu, aileden bir birey olarak kabul etmemiştir.¹⁰⁵ Fakat din bağı her zaman devam etmektedir. Ancak aynı din mensubu olmadığımız kişilere kötü davranamayız, hakkını yiyemeyiz, tamamen ilişkilerimizi kopartıp yok sayamayız. Din kardeşliği birçok ahlaki hak ve sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Hucurat Suresi’nin 10. ayeti müminleri kardeş ilan etmiştir. Bu ayetin öncesinde ve sonrasında ahlaki ilkeler yer almıştır. Peygamber kişiler arası sosyal ilişkileri en güzel şekilde devam ettiren birçok hadis rivayet etmiştir. Bunlardan biri şudur: “Müslüman’ın Müslüman üzerinde beş hakkı vardır. Bunlar: Selamını almak, hastasını ziyaret

¹⁰³ et-Tevbe 9/23.

¹⁰⁴ Aydüz, *Hucurat suresi Tefsiri*, 108-114.

¹⁰⁵ el-Hud 11/46.

etmek, cenazesinde bulunmak, davetine gitmek ve aksırdığı zaman ‘elhamdülillah’ diyene ‘yerhamükellah’ diyerek karşılıklı dua etmektir.” buyurmuştur. Kısacası Müslüman hayatı boyunca ölümüne kadar hem nesep kardeşine hem de din kardeşine karşı her zaman sorumludur.¹⁰⁶

Kur’an-ı Kerim bazı sosyal grupları fırka, kabile, kavim, taife gibi kelimelerle ifade etmektedir. Bu grupları ifade ederken ortak menfaatleri kapsamında ele almaktadır. Ümmet kavramı ise tüm bunların dışında hiçbir ayrımcılığa yer vermeyen aynı dini yola mensup olmak ve birbirlerini sadece Allah için sevmektir. Hangi konumda ve hangi renkte olursa olsun kişi zengin-fakir, beyaz-siyah, kadın-erkek aralarında hiçbir fark yoktur. Hz. Peygamberin amaçlarından bir tanesi bu kardeşlik anlayışını ümmetine yerleştirmektir. Öyle ki, parmaklarını birbirine geçirerek, ümmetimde böyle birbirine birleşmiş bir binanın taşları gibidir, demiştir. Ayrıca peygamber kişinin kötü bir birey sayılabilmesi için Müslüman kardeşini hakir görmesi yeterlidir diyerek, ümmeti bir yerinde ağrısı olan ve o ağrıyı tüm vücudunda hisseden bedene benzetmiştir. Hadislerden anlaşılacağı üzere Müslümanlar her daim birbirine şefkatli ve merhametli olmalıdırlar. Bazı oryantalistler, Müslümanların kardeşlik bağlarını överek şöyle ifade etmişlerdir. M.Hodgson, Müslümanların birbirine bağlılığını ve yardım etmelerini imanın göstergesi saymıştır. M.Watt, Müslümanların İslam toplumuna bağlı olduklarını bununla kimlik ve başarı elde ettiklerini söylemiştir. Toynbee ise Ortaçağda Hristiyan halk kendilerinden farklı insanları kabul etmezken, İslam her türlü ırkı bayrağının altına almıştır. Bu özelliğini takdir ederek İslâm’ın kalıcı başarılarından biri olduğunu söylemiştir.

Cemil Meriç; İslam, ırkları tek ırk, insanlığı tek insan hâline getirmiştir, demiştir. Bu birliktelik biyolojik değil gönül-iman kardeşliğidir. Bu inanç, farklı ırkları Arapları, Türkleri, Kürtleri, Afrikalıları, Boşnakları, coşkuyla gazaya ve irşada götürür. Farklı sosyo-kültürel birliktelikler İslam’ın zenginliğindedir. Bu yüzden İslam’da soy birliği-kavmiyetçilik anlayışı yasaklanmıştır.¹⁰⁷

Peygamberin ümmetine örnek olarak aktardığı toplumsal yapının en temel taşlarından biri dayanışmadır. Dayanışma ahlakı toplumda bireylerin birbirine gösterdiği sevgi ve kardeşliktir. İslam’da istenilen toplum, dayanışma ve dayanışmacı toplumdur. Dayanışma toplumunun özellikleri yardımlaşma, isâr ahlakı, özveri ve fedakârlıktır. Bu toplumlarda insanlar birbirine sahip çıkar, ayrımcılık yapmadan yardımcı olur, isâr’ı yani kendisi için ne istiyorsa karşısındaki kardeşi içinde aynısını ister. Çalışmak ve üretmek dayanışma

¹⁰⁶ Ramazan Şahan, “İslam’ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücudun Organları” *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/1(2015), 125-126.

¹⁰⁷ Abdullah Aygün, “Kur’an Perspektifinde Ümmet Kardeşliği” *Diyaret İlmî Dergi*, 52/2 (Haziran 2016), 15-22.

toplumunun temelinde yer almaktadır. Dayanışmacı toplum kederde ve sevinçte, savaşta ve barışta, açlık ve toklukta hep birlik sağlayacaktır. Her bireyin imkânı ölçüsünde paylaşması, dayanışma bilincini diri tutacaktır. Peygamber “Müslümanın en hayırlı amelleri, yedirmesi ve tanıdığına, tanımadığına selam vermesidir.” buyurmuştur. Ayrıca dayanışma toplumunda haset, kabul edilemez bir davranıştır. Nitekim çalışan ve üreten, eğitimli, özverili, fedakâr ve dayanışmacı toplumda insanların kötülük yapmaya vakti olmayacaktır. Dayanışma toplumunun bir diğer özelliği de çocuklarını gelecekteki yetişkinliğe en iyi şekilde hazırlamaktır. Birlikten kuvvet doğar düşturu ile toplumda bütünleşme sağlanacaktır.¹⁰⁸

Bireyselleşme toplumsallaşmanın karşıtıdır. Burada karşı olduğumuz konu bireyin hakları ya da bireyi her şeyin üstünde tutan toplumsal felsefe değil bencillik, cimrilik ve açęözlülük ile sadece kendi çıkarını düşünmesidir. Oysaki Müslüman, Müslüman kardeşini düşünen, kendisi ihtiyacı olduğu halde kendisine tercih edendir.¹⁰⁹ İşâr, Asr-ı Saadet'ten miras kalan ahlaki erdemdir. Ashap sadece birbiri için sevinmekle kalmayıp birbirinin ihtiyacı olduğunda kardeşlerinin isteklerini kendi nefislerine tercih ederlerdi. İşâr ahlakı bencillik, haset, kıskançlık gibi duyguları bertaraf etmesinden dolayı toplumda dayanışma ve kardeşlik bilincini yükseltecektir.¹¹⁰

2.2.9 Alay Etmemek

Alay etmek, insanları küçümsemek, aşağılamak, kendisini insanlardan üstün görme duygusu başlayan bir davranıştır. Bu davranış İşlam kardeşliğini zedeleyen bir durumdur. Alaylı hareketleriyle insanları incitmeye kimsenin hakkı yoktur. Kibir de kalp kırmak da haramdır. Alaylı konuşmalar ve davranışlar kişiler arası anlaşmazlıklara hatta düşmanlığa bile sebep olabilmektedir. Kur'an-ı Kerim'e göre hiçbir topluluk başka bir topluluğu alaya almamalıdır.¹¹¹ Her bireyin şeref ve haysiyetinin tüm dinlerde dokunulmazlığı vardır. Bu yüzden din mensupları birbirlerine dini hakaretler etmemeli, birbirinin inançlarını aşağılamamalıdır. İşlam'da kardeşlik bağlarını kuvvetli tutabilmenin yollarından biri insanların birbirini alaya almaması, kırıcı aşağılayıcı sözlerden uzak durmasıdır.¹¹²

¹⁰⁸ Saffet Sancaklı, *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 52.

¹⁰⁹ Sancaklı, *Kutlu Doğum Haftası*, 588.

¹¹⁰ Safiye Gölbaşı, “Asr-ı Saadet'ten Gelen Dostluk Reçetesi: İşâr” *Diyanet Aile Dergisi* 51 (Mart 2023), 13-15.

¹¹¹ el-Hucurât 49/11.

¹¹² Gündüzöz vd, *Kur'an'dan Öğütler*, 1/148-149.

Peygamberin alay etme konusunda rivayet ettiği bazı hadisler şunlardır: “Bana dünyayı verseler de hiç kimsenin taklidini yapmam ve bundan hoşlanmam. - Kardeşinin başına gelen bir olaya sevinerek gülme, sonra Allah ona rahmet eder seni de onunla imtihan eder. -Bir kişinin Müslüman kardeşini küçümsemesi ona kötülük olarak yeter” buyurmuştur. Hümeze Suresi’nde Allah, arkadan çekiştirmeyi, insanların yüzüne karşı eğlenerek dalga geçmeyi yasaklamıştır. Birey bazen kibir ve kıskançlıktan dolayı karşısındaki ile alay ederken, bazen de kendinde olan bir eksiklikten mütevellit böyle bir tavır sergileyebilmektedir. Peygamber Müslüman, Müslümanın elinden ve dilinden emin olduğu kişidir buyururken, mümine diliyle eziyet ve zulmedilmesini de yasaklamıştır. Bireylerin iletişim ve etkileşimlerini olumsuz etkileyen alay etme davranışı toplumsal huzursuzluğa neden olacaktır.¹¹³

2.2.10 Onur ve Haysiyeti Korumak, Lakap Takmamak

Kavramsal olarak onur, insanoğlunun şeref, vakar, haysiyet, izzet-i nefsi, özsaygısı ve başkalarına saygılı olma durumu gibi manalarına gelmektedir. İnsanoğlunun diğer canlılardan farkı akıl ve irade sahibi olması, yeryüzünü imar edebilecek yapı ve yetenekle donanımlı yaratılmasıdır. Dünyanın neresinde doğarsa doğsun ya da yaşasın tüm insanlar hür ve onurlu yaşama hakkına sahiptir. İslam dini bu düsturla ayrımcılık ve köleleştirme, insanları mevkilerine göre değerlendirme gibi değerleri asla kabul etmemekte ve bu usul davranışları cahiliye âdeti olarak görmektedir. Peygamber Veda Hutbesinde: “Hepiniz Adem’in neslinden geliyorsunuz. Adem de topraktan yaratılmıştır. Ne Arap’ın, Arap olmayanlar üzerinde ne de Arap olmayanların Arap olanın karşısında üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva ileldir.” buyurmuştur. Hadisten anlaşılacağı üzere insanlar her yerde ve kanun önünde ve eşittir. İslam’da insanların eşitliği ve saygınlığı değerli kılınmış insanlık onurunu zedeleyici uygulamalar kınanmıştır.¹¹⁴

Onur ve haysiyet bilincini insanlara öğretebilmek ve kazandırabilmek için temelden bir eğitimle başlanmalıdır. Bu eğitim anne karnından başlayıp ölüme kadar gitmektedir. Birey, hayatı boyunca kendi yaşadıkları ve çevresinin yaşadıkları ile her an eğitimle karşı karşıyadır. Özellikle etkileşim içinde olduğumuz sosyo-kültürel çevremizi insanlık onuruna yakışan bilinçli bireylerin var olduğu bir ortamı seçmemizi İslam tavsiye etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette “Emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker”, iyiliği emretme, kötülüğü nehyetme, sorumluluğu verilmektedir. Böylece toplumda meydana

¹¹³ Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, 3/454-457.

¹¹⁴ Mustafa Yeşilyurt, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 67-68.

gelen sorunlara çare olarak bu ayet dikkat çekmektedir. Dünyada küreselleşme ile bireyin çevresi, yaşam şartları ve bakış açıları farklılaşmaktadır. Fakat bireyin dünyaya açılmadan önce ‘insan onuruna saygıyı’ ailesinden öğrenmesi gerekmektedir.¹¹⁵

Allah insanı onur sahibi olarak mükemmel güzellikte ve özelliklerle yaratmıştır. Oysaki birey seçimleri ve fiilleri ile kendisine zarar verebilmektedir. Bir keresinde Hz. peygamber ve ashabı bir yerde oturduğu esnada, önlere Yahudi cenazesi geçmiş peygamber saygıdan ayağa kalkmıştır. Buna dikkat çeken yanındakiler; geçen cenazenin Yahudi biri olduğunu söylediklerinde, Peygamber “Müslüman olmasa bile o bir insandır” buyurmuştur. Bu davranış ile insan olmanın her şeyden üstün bir vasıf olduğunu anlatmıştır.¹¹⁶

Kısaca anlatmak gerekirse insan onuru bireyin kendisine ve başkalarına gösterdiği öz çabası ve eylemleridir. İsrâ Suresi 70. ayette: “Şüphesiz biz Âdemoğluna lütuf ve ikramda bulduk.” buyrulmuş, onur ve şeref insanoğluna yaratılıştan verildiği ve bununla İslam'ın, diğer Yahudi-Hristiyan ve antik Yunan-Roma'nın dini anlayışına benzediğine söyleyebiliriz. Fakat İslam'da doğuştan sahip olduğu özellikler kişinin onurlu bir insan olmasına yeterli gelmeyecektir. Ancak kişinin iman ederek ve salih amel işleyerek onur ve haysiyetinin devamlı olabileceğini ortaya koymuştur. Onur ve haysiyet anlayışı ne statü ne de nesebe bağlıdır. Sadece ahlaki erdemlere bağlı eylem şeklidir. Kabul etmek gerekir ki toplumsal huzurun sağlanması için önce her birey kendi onur ve şerefine uygun, sonra başkalarının onur ve haysiyetine saygı göstererek yaşamak zorundadır.¹¹⁷

İnsanlık onurunu zedeleyen davranışlardan bir tanesi de kişiye hoşlanmayacağı bir lakap takmaktır. Lakap kelimesi, Arapça “lekabe” fiilinden türemiştir. Bir kişiye gerçek ismi dışında övmek veya yermek maksatlı başka bir isim takmak demektir.¹¹⁸ Dini literatür de ise lakap, mümin kardeşini ve diğer insanları onun hoşlanmayacağı şekilde çağırmandır. Örneğin; sahabeden Ebu Zer bir arkadaşı ile sohbet ederken bir anlaşmazlık yaşar ve hiddetlenerek arkadaşına ‘Ey Yahudi oğlu’ diye söylenir. Bunun üzerine Peygamber bu durumdan hoşlanmadığını belirtmek için “Onda bir kırmızılık veya siyahilik görüyor musun?” diye Ebu Zer’e sorar ve sonrasında ‘Sen ondan sadece takva ile üstün olabilirsin’ diyerek uyarıda bulunur.

¹¹⁵ Yeşilyurt, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, 56-57.

¹¹⁶ İsa Atcı, “İslâm ve Diğer İllâhî Dinlerde Varlık Kategorisinde İnsan Onuru”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1(2022), 213-232,

¹¹⁷ Asım Duran, “İnsan Onuruna İlişkin Farklı Perspektifler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 118.

¹¹⁸ Baş, *Hucurat suresi Tefsiri*, 26.

Kişilik onurunu etkileyen, kusur ifade eden, kişinin kıymetini düşüren, tüm lakaplar yasaklanmış, kişinin değerini, onurunu ve şerefini artıran lakaplar tavsiye edilmiştir. Üç şekilde lakap takma nedeni vardır. Bunlardan ilki, kötülük niyetiyle aşağılamak için takmak (kör gözlü vb.), ikincisi aynı isimli kişileri karıştırmamak, tanıyabilmek için lakap takmak, üçüncüsü yapılan bir davranışı övmek için lakap takmak (Ebu Hüreyre (kedicik babası) gerçek adı Abdurrahman'dır) tır. İnsanların birbirlerinin bu şekilde kalplerini kırması ve bu davranışın normalleşmesi, toplum sağlığını bozduğu gibi, Allah'ın insanoğluna verdiği onur ve haysiyete karşı da bir saldırı niteliğindedir.¹¹⁹

2.2.11 Zandan Kaçınmak

Zann kelimesi isim olarak zan, sanı, vehim anlamında kullanılırken, fiil olarak sanmak, vehmetmek, zannetmek anlamlarında kullanılmaktadır. Halil b. Ahmed ve İbn Faris'e göre zann kelimesi "şüphe ve kesin bilgi" gibi anlamlara da gelebilmektedir.¹²⁰

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde zan iki çeşittir; su-i zan ve hüsn-ü zan. Bu kelimeler iki zıt anlamda kullanılmaktadır. Su-i zan kötü söz, kötü konuşmaları ve kötü işleri işaret ederken, hüsn-ü zan iyi söz, iyi davranış ve iyi işleri işaret etmektedir. Bireyi ve toplumsal yapıyı en fazla etkileyen zan su-i zandır. Necm Suresi 28. ayette "Oysa onların bu konuda bir bildikleri yok; sadece zanna uyuyorlar. Zan ise asla gerçek bilginin yerini tutamaz" buyrulmuş, müşrikler ve putperestlerin hiçbir şey bilmeden cahilce bir tavırla zan üzerine konuştuklarını ifade etmiştir.¹²¹

Zannın kaynağı olan nefis iyi ve kötüyü kıyas ederek hüsn-ü zanda bulunmayı tercih etmelidir. Açıkçası mümin kendisi için hangi zanda bulunulmasını isterse başkalarına karşı da o zannı beslemelidir. Dolayısıyla peygamber; "Sizden biriniz, kendisi için istediği şeyi mümin kardeşi için de istemedikçe gerçek manada iman etmiş olmaz" hadisi ile bu konuya açıklık getirmiştir. Mümin kişi her daim psikolojik ve sosyal ahlakını kontrol ederek hüsn-ü zanda bulunmalı, kötü zandan kendini korumalıdır. Toplumsal barışın ve huzurun sağlanmasında kişiler arası ilişkilerde hüsnü zan önemli bir etkidir.¹²²

Hucurat Suresi'nin 12. ayeti, üstün ve şerefli yaratılan insanın, toplumda onurunu ve haysiyetini, toplumu korumayı amaçlamaktadır. Kur'an-ı Kerim kalplerin kirlenmesini engellemek istemektedir. Dolayısıyla ayetin tavsiye ettiği

¹¹⁹ Baş, *Hucurat suresi Tefsiri*, 111-115.

¹²⁰ Mustafa Kara, "Kur'an'da Zann Kavramı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2011), 194.

¹²¹ Akif Akto, "Kur'an Ve Hadislere Göre Hüsn-ü Zan Ve Su-i Zan Kavramlarını Analiz Etmek", *Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi International Journal of Social Sciences*, 2/2 (Aralık-2020), 69-70.

¹²² Kara, "Kur'an'da Zann Kavramı", 211.

ahlaki prensipler ile müminin diğer mümin kardeşine şek ve şüphe olmadan hoş düşünceler içinde olması hem içsel huzura hem de toplumsal huzura katkı sağlayacaktır.¹²³

İslam dini inananlarını barış ve esenliğe davet ederken bireysel ve toplumsal hayatın düzenini sağlamak için evrensel ahlak ilkelerini özellikle açıklamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde "Allah iyiliği emreder, kötülükten meneder" buyurarak İslam toplumunda her bireyin önemli bir görevi olduğunu belirtmektedir. Bu görevin verdiği bilinç ile Müslüman hatalı, ayrıştırıcı, ötekileştiren, genellemeci tavır ve söylemlerden uzaklaşarak toplumsal yapıyı bina etmenin derdinde olmalıdır. Kur'an'ın koyduğu bu ahlaki ilkeler sayesinde toplumsal hayatta iyi ilişkilerin olması huzurun varlığını kaçınılmaz kılacaktır. Nitekim su-i zan, ön yargı ve ayrımcılık gibi saygın insan yapısına uygun olmayan bu tutum ve davranışlar toplumda kaliteli iletişim ve etkileşimleri de engellemektedir.¹²⁴

2.2.12 Kusurları Araştırmaktan (Tecessüs) Sakınmak

Hucurat Suresi'nin 12. ayetinde "Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının çünkü zannın bir kısmı günahdır. Gizlilikleri araştırmayın birbirinizin gıybetini yapmayın, herhangi biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz. Allah'a itaatsizlikten sakının Allah tövbeleri çokça kabul eden ve rahmeti sonsuz olandır." buyrulmaktadır. Bu ayet ile kötü zanda bulunmak, gıybet ve dedikodu yapmak, kusurları araştırmak yasaklamıştır. Çünkü tüm bu kötü hasletler toplumdaki birlik ve beraberliğe zarar vermektedir. Ayrıca tecessüs yani insanların kusurlarını araştırmak sosyal ilişkilerimize zarar veren çirkin bir davranıştır. Sonuç olarak anlıyoruz ki İslam toplumsal huzur ve barışa zarar veren her türlü kötü hasletleri tamamen yasaklamış, muhataplarına ahlaki terbiyeyi sunarak güzel davranışlar sergilemelerini istemiştir. Bu ahlaki terbiye doğrultusunda yaşamayan kişiler için de her daim tövbe kapısını açık tutmuştur.¹²⁵

Nur Suresi'nin 27. ayetine göre başkalarının evlerindeki konuşmaları dinlemek, izinsiz başkasının evine girmek vb. davranışlar özel hayata müdahale olduğu için yasaklanmıştır. Hz. Hüseyin babası Hz. Ali'ye Peygamber'in meclisteki hali ve davranışını sormuş, "Üç şeyden uzak dururdu, gösteriş, çok konuşma ve kendisini ilgilendirmeyen şeyleri bırakır ilgilenmezdi" cevabını

¹²³ Akto, "Kur'an ve Hadislere Göre Hüs-nü Zan ve Su-i Zan Kavramlarını Analiz Etmek", 79.

¹²⁴ Hacı Mehmet Soysaldı- Asuman Turgut, "Sosyal Barışı Bozan Acelecilik, Ön Yargı, Damgalama ve Ayrımcılığın Kur'an Perspektifinde Sosyo-Psikolojik Boyutu", *İLSAM Akademi Dergisi* 2/2 (Ekim 2022), 327.

¹²⁵ Güdürü - Buyrukçu, "İman ve Ahlak Eğitimi Açısından Hucurât Suresi", 168-169.

almıştır. Kısacası tecessüs bireyler arası ilişkileri zedeleyen haramlardır. Bu haram işlendiği takdirde insanların mahremiyeti ihlal edilmektedir.¹²⁶

İslam'da insanların hayatında gizli olmayan konuları da araştırmak yasaktır. Örneğin, kişilerin aile içi yeme içme halleri, hangi bankada da ne kadar parası olduğu, eşlerin birbiri ile ilişkilerini veya vasiyetnamenin içeriği gibi meseleleri araştırmak normal bir durum gibi gözükse de bunu gizlice öğrenmeye çalışmak, tecessüs olarak nitelendirilir. Buradan anlaşılacağı üzere insanlara zarar gelmesi bile tecessüsün her türlü yasaklanmıştır. Çünkü tecessüs zamanla kişiyi gıybet yapmaya yönlendirdiğinden özel hayatın gizliliği ilkesi de çiğnenmiş olacaktır.¹²⁷

Günümüzdeki dijital imkânların yaygınlaşması tecessüsün artmasına neden olmuştur. Ancak ahlaklı olmayan bu davranışın normalleşmesi sosyolojik bir sorun haline gelecektir. Öyle ki toplum yararına olmayan bir konunun araştırılması toplum huzurunun bozulmasına sebebiyet verecektir.¹²⁸

2.2.13 Gıybet Etmemek

Gıybet, insanın bazen isteyerek bazen de istemeyerek başka insanların gıyabında sözler sarf etmesidir. Hz. peygamber “Gıybet nedir?” diye yanındakilere sorar; “Allah'ın elçisi daha iyi bilir”, dediklerinde kendisi cevaplar: “Gıybet, kardeşin ile ilgili hoşlanmadığı şekilde arkasından konuşmandır, bu özellik onda varsa gıybet, yoksa iftira etmiş olursun” buyurmuştur.¹²⁹

Hucurat Suresi 12. ayette gıybet yol açan iki davranış bozukluğu olan kötü zan ve tecessüsten bahsedilmiştir. Ardından surede Hz. Allah gıybeti de içine alarak bu davranışların uzak durulması gereken bir ahlak ilkesi olduğunu muhataplarına bildirmiştir. Ayet incelendiğinde; önce kötü zan ve tecessüs sonra da gıybetin gelmesi, belli bir amacı gütmektedir. Saydığımız bu üç davranış birbiri ile bağlantılıdır. Kötü zan tecessüsün, tecessüs de gıybetin yolunu açmaktadır. Kur'an-ı Kerim; zan, tecessüs ve gıybet gibi ahlak ilkelerini sıralarken kolaylaştırıcı bir yöntem kullanmıştır. Öncelikle kişinin başkaları hakkında kötü zanda bulunması birçok davranış bozukluğuna neden olurken kusur araştırmaya da davetiye çıkarmaktadır. Çünkü kişi tahminlerini doğru çıkarmak veya merakını gidermek isteyebilmektedir. Tüm bunların ardından

¹²⁶ Nurullah Güngör, “İslam Hukuku'nda Özel Hayat Kavramı ve Günümüz Uygulamaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/4 (Ağustos 2016), 88-89.

¹²⁷ Muhammed Necat Artukoğlu, “İslam Hukukunda Özel Hayatın Gizliliği”, *Erzincan Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/2 (Aralık 2021), 321-323.

¹²⁸ Güngör, “İslam Hukuku'nda Özel Hayat Kavramı”, 89.

¹²⁹ Özaşar vd., *Hadislerle İslam*, 3/429-431.

meydana gelenecessüs gıybetekapı aralamaktadır.¹³⁰ Ahlak sahibi bir birey bu gibi hallerden uzak durur. Bir kişinin duyduğu zaman arkasından hoşlanmayacağı sözleri söylemekten yani gıybet etmekten çekinir, çünkü bilir ki ayete göre ölü kardeşinin etini yemekle bu davranış aynı sayılmıştır. İyi bir mümin, kardeşinin gıybetini yapmaktan ziyade gördüğü kusurları örter ve nazik bir şekilde uyarmaya çalışır.¹³¹

İslam dininin bu hasletleri yasak etmesi, gerçek anlamda çirkin olmasındandır. Hem bireye hem topluma zararı fazlasıyla bulunmaktadır. Toplumsal düzende insanlar arası küskünlük, düşmanlık ve huzursuzluk baş gösterebilmektedir. İşte bu sebeptendir ki, kesin bir emirle gıybet haram kılınmıştır.

2.2.14 İyiliği Başa Kakmamak

Hucurat suresi 17. ayette bedeviler iman etmedikleri halde “’iman ettik” demişler ve bu iman karşılığında peygamberden kendilerine minnet duymasını istemişlerdir. Minnet duygusu maddi karşılığı olmayan iyilik demektir. Ancak Allah bedevilerin minnet beklemesi yerine, onlardan teslim olup boyun eğmelerini istemiştir. Çünkü İslam’a girmeleri Peygamber’e yapılan bir iyilik değil kendilerine yaptıkları bir iyiliktir.¹³²

“Ey iman edenler! başa kakmak ve eziyet etmekle sadakalarınızı boşa çıkarmayın”¹³³ buyrulmuştur. Ayrıca yapılan iyiliğin karşılığında bir menfaat ummak ve minnet beklemek ahlaki olarak yanlış bir davranıştır. Ayette bu davranışın sonucunda yaptığımız iyiliklerin hiç yapılmamış gibi olduğu vurgulanmıştır.¹³⁴ İnsanlar yaşamları boyunca birbirlerine karşılıklı veya karşılıksız sayısız iyilikler yaparak huzur içinde yaşamayı hedeflemişlerdir. Toplumsal yaşamın gereklerinden biri de insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını tamamlamaktır.

Sonuç

Sosyoloji insanlar arası iletişim ve etkileşimleri, toplumsal değişimleri, sosyal yapı ve kurumları, insanların toplumsal hayatın içindeki eylemlerini konu edinen sosyal bilim disiplini. Toplumsal değer, norm, ahlak ve din kavramları toplumun temel yapı taşlarıdır. Değer ve normlar; toplumun yaşam tarzı, örf ve

¹³⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da “Gıybet” Olgusu -Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Aralık 2006), 61-63.

¹³¹ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlak Dersleri (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016)*, 334.

¹³² İsmail Karagöz, *Kuran’ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırk Meali* (İstanbul: Kar Yayınevi, 2020), 7/320.

¹³³ el-Bakara 2/264.

¹³⁴ Adem Dölek, “Kur’an ve Hadisler Işığında İnsanın Amellerinin Karşılığını Boşa Çıkaran Durumlar”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2020), 57.

ananeleri, eğitim-öğretim sistemi, hukuk, ekonomi ve birçok etkenden dolayı ortaya çıkan görmeden kabullenilmiş kurallarıdır. Değerler, birey ve toplumun ihtiyaçlarının ve hedeflerinin belirlenmesindeki ölçüttür. Normlar ise toplumdaki bireylerin veya grupların nasıl davranması gerektiğini belirleyen yaptırımı olan kurallar bütünüdür. Toplum zaman içerisinde değişim göstermekte, değerler ve normlar da zaman içinde değişikliğe uğramaktadır. Ahlak ve din ise yeryüzü kurulduğundan bu yana her daim varlığını idame ettiren iki vazgeçilmez olgudur.

Sosyolojinin alt dalı olan din sosyolojisi, din ile toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır. Sosyal bir gerçeklik olan din, bireyin davranışlarını etkileyen ve düzenleyen önemli bir olgudur. İslam dini bireyi ve toplumu ıslah etmeye, her yönden şekillendirmeye çalışan bir dindir. İslam dininin amacı bireyin toplumda güzel ahlakın gereğince davranışlarını idame ettirmesini sağlamaktır. Din ve toplum ilişkisinin kaliteli ve nitelikli olması için İslam dini bazı ahlaki ilkeler ortaya koymuştur. Huzurun ve barışın egemen olduğu bir toplum için toplumsal normlar ve ahlaki ilkeler gerekmektedir. Medine’de nazil olmuş olan Hucurat Suresi’ne, genel ahlak kurallarını işlediği için bazı alimler tarafından Suretü’l Ahlak ismi verilmiştir. Surenin nihai hedefi Kur’an ve Sünnet ışığında, erdemli ve huzurlu bir toplum düzeni oluşturmaktır.

Surede ilk olarak Allah'a ve Peygamber'e itaat emredilmiştir. İbadetlerde ve davranışlarda Peygamber'in önüne geçmek, sesimizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmek yasaklanmıştır. İslam'da devlet başkanına halkını adaletle yönetmesi emredildiği gibi halka da ulü'l-emr'e itaat etmesi emredilmiştir. Toplumda anarşi ve kaos ortamı oluşmaması için İslam saygıyı ve itaati esas almaktadır. Surede bahsi geçen hasletlerden birisi de sabırdır. Sabır, bireyler arası münasebetlerde iletişimi güçlendirmek adına atılan en önemli adımdır. Sabır nefesine sahip çıkmak veya varsa problemini içinde hapsedmektir. Tevbe, yapılan hatadan pişman olmak, af dilemektir. Kişinin hayatında açılan yeni bir kapıdır. Allah'ın güzel isimlerinden birinin et-Tevvab olması, kulunun samimi tevbesini kabul edeceğinin bir göstergesidir. Kişi günah işlemekten vazgeçtiğinde topluma da faydalı bir birey olarak katkı sağlayacaktır. Eğer bir fasık veya doğru söylediğinden emin olunmayan birisi haber getirirse buna itibar edilmemelidir. Bugün küreselleşmenin etkisiyle küçük bir köy haline gelen dünyada saniyeler içerisinde milyonlarca haber hızla yayılmakta, kitle iletişim araçları sayesinde rahatlıkla bilgiye ulaşılmaktadır. Bu yüzden gördüğümüz ve duyduğumuz haberleri kaynaklarının doğruluğuna emin olmadan paylaşmamalı, toplum düzenini bozucu, insanları ayrıştırıcı bu tür davranışlardan uzak durmalıyız.

Hucurat Suresi'nde; toplumsal hayatın refahı ve huzuru için adalet, eşitlik, ayrımcılık yapmamak, insanları barıştırmak, insanların onur ve haysiyetini korumak, sorumluluklarının bilincinde olmak, yardımlaşma, dayanışma ve i'sar

gibi İslam kardeşliğini ayakta tutan mükemmel toplumsal normlar bulunmaktadır. Özellikle İslam kardeşliği dünyada eşi ve benzeri görülmemiş, kan bağından daha güçlü bir bağlılığı da beraberinde getirmektedir. Buradan hareketle kişi, din kardeşine adaletsiz davranmamalı, ayrımcılık, kavmiyetçilik, grupçuluk yapmamalı, Müslüman kardeşini küçümsememeli, onur ve şerefini korumalı, ihtiyacı olduğunda yanında olmalı, yardımlaşma ve dayanışma ile birlik ve beraberlik içinde olmaya gayret göstermelidir.

Surede, toplum içerisinde rahatsızlık yaratan; alay etmek, insanların hoşlanmayacağı lakap takmak, kusurları araştırmak, su-i zan, tecessüs, gıybet ve dedikodu gibi ahlak dışı davranışlardan uzak durulması istenmiştir. Bu kötü hasletler, toplumsal hayatta düşmanlık duygularını artırabilecek nitelikteki davranışlardır.

İman, dil ile ikrar kalp ile tasdiktir. Şek ve şüphesiz, sebat ile Rabb'e yönelmektir. Gerçekte kul, iman nimeti veren Rabb'ine her daim şükretmeli, imanını Peygamber'in başına kakmak gibi yanlış bir davranıştan uzak durarak Rabb'ine yol gösterdiği için minnet duymalıdır.

Hucurat Suresi ideal bir toplum için evrensellik içeren adabı muâşeret kurallarını ehemmiyetli genel prensipler eşliğinde ortaya koymuştur. İslam toplumunun ahlaki sınırlarını çizmiş, bu sınırları aşmayan müminlere emniyetli, huzur ve barışın var olduğu müreffeh bir toplum modeli sunmuştur. Sürekli değişen dünya düzeninde bu ilkeler hep sabit kalarak tüm zamanların toplumlarına hitap etmeye devam edecektir.

Hucurat Suresi'nin ortaya koyduğu ahlaki ilkeler incelendiğinde, sağlıklı bir toplum düzeninin hedeflendiği açıkça görülecektir. Bu durum, İslam dininin toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya verdiği önemi göstermektedir. Kur'an; ahlaki, vicdani bir meleke olduğu kadar toplumsal bütünleşmeyi sağlayan vazgeçilmez bir toplumsal olgu olarak da tasavvur etmiş; İslam inanç, ibadet ve muamelat esaslarıyla iç içe geçmiş bir ahlak anlayışını bireysel ve toplumsal saadetin anahtarı olarak görmüştür.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Ali. “Bireysel ve Toplumda Hayatta Ahlak Olan İhtiyaç ve İslam”. *Ekev Akademi Dergisi* 8/18(2004), 179-194.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *Ahlak Dersleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3.Basım, 2016.
- Akto, Akif. “Kur’an ve Hadislere Göre Hüsn-ü Zan ve Su-i Zan Kavramlarını Analiz Etmek”. *Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi International Journal of Social Sciences* 2/2 (Aralık-2020), 69-70.
- Altıntaş, Ramazan. “Toplumsal Huzuru Sağlamada Sosyal Sorumlulukları Yerine Getirmenin Önemi”. *Sorumluluk Bilinci*. Ed. Elif Erdem. 71-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Apaydın, Hacı Yunus. “Adalet Nedir? Mahiyet ve Keyfiyet”. *Bilimname* 2018/35 (Nisan 2018), 459-476.
- Artukoğlu, Muhammed Necat. “İslam Hukukunda Özel Hayatın Gizliliği”. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/2 (Aralık 2021), 281-332.
- Atcı, İsa. “İslâm ve Diğer İlahî Dinlerde Varlık Kategorisinde İnsan Onuru”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mayıs 2022), 210-236.
- Aydüz, Davut. *Hucurat suresi Tefsiri*. İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2013.
- Aygün, Abdullah. “Kur’an Perspektifinde Ümmet Kardeşliği”. *Diyanet İlmi Dergi* 52/2 (Haziran 2016), 11-30.
- Baş, Erdoğan, *Mü’minler Arası Beşeri Münasebetler-Hucurat suresi Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1998.
- Bıyıkoglu, Yakup. “Kur’ân’da İnanç Özellikleri Bağlamında Olumsuz İnsan Karakteri Örneği: Fısk ve Fâsıklık”. *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu II (Haziran 2016)*, 237-257.
- Çağrı, Mustafa. “Adalet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/adalet>
- Çelik, Hüseyin. “Kur’ân’da Sabır ve Mükâfatı” *Kesit Akademi Dergisi* 8/31 (2022), 437-457.
- Çilingir, Lokman. “Din mi Ahlak mı?”, *International Journal of Science Culture and Sport Dergisi* 2/1 (Temmuz,2014), 711-720.
- Dağlar, Zeynep. *Kurtlar Vadisi’nde Din, Kültür ve Medeniyet Sosyolojisi*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 1.Baskı. 2023.
- Demirci, Mehmet. “Kur’an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı”. *Erciyes İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2002), 263-285.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Hucurat Suresi” (Erişim 5 Kasım 2022) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/49-hucurat-suresi>

- Doğan, Lütfi. *Hucurat Suresi Meal ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1.Basım, 2010.
- Doğan, Lütfi. *Fatiha ve Hucurat Surelerinin Meal ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2.Basım, 2011.
- Doğan, Mebrure. “Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Aralık 2014), 93-130.
- Dölek, Adem. “Kur’ân ve Hadisler Işığında İnsanın Amellerinin Karşılığını Boşa Çıkaran Durumlar”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2020), 47-72.
- Duran, Asım. “İnsan Onuruna İlişkin Farklı Perspektifler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 101-121.
- Ege, Remziye. “Anlam Alanı İçinde Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek”. *Dini Araştırmalar* 16/43 (Temmuz-Aralık 2013), 67-86.
- Erdem, Elif (ed.). *Sosyal Medya Ahlakı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3.Basım, 2022.
- Eren, Selim. “Toplumsal Norm, Ahlak ve Din”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2007). 289-316.
- Eroğlu, Erol. “Geçmişten Günümüze Normlar” *Akademik Bakış Dergisi* 50 (Temmuz–Ağustos 2015), 299-308.
- Esgin, Ali. “Otoritenin Sosyolojisi: Otoriteye İtaatin ya da Otorite Bağımlılığının Sosyolojik Anlamları” *Sosyologca* 3/5 (Ocak-Haziran 2013), 91-112.
- Gölbaşı, Safiye. “Asr-ı Saadet’ten Gelen Dostluk Reçetesi: İsrâ”. *Diyanet Aile Dergisi* 51 (Mart 2023), 12-15.
- Gönç, Temmuz vd. *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi, 1.Basım. 2017.
- Güdücü, Fatih - Buyrukçu, Ramazan. “İman ve Ahlâk Eğitimi Açısından Hucurât Suresi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 144-174.
- Gündoğar, Hamdi. “Kur’an’da Hz. Peygamber (S.A.S.) itaat”. *Diyanet İşleri Başkanlığı VI. Kutlu Doğumu Sempozyumu* (2010), 168-178.
- Gündüzöz, Soner vd. *Kur’an’dan Öğütler*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3.Basım, 2010.
- Güngör, Nurullah. “İslam Hukuku’nda Özel Hayat Kavramı ve Günümüz Uygulamaları”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (Ağustos 2016), 69-94.
- Güven, Şahin. *Erdemli Toplumun İnşası*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1.Basım, 2012.
- İsfahânî, Râğîb. *Müfredat Kur’an İstılahları Sözlüğü*. 2 Cilt. çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 1.Basım, 2007.

- Işık, Harun. “Gazali'nin Tövbe Algısı”. *Bilimname: Düşünce Platformu* 1/24 (2013), 177-194.
- İmamoğlu, A. Vahit. “Bağlılık ve İtaat Duygusuna Dini ve Psikolojik Yaklaşım”. *Dinî Araştırmalar* 6/18 (2004), 129-140.
- Kara, Mustafa. “Kur'an'da Zann Kavramı”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/19 (2010), 193-220.
- Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5.Basım, 2010.
- Karagöz, İsmail, *Kuran'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meali*. 8 Cilt. İstanbul: Kar Yayınevi, 2020.
- Karagöz, İsmail. “İtaat Kavramı”. *Diyanet İlmî Dergi* 35/4 (1999), 41-48.
- Karlık, Halil. “Tevbe ve Tevbeye Olan İhtiyaç”. *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]* 26/2 (1990), 119-125.
- Kasapoğlu, Abdurrahman . “Kur'an'da "Gıybet" Olgusu -Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Aralık 2006), 51-70.
- Keskioğlu, Osman. “Allah'a ve Peygamberine İtaat”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 3/4 (Nisan 1964), 99-127.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 10 Ocak 2023. <https://kuran.diyamet.gov.tr/>
- Kurt, Yaşar. “Kur'an'da Hz. Peygamber'e İtaat”. *Hz. Muhammed (SAV) ve Mesajı*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. 191-202. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014.
- Kurt, Yaşar. “Kur'an'da Hz. Peygamber'e İtaat”. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu (Nisan 2007)*, 159-170.
- Mu'cemu'l-Vasit*. nşr. Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nevevi, Muhyiddin. *Riyazü's-Salihin*. 3 Cilt. çev. M. Emin Özafşar-Bünyamin Erul. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Odabaşı, Fatma. “Kime/Neye, Niçin ve Nasıl İtaat Ediyorlar? Gençlerin İtaat Algısı ve Din Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (Haziran 2021), 33-81.
- Okumuş, Ejder vd. *Din Sosyolojisi* Eskişehir: Açık öğretim Fakültesi Yayınları. 6.Basım, 2015.
- Okumuş, Ejder. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 1.Basım, 2018.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslam*. 7 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1.Basım, 2013.
- Özcan, Ufuk. “Sosyolojide Toplumsal Değer ve Norm Kavramlarına Yeniden Bir Bakış”. *Sosyologca*. 23(2022), 19-31.

- Özensel, Ertan. “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer” *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (Temmuz 2003), 217-240.
- Öztürk, Mahmut. “Bir Nebevi Duruş Olarak Sabır”. *II. Uluslararası Eyyûb Peygamber Sabır Günleri Sempozyumu Bildiriler ve Makaleler (Nisan 2016)*, 204-221.
- Sancak, Seyyid. “Dini Tebliğ ve Öncelikler Bağlamında Kur’an-ı Kerim’de “Mü’min Kişi”nin Kavmine Yönelik Din Eğitimi Faaliyeti”. *dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 3/5 (2015), 93-120.
- Sancak, Seyyid - Tabakoğlu, Mehmet - Öz, Ayhan. “Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri”. *Bilimname* 16/1 (2020), 301-320.
- Sancak, Seyyid. “Kur’an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde “Empati” Kavramı”. *dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 3/6 (2015), 42-71.
- Sancak, Seyyid. *Süreç Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur’an’da Firavun Tipolojisi*. İstanbul: DBY Yayınları, 2020.
- Sancaklı, Saffet. *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 1.Basım. 2012.
- Sarıkaya, Berat - Şeren, Zeynep. “İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 68-88.
- Soysaldı, Hacı Mehmet - Turgut, Asuman. “Sosyal Barışı Bozan Acelecilik, Ön Yargı, Damgalama ve Ayrımcılığın Kur’an Perspektifinde Sosyo-Psikolojik Boyutu”. *İLSAM Akademi Dergisi* 2/2 (Ekim 2022), 323-368.
- Şahan, Ramazan. “İslam’ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücudun Organları”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/1(Mayıs 2015), 113-140.
- Şubber, Allame S. Abdullah. “Kendini Yetiştirmede İlk Adım; Tövbe”. *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi* 3/7-8 (2014), 99-116.
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, “Hucurat Suresi” Erişim 5 Kasım 2022 <https://islamansiklopedisi.org.tr/hucurat-suresi>
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, “Ahlak” Erişim 10 Kasım 2022 <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak>
- Ünal, İ.Hakkı. *40 Hadis Yorum*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5.Basım, 2018.
- Ünal, Yaşar. “Resul’e İtaat Meselesi”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 6 /11 (Ocak-Haziran 2012), 178.

- Ünalın, Abdullah. “Günahın Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkisi”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Nisan 2016), 77-92.
- Ürkmez, Ahmet. “Siret: Bir Güzel Ahlak Yürüyüşü”, *Diyanet Aylık Dergi* 359 (Kasım 2020), 11.
- Vankulu Mehmed. *Vankulu Lügati*. nşr. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014-2015.
- Yalın, Salih. “Ahmet Hamdi Akseki’de Ahlaki Sorumluluk”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/38 (Haziran 2015), 209-225.
- Yapıcı, Asım. “Kişinin Kendini Yeniden Tanımlaması Olarak Tövbe”. *Diyanet Aylık Dergi* 336 (Aralık 2018), 10-12.
- Yazıcı, Mehmet. “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1 (Ocak 2014), 209-223.
- Yenen, İbrahim. “Emile Durkheim Sosyolojisinde Din Fenomeni”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 9/17 (Ocak 2015), 441-461.
- Yeşilyurt, Mustafa. *Hız Peygamber ve İnsan Onuru*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*. 11 Cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, 1989.
- Yılmaz, Musa K. “Fasık ve Eğlence”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1992), 5-28.
- Zuhayli, Vehbi. *Tefsirü'l- Münir*. 15 Cilt. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın A.Ş., 5.Baskı, 2017.